

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKT-YL- 2010-0001

1980 SONRASI TÜRKİYE’DE UYGULANAN PARA
POLİTİKALARININ YOKSULLUK SÜRECİNE
YANSIMASI

HAZIRLAYAN
Pelin ATASEVER

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Funda ÇONDUR

AYDIN-2010

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKT YL 2010-0001

1980 SONRASI TÜRKİYE’DE UYGULANAN PARA
POLİTİKALARININ YOKSULLUK SÜRECİNE
YANSIMASI

HAZIRLAYAN
Pelin ATASEVER

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Funda ÇONDUR

AYDIN-2010

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Enstitümüz İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencilerinden Pelin ATASEVER 08.01.2010 günü yapılan tez savunma sınavında *1980 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Para Politikalarının Yoksulluk Sürecine Yansımaları* adlı tezini savunmuş, aşağıda belirtilen jüri üyeleri tarafından kabul edilmiştir.

<u>UNVANI-ADI VE SOYADI:</u>	<u>KURUMU:</u>	<u>İMZASI:</u>
Yrd.Doç.Dr. Funda ÇONDUR	Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Necmiye CÖMERTLER	Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Şansel ÖZPINAR	Adnan Menderes Üniversitesi

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Doç.Dr. Ümit TATLİCAN
Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : PELİN ATASEVER

İmza :

YAZAR ADI-SOYADI: Pelin ATASEVER

BAŞLIK:1980 SONRASI TÜRKİYE’DE UYGULANAN PARA POLİTİKALARININ
YOKSULLUK SÜRECİNE YANSIMASI

ÖZ

Yoksulluk sorunu, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de önemli gelişmişlik sorunlarının arasında yer almaktadır. Özellikle Avrupa Birliği’ne girme durumunun gündemde olduğu bu dönemde yaşanan ekonomik krizler ve uygulanan politikalarla birlikte insani kalkınma ve yoksulluk, ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin önüne geçmiştir. Özellikle 1980 yılından sonraki dönemde yoksulluğun önemi her geçen gün daha da artmıştır. Yoksulluğa neden olan faktörlerin ve Türkiye’deki boyutunun incelenmesi amacıyla yoksulluk ve para politikası süreci incelenmiştir. Çalışmanın konusunu 1980 yılı Türkiye’de uygulanan para politikalarıyla yoksulluk sürecini incelemek oluşturmaktadır. Yoksulluk bulunduğu ülkelerde çeşitli makro ekonomik sorunlara sebep olmaktadır ve yıllar içerisinde sergilemiş olduğu artış trendi nedeniyle ülkelerin gelişmişlik adına önüne geçmeye çalıştıkları sorunların başında gelmektedir. Bu nedenle çalışmamızın amacı uygulanan para politikalarının yoksulluk süreciyle bir etkileşimi olup olmadığını ortaya koyabilmektir. Yoksulluğa ilişkin yapılan araştırmalar sonucu Türkiye’de 1980 yılından itibaren düzenli kesintisiz verilerin olmadığı sonucuna ulaşılması çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Yoksulluğa ilişkin çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen, gerek bireysel gerekse kurumsal çalışmalarda düzenli kesintisiz verilerin olmaması nedeniyle amprik ve ekonometrik çalışma yapılamaması nedeniyle durum analizi yapılmıştır. Bu politikalar ve yoksulluk göstergeleri durum analizi çerçevesinde 1980- 2008 yılları arasında incelenerek sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Para Politikası, Yoksulluk.

YAZAR ADI-SOYADI: Pelin ATASEVER

BAŞLIK: REFLECTION TO POVERTY OF MONETARY POLICIES APPLIED IN
TURKEY AFTER 1980

ABSTRACT

As in other developing countries, poverty is regarded as one of the major developmental issues in Turkiye, as well. Especially at the present time that joining EU is one of the main terms on the agenda; social development and poverty, together with current economic crisis and applied policies, are considered as more essential than the development levels of the countries and gaining more importance for the last thirty years. The aim of the study is to examine thoroughly the relationship between poverty and monetary policies, and thus reveal the reasons behind the poverty and the situation of poverty in Turkiye. Later, we gave information, the purposed and instruments of monetary policies are defined, and then the policies applied after 1980 are explained. The effects of these policies on poverty are mentioned in the third chapter. In this study, we used situation analysis for cleraing to relationship between monetary policies and poverty diversifications. And also end, the extent of poverty in relation to the policies is explained and this relationship is discussed.

KEYWORDS

Monetary Policy, Poverty.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLOLAR LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR VE SİMGELER	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
YOKSULLUĞA İLİŞKİN KAVRAMLAR VE UYGULANAN YÖNTEMLER	3
1.1. YOKSULLUĞUN TANIMI.....	3
1.1.1. Dar Anlamda Yoksulluk	3
1.1.2. Geniş Anlamda Yoksulluk.....	4
1.2. YOKSULLUK ÇEŞİTLERİ VE YOKSULLUĞA İLİŞKİN KAVRAMLAR	4
1.2.1. Objektif – Subjektif Yoksulluk	4
1.2.2. İnsani-Gelir Yoksulluğu	5
1.2.3. Mutlak-Görelî Yoksulluk.....	5
1.2.4. Kentsel-Kırsal Yoksulluk	7
1.2.5. Sosyal İmkanlar Yoksulluğu.....	7
1.2.6. Tüketim Harcamasına Göre Yoksulluk.....	8
1.2.7. Kronik ve Geçici Yoksulluk	8
1.2.8. Korunmasızlık	9
1.2.9. Sosyal Dışlanma.....	9
1.2.10. Dünya’da Yoksulluk, Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk İle İlgili Çalışmalar.....	10
1.2.11. Yoksulluğu Önleme Çalışmaları	14
1.2.12. Yoksulluk Sınırı	14

1.3. YOKSULLUĞA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR.....	15
1.3.1. Mutlak Yoksulluk Yaklaşımı.....	16
1.3.2. Nisbi Yoksulluk Yaklaşımı.....	16
1.3.3. Öznel Yoksulluk Yaklaşımı.....	17
1.4. YOKSULLUK GÖSTERGELERİ.....	18
1.4.1. Temel İhtiyaçlara Dayalı Analiz.....	18
1.4.2. Ortalama Gelirin Derecesine Dayalı Yaklaşım.....	19
1.4.3. Gereken Minimum Kaloriye Dayalı Yaklaşım.....	19
1.5. YOKSULLUK SINIRINA GÖRE GERÇEKLEŞTİRİLEN YOKSULLUK HESAPLAMA ENDEKSLERİ.....	20
1.5.1. Fakirlik Açığı Endeksi.....	20
1.5.2. Kafa Sayısı Endeksi.....	21
1.5.3. Sen Endeksi.....	22
1.5.4. Foster-Greer-Thorbecke Endeksi.....	22
1.5.5. İnsani Gelişmişlik Endeksi (HDI).....	23
1.5.6. İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI).....	25
İKİNCİ BÖLÜM.....	27
TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI UYGULANAN PARA POLİTİKALARI.....	27
2.1. PARA POLİTİKASININ TANIMI.....	27
2.2. PARA POLİTİKASININ AMAÇLARI.....	27
2.2.1. Fiyat İstikrarı.....	28
2.2.2. Tam İstihdam.....	29
2.2.3. Ekonomik Büyüme.....	30
2.2.4. Ödemeler Bilançosunun Dengesi.....	31
2.3. PARA POLİTİKASI ARAÇLARI.....	32
2.3.1. Dolaylı Para Politikası Araçları.....	33
2.3.2. Dolaysız Para Politikası Araçları.....	36
2.4. TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI PARA POLİTİKASI UYGULAMALARI.....	40
2.4.1. 1980-1987 Döneminde Para Politikası Uygulamaları.....	40
2.4.2. 1988-1995 Dönemi Para Politikası Uygulamaları.....	45
2.4.3. 1996-2000 Dönemi Para Politikası Uygulamaları.....	49
2.4.4. 2001-2008 Dönemi Para Politikası Uygulamaları.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	61
PARA POLİTİKALARININ YOKSULLUK SÜRECİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ.	61
3.1. 1980-1987 DÖNEMİ PARA POLİTİKASI VE YOKSULLUK.....	65
3.2. 1988-1995 DÖNEMİ YOKSULLUK VE PARA POLİTİKASI.....	68
3.3. 1996-2000 DÖNEMİ YOKSULLUK VE PARA POLİTİKASI.....	71
3.4. 2001-2008 DÖNEMİ YOKSULLUK VE PARA POLİTİKASI.....	73
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	78
ÖZET	82
SUMMARY	83
KAYNAKÇA	85
TEŞEKKÜR	93
ÖZGEÇMİŞ.....	94

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1. 1980-1987 Temel Makro Ekonomik Göstergeler	41
Tablo 2.2. 1988-1995 Dönemi Temel Ekonomik Göstergeler	45
Tablo 2.3. 1996-2000 Dönemi Temel Ekonomik Göstergeler	49
Tablo 2.4. 2001-2008 Dönemi Temel Ekonomik Göstergeler	55
Tablo 3.1. 1980-1987 Yılları Arası Makro Ekonomik ve Yoksulluk Göstergeleri	65
Tablo 3.2. 1988-1995 Yılları Arası Makro Ekonomik ve Yoksulluk Göstergeleri	69
Tablo 3.3. 1996-2000 Yılları Arası Makro Ekonomik ve Yoksulluk Göstergeleri	72
Tablo 3.4. 2001-2008 Yılları Arası Makro Ekonomik ve Yoksulluk Göstergeleri	74
Tablo 3.5. 2002-2008 Yılları Türkiye’de Yoksulluk Verileri	76

KISALTMALAR VE SİMGELER

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	: Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu
İKİ	: İnsani Kalkınma İndeksi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (Food and Agriculture Organization)
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
HDI	: İnsani Gelişmişlik Endeksi (Human Development Index)
HDR	: İnsani Gelişmişlik Raporu (Human Development Report)
HPI	: İnsani Yoksulluk Endeksi (Human Poverty Index)
IMF	: Uluslar arası Para Fonu (International Monetary Fund)
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MB	: Merkez Bankası
PPK	: Para Politikası Kurulu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Türkiye Mevduat ve Sigorta Fonu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
UN	: Birleşmiş Milletler (United Nations)
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
WB	: Dünya Bankası (World Bank)
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)
v.b.	: Ve benzeri
YTL	: Yeni Türk Lirası

GİRİŞ

Bu araştırmanın konusunu Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan para politikaları ve yoksulluk sorununun gelişimi oluşturmaktadır. Ayrıca, para politikaları ile yoksulluk sorunu durum analizi çerçevesinde ilişkilendirilmeye çalışılacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de yoksulluk önemli bir sorundur. Çünkü, yoksulluk var olduğu ülkelerde çeşitli sosyo-ekonomik etkilere neden olmaktadır. Bir ülkedeki yoksulluk sorunu beraberinde gelir dağılımı adaletsizliğine, kaynakların etkin kullanılamamasına, üretimin optimum düzeyde gerçekleştirilememesine, refah kaybına, ekonomik büyümenin yavaşlaması ve hatta gerilemesi gibi sorunlara neden olmaktadır. Yoksulluk, bu nedenle bütün ülkeler için önem taşımaktadır. Makro ekonomi ve para politikalarının sonuçlarının değerlendirilerek yoksulluk üzerindeki etkisinin ortaya konulması, yoksulluğun önlenmesi adına önemlidir.

Araştırma Sorusu: Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan para politikaları yoksulluğun nedeni midir?

Araştırmanın Yöntemi: Türkiye’de yoksulluk çalışmalarına kaynak oluşturacak nitel ve nicel veriler, düzenli istatistikler uzak geçmişe kadar erişmediği için bu alanda ampirik çalışma yapmak son derece güçleşmektedir. Gelir dağılımı ve yoksullukla ilgili Osmanlı’dan Cumhuriyet’in kurulduğu ve günümüze kadarki süreçte bireysel, DPT, DİE ve diğer kamu kurumlarınca gerçekleştirilen araştırmalar olmakla beraber, bunlar zaman serisi yada ekonometrik bir model için gerekli kesintisiz düzenli verileri sağlamaktan yoksundur. Bu nedenle, öncelikli olarak literatür taraması yapılmış ve eldeki veriler ekonometrik çalışma yapabilmek adına yeterli olmadığından durum analizi yapılmıştır. Bu çalışmanın en önemli kısıtı, yoksullukla ilgili düzenli verilere ulaşılamamasıdır. Gerek veri toplama gerekse yoksulluk endekslerin oluşturulmasındaki teknik farklılıklardan dolayı 2002 yılı öncesine dair sağlıklı veri bulunmamaktadır. Öte yandan 2002 sonrası TÜİK tarafından paylaşılan verilerle ilgili de uluslararası hesaplama teknikleri arasındaki farklılıklar nedeniyle sorun yaşanmaktadır. Türkiye’de yoksulluk oranının hesaplanmasında kurumsal çalışmaların yanı sıra bireysel çalışmalar da bulunmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde yoksulluk literatürü ele alınmıştır. Öncelikli olarak dar ve geniş anlamda kullanılan yoksulluk tanımlarına değinilmiştir. Dar ve geniş anlamda değinilen yoksulluk kavramı daha sonra sınıflara ayrıştırılan yoksulluk tanımları olarak da ele alınmıştır. Bireyin kendisini yoksul olarak nitelemesi bir başka bireyin yoksulluk seviyesinden farklılık göstermektedir. Bu durum, yoksulluğun kavramsal olarak toplumdaki topluma daha öznel açıdan bireyden bireye de farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada değinilen konu yoksulluk sınırı olmuştur. Yoksulluk sınırının net çizgisi günümüzde tam olarak hala belirlenememiştir. Bölüme ilişkin bir sonraki aşama da yoksulluğa ilişkin yaklaşımlardan bahsedilmiş olup, yaklaşımlarla yoksulluk çeşitleri arasındaki anlamsal yakınlığa dikkat çekilmek istenmiştir. Daha sonra yoksulluk hesaplama teknikleri açıklanarak dünyada uygulanan yoksulluk hesaplama teknikleri ve bu tekniklerin birbirlerinden farklılıkları aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türkiye’de uygulanan para politikası araçları ve amaçları üzerinde durulmuştur. Araçların ve amaçların nelerden oluştuğu ve uygulanan politika içerisinde sahip oldukları roller belirtilmiştir. Amaç ve araçların alt kategorilerine açıklık getirilmiştir. Bir sonraki aşamada 1980 yılından itibaren başlayarak yıllar itibariyle Türkiye’nin yaşamış olduğu ekonomik krizler ve bu krizlerin makroekonomik değişkenler ve parasal göstergeler üzerindeki yarattığı değişiklikler sırasıyla anlatılmıştır. Konuyu desteklemek amaçlı bahsedilen yıllar arasında değişim gösteren makroekonomik değişkenlere ilişkin tablolarla konu desteklenmiştir.

Son bölümde ise çalışmanın dönemini oluşturan 1980-2008 yılları arasındaki makro ekonomik göstergeler ve yoksulluğa ilişkin veriler durum analizi çerçevesinde aktarılmaya çalışılmıştır. Yıllar itibariyle Merkez Bankası’nın uygulamış olduğu para politikaları, geçiş, örtük enflasyon ve açık enflasyon şeklinde 2000’li yıllardan sonra kendisini göstermiştir. Merkez Bankası’nın fiyat istikrarı dahilinde kontrol altına almaya çalıştığı enflasyon değişkeni için uyguladığı para politikalarıyla yoksulluk süreci değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUĞA İLİŞKİN KAVRAMLAR VE UYGULANAN YÖNTEMLER

Bu bölümde yoksulluğun genel olarak tanımı, çeşitleri, yoksulluğa ilişkin yaklaşımlar, yoksulluk göstergeleri ve yoksulluk sınırına göre gerçekleştirilen yoksulluk hesaplama endeksleri konuları ele alınacaktır. Yoksulluk kavramı göstergeler ve endeksler açısından incelenecektir.

1.1. YOKSULLUĞUN TANIMI

Yoksulluk olgusu onaltıncı yüz yılda Avrupa’da kapitalizm ile birlikte ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde talepten kaynaklanan dalgalanmaların etkisiyle kırsal alanda yaşayanların kentlere göç etmesiyle yaygınlık kazanmıştır (Buğra, 2005: 1). Yoksulluk kavramı üzerine yıllardır çok çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Yapılan çalışmalar ve yayımlanan yayınlarda yer alan önemli bir husus da yoksulluk kavramının tanımlanmasında karşılaşılan güçlüklerdir. Toplumların sahip oldukları farklı ortamlar, gelir seviyeleri, gelişmişlik düzeyleri bu tanımlamanın yapılması sürecinde tanım ve ölçüm sorunları oluşturmaktadır. Buna karşın yoksulluğun genel çerçevesi ele alındığında ilk olarak tanımlar iki alt grupta ele alınmaktadır. Bunlar, dar anlamda yoksulluk ve geniş anlamda yoksulluk tanımlamalarıdır.

1.1.1. Dar Anlamda Yoksulluk

Yoksul, temel fiziki ihtiyaçlarını (yiyecek, giyinme ve barınma) karşılayacak olanakları bulunmayan kişi demektir. Yoksul olarak nitelendirilen kişinin içinde bulunduğu durumun adı yoksulluk olarak tanımlanmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 1-2). Hayatını idame ettirebilmek yani başka bir ifadeyle geçinebilmek kişi için önceliktir. Bu önceliğin sağlanamadığı durumu ifade eden yoksulluk kavramı dar anlamda yoksulluktur. Dar anlamda yoksulluk; bireylerin temel yaşam standartlarını sürdürmeye çalıştıkları süre içerisinde sahip olmaları gereken gıdadan bile mahrum kalmaları süreci olup mutlak yoksulluğun da tanımı olmaktadır (Erol, 2006: 10).

1.1.2. Geniş Anlamda Yoksulluk

Kişinin gıda başta olmak üzere temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumunu yoksulluk olarak nitelendirirken sosyal ihtiyaçlardan bahsedilmemiştir. Sosyal ihtiyaçlardan yoksun olmakta kimi açıdan yoksulluk olarak nitelendirilmektedir. Bu ayrım gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ele alınıp incelendiğinde daha fazla netlik kazanmaktadır. Günümüzde uluslararası bir çok kuruluş az gelişmiş ülkelerde gün geçtikte artmakta olan açlık sorununun çözümüne çalıştığından yoksulluk genel olarak beslenme olarak nitelendirilmekte ve buna da dar anlamda yoksulluk adı verilmektedir (Erol, 2006: 10). Oysa ki, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından da yoksulluk temel bir sorundur ve gün geçtikte daha büyük önem kazanmaktadır. Buna bağlı olarak gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğu tek kaleme indirgeyip açlık olarak nitelendirmek yanlıştır. Kavramsal olarak kişilerin yeme, içme, giyinme ve barınma ihtiyaçlarının yanında sosyal insan olabilme adına sahip oldukları sosyal yaşam düzeylerinin de düşük olması yoksulluk olarak adlandırılmakta ve buna da geniş anlamda yoksulluk adı verilmektedir (Uysal, 2007: 1).

1.2. YOKSULLUK ÇEŞİTLERİ VE YOKSULLUĞA İLİŞKİN KAVRAMLAR

Yoksulluk kavramı sadece geniş ve dar anlamda nitelendirilmemektedir. Geniş ve dar anlam içerisinde de alt gruplara ayrılan yoksulluk çeşitleri, objektif-subjektif, insani-gelir, mutlak-görelî, kentsel-kırsal, sosyal imkanlar, tüketim harcamasına göre, kronik-geçici ve son olarak korunmasızlık ve sosyal dışlanmışlık olarak çeşitlere ayrılmaktadır. Bu bölümde, yoksulluk kavramının bu çeşitleri ve aralarındaki farklılıklar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Objektif – Subjektif Yoksulluk

Objektif yoksulluk kavramı, yoksul sayılmaları gereken bireylerin belirli kriterler çerçevesinde tanımlanmasını yaparak, bu bireyleri yoksulluktan kurtarmak için yapılması gerekenleri somut olarak ifade etmeye çalışmaktadır. Normatif değerler içermesine karşın objektif yoksulluk kavramı somut ve ölçülebilir kriterlerle belirli bir yoksulluk çizgisi belirlemede (gelir, tüketim harcamaları, kalori miktarı) bu sınırın altındakileri de yoksul olarak kabul etmektedir. Aşağıda daha detaylı olarak değinilecek olan mutlak ve görelî yoksulluk tanımları aslında objektif yoksulluk kavramı içinde yer almaktadır.

Çünkü mutlak yoksullukta günlük 2400 k/cal alabilecek şekilde gelir elde edemeyenler yoksul olarak tanımlanmaktadır.

Subjektif yoksulluk kavramında ise; kendini yoksul olarak tanımlayan herkes yoksul olarak tanımlanmaktadır. Subjektif yoksulluk tanımında, ekonomik birimlerin tüketim tercihleri ön plana çıkmaktadır. Bir kişi temel tüketim mallarını tüketebildiği halde, eğer tüketim sepeti içerisindeki tüketemediği mallar nedeniyle kendini yoksul olarak görüyor ya da o şekilde tanımlıyorsa subjektif yoksulluk kavramına göre bu kişi kesinlikle yoksuldur (http 1).

1.2.2. İnsani-Gelir Yoksulluğu

İnsani yoksulluk kavramı bireylerin hayatlarını sürdürebilmelerini sağlayan temel insani yeteneklerden yoksun olmayı ifade etmektedir. Bu yetenekler yeme-içme, giyinme-barınmanın ötesinde okur-yazar olamamak, iş olanaklarından yoksun olmak, yaşam süresinde kısalık, temiz içme suyundan mahrum olmak gibi temel yetenekleri içermektedir (Jalilian ve Kirkpatrick, 2002: 100). Genel açıdan değerlendirilecek olursa ‘insani’ ifadesi kişinin insan olma yetisiyle hak ettiği şekilde yaşamını sürdürebilmesidir. Buradaki insani yoksulluk bu hak edilen yaşama yetisinden yoksun olmayı ifade eder. Her türlü alt yapı, ulaşım hizmeti, sağlık, eğitim hizmetleri her bireyin sosyal insan olmasından ötürü hak edinimidir. Bunların karşılanamaması da insani yoksulluk ifadesi içinde değerlendirilmektedir (Aktaş, 2007: 58). Gelir yoksulluğu ise; kişilerin asgari gelir seviyesinin altında yaşamalarını ifade edip, tüketim miktarlarının da gelir seviyesi düşüklüğünden dolayı diğer bireylere göre daha az miktarlarda kalmasını anlatmaktadır. Kısaca gelir yoksulluğu; satın alma gücünden yoksun olma yani ‘parasızlık’ anlamına gelmektedir (http 2).

1.2.3. Mutlak-Görelî Yoksulluk

Yoksulluk genel anlamda bir halkın asgari geçim seviyesinde hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan yeme, içme, barınma gibi ihtiyaçları karşılayamamalarının ifadesidir. Bu mutlak yoksulluk olarak adlandırılmaktadır (Uzun, 2003: 3). O halde mutlak yoksulluk; hane halklarının yaşamaları için gerekli temel ihtiyaçlarını karşılamaları adına gerekenden daha az seviyede gelir ve yaşam standartlarına sahip olmalarıdır denilebilir (Çakır, 2002: 92). Yoksulluk üzerine yapılan çalışmaların sayısı arttıkça mutlak yoksulluğun tanımında da değişiklikler olmuştur. ‘Mutlak asgari refah seviyesinin çok altında olma’, ‘Bireylerin hayatta kalabilmek için

gereken yeterli kaynağa sahip olamamaları’, ‘Bireylerin veya ailelerinin yaşamlarını fiziken devam ettirebilmeleri adına ihtiyaç duydukları en az tüketim seviyesini dahi karşılayamamaları’ bu tanımlardan bir kaçısı arasında yer almaktadır (Karatepe, 2006: 6). En az tüketim seviyesi tanımlaması da göreceli bir kavram olduğu için burada değinilen iki temel unsurdan bahsetmek konuya açıklık getirmek adına faydalı olacaktır. Bunlardan birincisi ailenin büyüklüğüyle birlikte en düşük seviyede tüketilecek olan mal ve hizmet ihtiyaçları, ikincisi ise; bu ihtiyaçların karşılanması sağlayacak olan mal ve hizmetlerin parasal değeri yani fiyatlarıdır.

Bu iki temel unsurdan hareketle elde edilmiş olacak ve para ile ifade edilecek miktarda yoksulluk çizgisi kavramı ortaya konulmaktadır. Rowntree, yoksulluk seviyesini ‘yalnızca fiziksel sağlık şartlarını sürdürebilmek için yapılması gereken harcamalar’ olarak tanımlamıştır. Bu tanımda yer alan kriterler; yiyecek, içecek, giysi, kira, yakıt ve aile bireylerinin basit ihtiyaçlarıdır. Rowntree’nin yapmış olduğu yoksulluk tanımı içinde aile bireylerinin tüketim harcamalarına tütün, kumar, alkol veya ilerleyen dönemler için yapmayı düşünebilecekleri tasarruflar dahil edilmemiştir (Dumanlı, 1996: 7).

Dünya Bankası 1990 sonrası özellikle yoksulluğun üzerinde fazlaca durmuş ve bireylerin hayatlarını idame ettirebilmelerini sağlayacak asgari geçim seviyesinin hatta açlık sınırlarının belirlenmesinde bazı kriterleri göz önüne koymuştur. Öncelikli olarak Dünya Bankası tarafından yapılan açıklamalarda ilk ifade edilen günlük bir doların altında gelir elde edenlerin yoksul oldukları ve mutlak yoksulluk yaşadıkları olmuştur. Bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için giyim ve barınmanın ötesinde mutlaka yiyecek teminine ihtiyaçları vardır. Bununla birlikte yaşamak için gerekli olan kalori düzeyi de ortalama 2400 kalori olarak ifade edilmektedir. Tabiki bu kalori miktarı bireylerin bulunduğu toplumların gelişmişlik seviyesiyle de yakından ilgilidir. Bu miktar gelişmiş ülkelerde 3390 kalori, gelişmekte olan ülkelerde 2480 kalori ve az gelişmiş ülkelerde ise 2070 kalordir (Aktaş, 2007: 57).

Görelî yoksulluk ise; isminden de anlaşıldığı üzere göreceli olarak değişebilen bir yoksulluğu ifade etmektedir. Yani, görelî yoksulluk; yoksul bireyler ile içinde buldukları toplumda yaşayan ve mevcut eldeki şartlara oranla ortalama bir gelir seviyesine sahip olan bireyler arasındaki gelir gücü arasındaki açıklık olarak tanımlanmaktadır (Dumanlı, 1996: 8). Gerçekte görelî yoksullar, gelirden tamamen yoksun olan kişiler değil sadece dar gelire sahip olan yoksullardır. Bu grup içinde yer

alan bireyler devamlı olarak bir işte çalışıp asgari bir gelir dahi elde etmiş olsalar da toplumun ortalama gelir seviyesinin altında gelir almaktadırlar (Seyyar, 2003: 42). Göreli yoksulluk bireyin yada hane halklarının gelir düzeylerinin ve yaşam standartlarının bir başka birey yada hane halkının yaşam standartlarıyla karşılaştırması sonucu ortaya çıkan bir kavramdır (Şenses, 2007: 58).

1.2.4. Kentsel-Kırsal Yoksulluk

Yoksulluk çeşitleri içindeki ‘kentsel’ ve ‘kırsal’ yoksulluk tanımları isimlerinden de anlaşılacağı üzere yerleşim birimlerinin arasındaki çeşitli farklılıklar gözönüne alınarak ortaya çıkmıştır. Kırsal alanda yaşanan yoksulluktan bahsederken üzerinde titizlikle durulan nokta bireylerin yada hane halklarının geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık sektöründe elde ettikleri gelirin yetersizliğinin belirtilmesidir. Kentsel yoksulluk derken de sanayi ve hizmetler sektöründe çalışan yerleşik şehir hayatı içerisinde bireylerin karşı karşıya kaldıkları yoksulluk belirtilmektedir. Kentsel yoksulluğun boyutlarının kırsal yoksulluğa oranla daha büyük boyutlarda olması düşünülürken yapılan araştırmalar durumun tam aksini ortaya koymaktadırlar. Buradaki en temel etkende kırsal kesimde yaşayan hane halklarının kentsel kesime göre daha arka planda tutulmalarıdır (Erol, 2006: 13). Kırsal yoksulluğun anlamında geçim düzeyi de var olmakla birlikte asıl ifade edilmek istenen bireylerin kentlerde yaşayanlara oranla daha az yönetime katılma, söz sahibi olma ve düşüncelerini dile getirmede yoksun kalmalarıdır. Kırsal yoksulluk daha çok bağımsızlık, öz saygı, sosyal ilişkilerin sağlamlığı, karar alma özgürlüğü ve hukuksal, siyasi hakları içermekteyken, kentsel yoksulluk gelir ve tüketim gibi niceliksel içerik taşıyan beklentiler üzerine eğilmektedir (http 3).

1.2.5. Sosyal İmkanlar Yoksulluğu

Sosyal imkanlar yoksulluğu tanımı ilk kez Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1996 yılında çıkarılan raporda yer almış ve böylece ‘gelir yoksulluğu’ tanımından sonra ilk defa farklı bir yoksulluk tanımlaması ele alınmıştır. Daha çok yeni bir ifade olması nedeniyle akademik çevreler tarafından yeni yeni üzerinde durulan bu kavram, yoksulluğu parasal gelir yöntemi açısından değil de bireylerin ve hane halklarının insani gelişmeleri için gerekli olan temel ihtiyaçlara ne oranda sahip olduklarını ele almakta ve aynı zamanda da ölçmeye çalışmaktadır. UNDP geliştirmiş olduğu sosyal imkanlar yoksulluğu endeksini ölçme noktasında üç tane

kriteri baz almaktadır. Bunlardan birincisi, ‘Sağlıklı üreme imkanı’, ikincisi, ‘Sağlıklı büyüme ve yeterli beslenme kriteri’ ve son olarak üçüncüsü de ‘Okuma yazma kriteri’dir. Bu üç kriter için hesaplanan yüzdeler tek bir yüzdeye çevrilip sonrasında sosyal imkanlar yoksulluğu endeksi olarak adlandırılmaktadır. Dünya üzerinde sosyal imkanlar yoksulluğu açısından 101 ülkede yapılan araştırmada Nepal en alt sırada, Şili endeks açısından ülkeler arasında en üst sırada yer almaktadır. Türkiye ise bu endeks açısından sıralamada 31. sırada bulunmaktadır (Aktan, 2009: 2-3).

1.2.6. Tüketim Harcamasına Göre Yoksulluk

Mutlak yoksulluk ve görel yoksullukta değinilen noktalar gıda ve kişi başına düşen ortalama gelirin diğer kişilerin gelirleriyle göreceli olarak kıyaslanmasıdır. Tüketime göre belirlenecek olan yoksulluk sınırlaması ise kişinin mevcut geliriyle bütün tüketim ürünlerine yapmış olduğu harcamaları yansıtacağından daha gerçekçi sonuçlar ortaya koymaktadır. Tüketim harcamasına göre yoksulluk sınırında mutlak yoksulluk, yoksulluk oranını sadece gıda tüketimine endekslerken, görel yoksulluk ise ortalama gelire endekslemektedir. Bu da bireylerin yaşam standartları hakkında tam olarak bir sonuç ortaya koymamakta ve ulaşılan bulgularda gerçek anlamda yoksulluğu tek taraflı yansıtmakta genelleme yapılamamaktadır. Buna karşın, tüketim harcamaları baz alınarak gerçekleştirilen araştırmalarda hem mutlak yoksulluğun hem görel yoksulluğun boyutları üzerinde sonuçlara da ulaşabilmek mümkündür. Çünkü toplumun ortalama tüketim düzeyinin altında kalanlar, toplum içerisinde en avantajsız kısımda yer alanlardır. Böylelikle hesaplanan oranlar gerçek yoksulluk boyutları hakkında daha geniş kapsamlı bilgiler ortaya koymaktadır (Aktaş, 2007: 59-60).

1.2.7. Kronik ve Geçici Yoksulluk

Yoksulluk olgusu durağan bir durumun ifadesi değildir. Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında, yıllar içerisinde artan yoksulluğa paralel olarak araştırmalarda da artış gözlemlenmiştir. 1990'lara kadar düşük gelir seviyesi ifadesi ile adlandırılan yoksulluk kavramı süreklilik gösteren bireyler ve hane halkları hatta toplumlar için sadece gelir ya da tüketim olarak ele alınmasıyla yeterli olmamaktadır (Temiz, 2008: 62-64). Yoksulluk; kronik ya da geçici olabilir. Geçici yoksulluk daha çok kriz dönemlerinde gelir seviyesi ortalama geçim düzeyinin üzerindeki insanları bile içine alabilen bir olgudur. Bununla birlikte bireylerin hayat standartlarında karşılaşılan bir kerelik düşüş veya çeşitli düşüşlerin refah seviyelerindeki dalgalanması olarak ifade

edilmektedir. Bireylerin karşılaştıkları bu durum kriz ortamından kaynaklanabileceği gibi çeşitli doğal afetler sonucunda da ortaya çıkabilir. Birey yada hane halklarının ilk kez karşılaştıkları bu geçici yoksulluğun süreklilik arz edip kronik yoksulluğa dönüşeceği yada dönüşmeyeceğini tespit etmek oldukça güçtür (Beken, 2006: 16-17).

Kronik yoksulluk genellikle bireylerin hayatlarının uzun bir döneminde karşı karşıya kaldıkları ve bu durumdan çıkamayıp kendilerinden sonraki gelen nesillere de aktardıkları bir kavram olarak da olmaktadır. Kronik yoksulluğu geçici yoksulluktan ayıran en önemli ve temel etken ise, bireylerin içine girmiş oldukları bu uzun süreçli ve şiddetli süreçten çok zor çıkabilmeleri hatta çıkamamalarıdır. Bu özelliği ile de diğer yoksulluk tanımlarından belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Kronik yoksulluk sürecinde bahsedilen ve bireylerin bu yoksulluk tanımına dahil edilmelerini sağlayan süre ise ülkeden ülkeye farklılık göstermesine karşın ortalama beş yıl olarak belirlenmiştir (Temiz, 2008: 63-64).

1.2.8. Korunmasızlık

Yoksulluk kavramı ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle yakından ilgili olması ve bireyleri ele almasından ötürü sosyal bir olgudur. Bu nedenle üzerinde titizlikle durulmaktadır. Korunmasızlık kavramı ise, bu sosyo ekonomik olgu içerisinde süre içinde meydana gelen değişikliklerin ifadesi olarak tanımlanmaktadır. Yani, mevcut durumda yoksul olmayan birey yada hane halklarının yoksulluk sürecine geçme durumlarıyla yada hali hazırda yoksul olanların bu süreçten ne kadar sürede çıktıklarını dahası çıkamadıklarını ele almaktadır. Korunmasızlığa yol açan nedenler ise; eğitim düzeyinin yeterli düzeyde olmaması, süreklilik arz eden bir işe sahip olamamak, asgari hayat standartlarının altında yaşamının getirisi olan tasarrufta ve birikimde bulunamama ve ihtiyaç durumunda kredi olanaklarından istenildiği şekilde yararlanamamak, işgücüne katılımın istenilen düzeye çıkarılamaması, aile içinde bireyler arasındaki dayanışma ve birlik beraberlik duygusunun yetersizliği ve kadınların sosyal iş yaşamı içerisinde erkeklere oranla daha niteliksiz işlerde daha düşük ücret seviyelerinde istihdam ediliyor olmasıdır (Aktan ve Vural, 2002: 8-10).

1.2.9. Sosyal Dışlanma

Fransızca kökenli bir kelime olan ‘Sosyal Dışlanma’ kavramı 1960’lı yıllarda tartışılmaya başlanmıştır. 1990’lı yıllarda küreselleşmenin meydana getirdiği sorunlar nedeniyle sosyal anlamda sınırların kalkmasından öte kapitalist güçlerin daha güçlü

diğerlerinin daha zayıf kalması olarak nitelendirilmektedir. Sosyal dışlanma kavramı daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Sosyal dışlanma kavramı ilk olarak Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkmasındaki temel neden; Avrupa’da yaşanan sosyal ve ekonomik yapıdaki değişimler karşısında sosyal korunmaya olan ihtiyaçlardaki artış ve sosyal devlet anlayışındaki sapmalara karşı yeni bir çözüm noktası bulabilme düşüncesidir (Gökbayrak, 2005: 2).

Sosyal Dışlanma; sivil, politik, ekonomik ve sosyal vatandaşlık haklarından yoksun bırakılma olarak tanımlanabilmektedir. Tanımdan da anlaşıldığı gibi sosyal dışlanma olgusu, bireylerin sosyalleşme sürecinde topluma adapte olup kendilerini benimsetme adına gösterecekleri çabaların dışında birey olarak toplumun otomatik birer parçaları olmalarından doğan haklardan yoksun bırakılmaları durumudur. Sosyal dışlanmanın nedenleri toplumsal bir çok şey ile ilgili olabilmektedir. Bunların arasında; işgücü piyasasında meydana gelebilecek bir değişim, gelir dağılımının adaletsizliği, sosyal korunmanın gerilemesi ve yoksulluk nedeniyle ortaya çıkan eşitsizlik ve ayrımcılık yer almaktadır (Çakır, 2002: 84-85). Tüketim yoksulluğu temelinde sosyal dışlanmanın; ekonomik, sosyoloji ve psikolojik boyutu bulunmaktadır. Ekonomik boyutunda gelir ve tüketim durumu yer alırken, sosyolojik boyutunda ilgili toplumda hangi gelir ve tüketim düzeyinde dışlanmanın gerçekleşeceği belirlenmektedir. Psikolojik boyutu ise, sosyolojik boyut temelinde gerçekleşir (Aldemir ve Özpınar, 2004: 6).

1.2.10. Dünya’da Yoksulluk, Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk İle İlgili Çalışmalar

Yoksulluğu tanımlarken bireylerin hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan yiyecek, içecek ve barınma gibi ihtiyaçlara asgari düzeyde ulaşabilmeleri demiştik. Birleşmiş Milletler’in 2009 tarihli kalkınma raporundaki açıklamalarına göre her gün 25.000’in üzerinde insan açlık ya da açlığa bağlı nedenlerden ölmektedir. Bu her üç buçuk saniyede bir kişinin yaşamını yitirmesi anlamına gelmektedir. Ne yazık ki bu ölenlerin çoğu çocuklardan oluşmaktadır. Dünya’da herkese yetecek kadar yiyecek bulunmasına karşın önemli olan bireyleri bu yiyeceklerle buluşturabilmektir. Kendilerini doyuracak kadar yiyeceğe ulaşabilmek adına gücünden fazlasını kullanan kişiler para biriktirme gayreti adına daha fazla hastalanmaktadır. Ayrıca çalışmamaktan ötürü daha fazla yoksullaşmaktadırlar. Bu durum ölümle sonuçlanana kadar bu şekilde devam etmektedir (http 4).

Bu duruma en iyi örnek Dünya Sağlık Örgütü'nün 2003 yılında yayınladığı rapordur. Rapora göre, bir Japon kız çocuğu doğduğunda ortalama seksen beş (85) yıllık bir hayat beklentisine sahipken, Sierra Leone' de dünyaya gelen bir kız çocuğunun hayat beklentisi maksimum otuz altı (36) yıldır. Japonya'da ki kız çocuğu gerekli beslenme ihtiyacını en iyi şekilde karşılayabilecek ileride anne olması durumunda gerekli bakım hizmeti ve ortalama beş yüz elli dolar (550 \$) lık ilaç yardımından yararlanabilecekken, Sierra Leone' deki kız çocuğu bu olanaklara sahip olamayacaktır. Ortalama kilonun altında, düşük bir eğitim seviyesinde hayatını sürdürmeye çalışıp muhtemelen 5-6 çocuk sahibi olacak bunlardan bir veya ikisi ya yetersiz bakım ya da doğum esnasında ölecektir. Kendisinin yıllık bazda yararlanabileceği ilaç yardımı da üç dolar (3 \$) olacaktır. Hastalandığında ise yeterli tedaviye ulaşmadan hayatını kaybedecektir (http 5). Görüldüğü gibi farklı iki ülkedeki yeni doğan birey arasındaki yaşam standartları ve sürelerindeki durum, gelişmişlik ve yoksullukla yüksek oranda bağlantılıdır. Ancak yoksulluğu sadece parasal bir durum olarak kabul etmemek gerekir. UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) yoksulluğu, insani gelişme için gerekli görülen unsurlardan (sağlıklı bir yaşam, ortalama bir hayat standardı, özgüven, saygınlık) yoksun olma olarak tanımlayarak parasal olarak nitelendirilmesine izin vermemiştir. UNDP bu amaçla İnsani Kalkınma İndekslerine (İKİ) göre ülkelerin yoksulluk düzeylerini hesaplamaktadır. Kalkınma indeksleri 0 ile 1 arasında değerler alır ve 1'e yakın olan ülkeler yoksulluktan uzak, 0'a yakın olanlar ise yoksullukla baş başa kalanlar olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan Kanada en yüksek değere (0,96), yukarıda kız çocuğu örneğinde adı geçen Sierra Leone ise en düşük değere (0,185) sahip durumdadır (Uzun, 2003: 4).

Küreselleşme ve neo-liberal politikaların savunucuları uygulanan politikalar ve bütünleşen dünya düzeniyle ülkelerin refah düzeylerinin ve zenginlik düzeylerinin artacağını ileri sürmekteydiler. Bilindiği üzere 1970'li yıllarda gündeme gelen neo-liberal politikalar kapitalist ekonominin yaratmış olduğu krize yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Neo-liberal politikaların iki temel önermesi mevcuttur. Bunlardan ilki piyasaların deregülasyonu, ikincisi de özelleştirme. Neo-liberal düşüncenin uluslararası anlamdaki savunucusu ve temsilcisi dünya üzerinde bilindiği gibi IMF (International Money Fund)dir (Uçukoğlu, 2009: 7). Serbest piyasa ekonomisinin kendiliğinden düzenleme kapasitesiyle birlikte uzun dönemde zenginliğin adil dağılımı mümkün olacaktı ama yapılan araştırmalar özellikle 1990 sonrası dönemde zengin ve

yoksul ülkelerin arasındaki mesafenin kapanmaz bir boyuta ulaşmaya başladığını ortaya koymaktadır. Uygulanan neo-liberal politikalar sonucu sosyal devlet uygulamalarının kısıtlanması sonucu ekonomik değişimler ve krizler karşısında korumasız bırakılmış ve özelleştirmelerde işsizliğin giderek artmasına sebep olmuştur. Dünyanın bir bölümünde üretim artışına bağlı zenginlik yaşanırken, başka bir bölümde de açlık, yoksulluk, eğitimsizlik ve bunların sonucu olan şiddet eğilimi ve savaşlar dünya gündemini oluşturmaktadır (Gürses, 2007: 3). Dünya Bankası'nın 2005 yılı satın alma gücü verilerine göre alım gücünün 1.25 dolarla 2 dolar arasında yer alan kısım yoksulluk sınırını oluşturmaktadır. Bilindiği üzere 2002 yılında Dünya Bankası'nın sonuç bildirgesinde dünyada 1.2 milyar insanın günde bir dolardan daha az, dünya nüfusunun yarısının da iki dolardan daha az bir geçim seviyesinde hayatlarını sürdürmeye çalıştığı ve yoksullukla mücadele etmeye çalıştığı vurgulanmıştır (http 6).

Dünya Bankası'nın temel misyonu yoksulluğun yok edilmesidir. Bunun en iyi göstergesi Dünya Bankası'nın binasına girildiğinde duvarda yer alan 'Hayalimiz yoksulluğun olmadığı bir dünyadır' ibaresidir (Uzun, 2003: 9). Dünya Bankası'nın 2000 yılının Eylül ayında 189 ülkenin katılımıyla gerçekleştirdiği Millenyum Deklarasyonu'nda almış olduğu önemli kararlar bulunmaktadır. Bu kararlar ülkelerin yoksulluğunu azaltmakta önemli olan kalemlerden oluşmakta ve uygulanması sonucunda ülkelerarası uçurumların kapatılması amaçlanmaktadır. Millenyum Deklarasyonu'nda 40 ve üzeri ölçülebilir gösterge içerisinde sayısal ağırlığı bulunan 18 veriden sekizine ulaşılması amaçlayan bildirge yayınlanmıştır. Bu amaçlar;

- 1) Yoksulluğu ve uç noktalara dayanan açlığı azaltmak,
- 2) Evrensel ilköğretim eğitimini yaygınlaştırmak,
- 3) Cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınlara yetki vermek,
- 4) Çocuk ölümlerini azaltmak,
- 5) Sağlık sistemlerini geliştirmek,
- 6) HIV / AIDS ve diğer ölümcül hastalıklarla savaşmak,
- 7) Çevreyi korumak,
- 8) Kalkınma için global bir kalkınma programı oluşturmaktır (http 6).

Maddelerden de anlaşıldığı üzere gerek Dünya Sağlık Örgütü, gerek Birleşmiş Milletler ve gerekse Dünya Bankası yoksulluk ve önlenmesi üzerinde titizlikle durmaktadırlar. Türkiye ve dünya üzerine yoksulluğa ilişkin yapılan çalışmalardan bazıları şu şekilde verilebilir:

Levy (1991), tarihli Meksika'daki yoksulluğun azaltılması için hazırlamış olduğu çalışmasında, yoksulluğun azaltılması noktasında gelir-harcama anketi uygulamıştır. Ülke içerisindeki aşırı ve orta düzeydeki yoksulluğu açıklamaya çalışmıştır. Aşırı yoksulluğu gerekli besin miktarını bulamayan kesim için tanımlarken, orta düzeydeki yoksulluğu ise temel besin ihtiyaçlarını karşılayabilen ve eğitim olanaklarından sınırlı düzeyde yararlanabilenler olarak tanımlamıştır. Aşırı yoksulluğu hesaplarken Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nun açıklamış olduğu kişi başına günlük kalori miktarını baz almıştır. Orta düzeydeki yoksulluğu da en az alınması gereken kalori miktarı, eğitim olanakları, giyim ve bireysel ihtiyaçların ortalama bir maliyetini alarak hesaplamıştır (http 4).

Schubert (1995), Mozambik kentsel yerleşim yerleri adına yoksulluk analizi yapmıştır. Ülke içerisinde uygulanan sosyal güvenlik programlarıyla birlikte mevcut politikalarını incelemiştir. Çalışmasında, kentin yarısının yoksulluk içinde yaşamaya çalıştığı sonuçlarına ulaşmıştır. Mutlak yoksulluk sınırını belirlemek için minimum kalori yaklaşımını kullanmıştır (http 4).

Dumanlı (1996), DPT'de oluşturmuş olduğu veriler ışığında Türkiye'deki yoksulluğu hane halkı gelir dağılımı ve minimum kalori yaklaşımı cinsinden hesaplamaya çalışmıştır. Çalışmasının amacı kentsel ve kırsal kesim içerisindeki yoksulluk sınırını ve yoksul hanelerin oranını hesaplamaktır.

Erdoğan (1996), çalışmasını yedi coğrafi bölge bazında hazırlamıştır. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından açıklanan 1994 yılı hane halkı anket uygulamalarından yararlanmıştır. Dumanlı'nın yapmış olduğu çalışmasındaki gibi yoksulluğun hesaplanmasında esas olarak minimum kalori yaklaşımını baz almıştır.

Collins ve Redmond (1997), çalışmalarında Macaristan ve İngiltere'deki hane halkı anketlerini kullanarak bu iki ülkedeki yoksulluk sınırını ortaya koymaya çalışmışlardır. Macaristan'da yoksulluğu yüzdesel gruplara indirgeyerek hesaplamışlar ve İngiltere ile karşılaştırmalı analizler yapmışlardır. Bu çalışma sonucunda da Macaristan ve İngiltere'deki yoksulluğun boyutlarını ortaya koymuşlardır.

Dağdemir (1999), çalışmasında Erdoğan (1996) gibi Türkiye'deki yedi coğrafi bölge üzerinde inceleme yapmıştır. DİE tarafından yayınlanan verilere 1994 ün yanında 1987 verilerini de ekleyerek hane halkı anketi uygulamasına yer vermiştir. Dağdemir,

Erdoğan'ın 1996 yılında yapmış olduğu minimum kalori yaklaşımı verilerini baz kabul ederek, buna bağlı 1994 yılı için yoksulluk sınırını hesaplamıştır.

1.2.11. Yoksulluğu Önleme Çalışmaları

1980 sonrası Türkiye'nin de içerisinde yer almak için gerekli uyum kurallarını yerine getirmeye çalıştığı Avrupa Birliği dünyada yaygınlaşan küreselleşme olgusuna istinaden ortak bir çözüm ortaya koyarak, yoksulluğu önlemeye yönelik sekiz maddelik bir bülten hazırlamıştır. Bu bültende yer alan maddeler şunlardır:

- 1) Ekonomik programlar çerçevesinde üretken ve emek yoğun faaliyetlerin desteklenmesi ve de altyapı yatırımlarının bu amaca uygun olarak planlanması gerekliliği yanında ticaretin teşvik edilmesi,
- 2) Sosyal programlar çerçevesinde sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik hizmetlerine yönelik yatırımlara hız verilmesi,
- 3) Bütçe uygulamalarında, yapısal uyum programlarında ve büyük kalkınma hamlelerinde yoksulların durumunun dikkate alınması,
- 4) Kurumsal örgütlenmelerle örgütsüz olan bu kesimin ve kesime yönelik faaliyetlerin kurumsal teşkilatlanmalara kavuşturulması ve etkinliklerinin artırılması,
- 5) Kaynakların hareketliliğinden, yurtiçi kaynakların tamamen harekete geçirilmesi, yurtdışı kaynaklardan da sosyal kapsamlı yardımlar temin edilmesi,
- 6) Emeğe dayalı mal ve hizmet üretimlerinin teşvik edilmesi ve bu sayede küçük ölçekli işletmelerin dünya pazarlarına çıkışının sağlanması, dış etkilere karşı bunların bir koruma şemsiyesi altına alınması, küçük işletmelerde ürün çeşitlenmesine gidilmesinin öngörülmesi,
- 7) Çevrenin korunması konusu çok açık şekilde çevresel kirlilik ve bozulmanın önlenmesi, bunu temin yolunda da gerekli tedbirlerin alınması,
- 8) Gelişmekte olan ülkeler için nüfus artışı ve göçün büyük önem taşıdığı, bu ülkelerdeki nüfus artışının ve göçlerin denetim altına alınmasının gerekli olduğu ifade edilmektedir (http 7).

1.2.12. Yoksulluk Sınırı

Bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasında yapılacak bir araştırma sonucunda benzer nüfus sayısına sahip iki bölgenin gelişmişlik yada yoksulluk seviyesi arasında farklılıklar olduğu sonucuyla karşılaşılabilmektedir. Ayrıca kırsal ya da kentsel yerleşim

yerlerinde yapılacak farklı bir araştırma yoksulluğa ilişkin verileri daha açık ortaya koymak adına net sonuçlar verebilmektedir. Bu araştırmalar çok farklı sonuçların ortaya konulmasını bekleyen sonuçlara ilişkin yoksulluk noktasında benzer sonuçlar da ortaya koyabilmektedirler. Bu açıdan ele alındığında kırsal kesimde yaşayan aile bireylerinin yoksulluk seviyesinde bulunmalarına karşın kentsel kesimin yararlanmış olduğu olanaklardan da yararlanabilmeleri devam etmektedir. Bu durum, araştırmacılar açısından şu soruyu akla getirmektedir: ‘Bireyler buldukları bölge itibariyle diğer bölgelere göre daha yüksek gelir yada yaşam standartlarına sahipken yoksul olarak nitelendirilmezler ama başka bir bölgeyle daha kıyaslandıklarında o bölgeye göre yoksul olarak nitelendirilebilmektedirler.’ O zaman yoksulluk sınırı nedir, bireylerin ya da hane halklarının net olarak yoksulluk sınırında bulduklarını gösteren tanım nedir gibi soruların yanıtlanması gerekmektedir.

İlk olarak ele alınan noktalar bireylerin günlük kalori ihtiyaçlarıdır. Çünkü, bireylerin yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmek adına göstermiş oldukları yaşam mücadelesi içinde günlük ihtiyaç duydukları kalori miktarı dünya sağlık kuruluşları tarafından açıklanan standartlarının altındaysa bu kişinin gıda anlamında yetersiz beslendiğini göstermektedir. Bu kişiler yoksul olarak nitelendirilebileceklerdir. Diğer bir ikinci unsur da kır ve kent ayrımıdır. Kırsal ve kentsel birimlerin geçim seviyeleri ve sunulan mal ve hizmetlerin parasal değerleri kır ve kent açısından farklılık gösterdiğinden burada yaşayan bireylerin gelir düzeyleri ve tasarrufa yönlendirebildikleri miktarlar da farklılık göstermektedir. İşte bu iki önemli noktadan hareketle araştırmacıların yapmış oldukları gerek anketsel çalışmalar gerekse matematiksel verilere dayalı çalışmalar sonucunda yoksulluk sınırını ortaya koydukları bütünsel açıdan anlamlı bir tanım yapılmıştır. ‘Yoksulluk sınırı; bir toplumda yoksul olanlarla olmayanları birbirinden ayırmakta kullanılan izafi bir hattır. Bu hattın çizgileri ele alındığı bölge ve toplum için farklılık gösterebilmektedir ve nicel bir tanımlama yapılmasından öteye nitel bir tanımlama sosyal bir içeriği ele aldığı için daha anlamlıdır’ (Dumanlı, 1996: 9).

1.3. YOKSULLUĞA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

Yoksulluk kavramının dar ve geniş anlamlarıyla birlikte çeşitleri üzerinde bahsettikten sonra bu kısımda yoksulluğa ilişkin kavramlar üzerinde durulacaktır. Yoksulluk sosyal bir olgu olmakla birlikte toplumdan topluma anlamsal açıdan

farklılıklar ortaya koymaktadır. Yoksulluğun mutlak, görel ve öznel yaklaşım tanımları üzerinde durulacak ve detaylarıyla birlikte aralarındaki anlamsal benzerlik ve ayrıldıkları noktalar ifade edilmeye çalışılacaktır.

1.3.1. Mutlak Yoksulluk Yaklaşımı

Mutlak yoksulluk; bireylerin maddi olarak tüketim harcama güçlerine bakılarak tespit edilmektedir. Buradaki temel etmen tüketim harcamaları noktasında bireylerin kendi hayatlarını devam ettirebilecek günlük tüketmeleri gereken kalori miktarıyla ilgili olmaktadır. Buna göre de; en düşük maliyetli gıda harcamalarının parasal olarak değeri bir yoksulluk eşiği oluşturmakta ve gelir yetersizliği nedeniyle bu seviyenin altında kalan bireylerde ‘mutlak yoksul’ olarak nitelendirilmektedirler. Mutlak yoksulluk yaklaşımı, kendi içerisinde çok fazla sayıda soru işaretini barındırmakla birlikte, yetersiz beslenme koşullarıyla yüz yüze olan az gelişmiş ülkelerdeki yoksulluğun boyutları hakkında bilgi vermesi nedeniyle uygun görülmektedir (Gökkan, 2009: 2).

Bireylerin mevcut geçim seviyesinde her gün alması gereken kalori miktarı ülkelerin gelişmişlik düzeyleri açısından farklılık göstermekte olsa dahi sonuç olarak bir bireyin yetişkin, çocuk ve yaşlılık süreçlerinde gün içerisinde mutlak alması gereken kalori oranları bulunmaktadır. Mutlak yoksulluk yaklaşımı bu sınırın belirlenmesine yardımcı olmakta ve böylelikle net olarak ülkelerinde gelişmişlik yapısı hakkında bilgiler ortaya koymaktadır.

1.3.2. Nisbi Yoksulluk Yaklaşımı

Nisbi (Görel) yoksulluk yaklaşımının çıkış noktasını mutlak yoksulluk yaklaşımına getirilen çeşitli eleştiriler oluşturmaktadır. Mutlak yoksulluk yaklaşımında bireyler günlük tüketmeleri gereken kalori miktarını tüketememekte ve gelir düzeylerinin düşüklüğü nedeniyle bu durumla karşı karşıya kalmaları ifade edilirken; nisbi yoksulluk yaklaşımı olayı sadece kalori miktarıyla ilişkilendirmemektedir. Nisbi yoksulluk hane halklarının ya da bireylerin refah seviyesinin toplumun refah seviyesinin altında kalmasıdır. Bu durumda bireylerin günlük sosyal yaşantılarının toplumun diğer bireyelerine göre daha alt seviyede bulunması da nisbi yoksulluk olarak nitelendirilmektedir.

Nisbi yoksulluk yaklaşımı, aynı toplumda yaşayan farklı gelir seviyesi, refah düzeyi kategorileri arasında ve aynı zamanda da farklı toplumlarla karşılaştırma

yapılması olanağını sağlamaktadır. Nisbi yoksulluk yaklaşımı hesaplaması yapılırken dikkat edilecek ilk nokta, araştırmanın yapılacağı sosyal toplumun refah seviyesinin belirlenmesidir. Bu aşamada toplumun hem gelir hem de refah seviyesi tespit edilebilmektedir. Öncelikli olarak toplum içerisindeki işgücünde çalışma olanağına sahip bireylerin ortalama aylık gelirleri aritmetik olarak hesaplanmakta ve ortalama bir seviyesi tespit edilmektedir. Ulusal gelir dağılımında nüfusun en düşük fiyat yüzdesinden itibaren gelir düzeyi sınırı belirlenmektedir. Fiyat yüzdesinin seçimi tamamen keyfi olmaktadır. Bu yüzdesel oran geliştirmekte olan ülkelerde % 40 seviyesindedir. Tabii ki uygulanan bu yöntemde kendi içinde sakıncaları bulunmaktadır. Bu sakıncalardan ilkinin, çıkan oransal değer nedeniyle peşin olarak yoksulluğun boyutuna karar verilmesi, ikinci sakınca noktasını da yoksulluğun olduğunu varsaymak oluşturmaktadır. İkinci hususa getirilebilecek en net eleştiri ise nisbi yani göreceli olması nedeniyle bir toplumdan diğerine farklılık gösteren gelişmişlik düzeyi gibi bireyler arasındaki gelir farklılıkları toplumlar arasında da farklılık gösterebilir. Bir yerde yoksulluk sınırı altında bulunan toplumlar başka bir toplum karşısında zengin olarak adlandırılabilir (Erdoğan, 2009: 2-3).

1.3.3. Öznel Yoksulluk Yaklaşımı

Öznel yoksulluk yaklaşımı diğer iki yaklaşımdan oldukça farklıdır. Bu yaklaşıma göre yoksulluğun sınırlarının tespit edilmesi yapılacak olan büyük ölçekli anketlerle toplumdaki bireylerin bu konuya ilişkin görüşlerinin tespit edilmesinden oluşmaktadır. Yapılan anketlerde deneklere çeşitli sorular sorulmaktadır. Bu sorular arasında, yoksul olmamak adına ne kadar bir gelire ihtiyacınız olduğunu düşünmekteyiz, özel hedeflere ulaşabilmek için gerekli olan gelir seviyeniz ne olmalıdır gibi sorular yer almaktadır. Anket sonuçlarından refah düzeyleri ile gelirleri arasında bağlantı kurularak, kritik bir refah düzeyi seçilerek ona denk gelen bir gelir düzeyi yoksulluk sınırı olarak kabul edilmektedir (Özkök, 2006: 87-88).

Farklı bir ifadeyle öznel yoksulluk yaklaşımı, asgari seviyedeki temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadıkları noktasında yoksul olarak nitelendirilen kesimin kendi düşüncelerinin ne olduğunun ön plana çıkarılmasıdır. Yani, yoksulluk/refah ölçütü asgari ihtiyaç düzeyinin dışarıdan karşılanmasıyla sağlanmamalıdır. Sonuç olarak, hepsi bir değer yargısı içermektedir ve net bir gerçekliği yansıtmamaktadır. Olması gereken, yoksul olduklarını belirten bireylerin bu beyana ilişkin yaklaşımlarıdır. Bu da bireylere yöneltilen sorularla ilgilidir. Gelir seviyeleri ne

olursa olsun bireylere geçinme düzeylerinin; çok kötü, kötü, yetersiz, yeterli, iyi ve çok iyi olarak cevap verebilecekleri soruları yöneltmekle mümkün olmaktadır. Ortaya çıkan değerlendirme bireylerin kendileri için tespit ettikleri sınırları ortaya çıkarmaktadır (Karatepe; 2006: 10). Bu açıdan ele alındığında da nisbi ve mutlak yoksulluktan daha farklı bir anlam ortaya koyduğu netleşmektedir.

1.4. YOKSULLUK GÖSTERGELERİ

Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarından biri olan yoksulluk her geçen gün daha büyük önem taşımaktadır. Ülkeler uygulamış oldukları para politikalarıyla birlikte halklarının geçim seviyesini yaşanabilir standartlara ulaştırabilmek adına çalışırken, yaşanan krizler ve politik sorunlar ekonomik yapılar üzerindeki dengeleri sürekli bozmaktadır. Konu ile ilgili olarak devlet adamları kadar bilim adamları da bu konu üzerinde çalışmakta ve çeşitli yöntemlerle yoksulluğun önüne set çekmeye çalışmaktadırlar. Bu kısımda yoksulluğu önlemeye yönelik yapılan araştırmalar sonucu ortaya konulan temel göstergeler ve analizler üzerinde durulmaktadır. Bu analizler yoksulluğun ülkeden ülkeye ya da bireyden bireye göstermiş olduğu farklılıkları ortaya koymaktadır. Kaloriye, günlük harcama ihtiyacına, temel ihtiyaçlara, insani gelişmişlik endeksine göre yapılan analizler ve özellikler üzerinde durulmaktadır.

1.4.1. Temel İhtiyaçlara Dayalı Analiz

Bireylerin hayatlarını sürdürebilmeleri için asgari seviyede barınmaya, eğitime, giyime, sağlık hizmetlerine, ve en önemlisi de gıdaya ihtiyaçları olduklarından mevcut gelirleri ve paralelindeki harcama seviyeleri dikkate alınmaktadır. Bu temel ihtiyaçların toplum içerisinde belirlenen refah seviyesinin altında kalması olarak belirlenen yoksulluk tanımlaması içerisinde bireylerin almak istedikleri mal ve hizmet buldukları yere göre de farklılık göstermektedir (Aktan, 2002: 20-30). Temel ihtiyaçlara dayalı analiz, asgari düzeyde gıda ve gıda dışı ihtiyaç setinin karşılanması gerektiğini savunmaktadır. Asgari düzeydeki bu ihtiyaç demeti ihtiyaç duyulan en az gelir/tüketim düzeyini belirlemektedir. Bu yaklaşımda temel ihtiyaçlar doğrudan incelenmektedir. Durum bazında ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığı tespit edilmektedir. İncelenen durum ile normatif durum, her bir durum ve kişi açısından ele alınmaktadır. Bu şekilde ölçümlere temel ihtiyaçlara dayalı analiz adı verilmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 13-18).

1.4.2. Ortalama Gelirin Derecesine Dayalı Yaklaşım

Ortalama gelirin derecesine dayalı yaklaşıma göre, toplumdaki gelir seviyesi ortalama olarak belirlenir ve bu ortalama düzeyinin yarısı, yoksulluk sınırı olarak adlandırılır. Buna göre, gelir düzeyi yüksek olan toplumların yoksulluk sınırlarının da yüksek olması beklenmektedir. Ortalama gelirin derecesi ele alındığında da eğer bireylerin gelirleri ortalama gelir seviyesine yakınsa bu noktada da yoksulluğun görülmemesi gerekmektedir (Erol, 2006: 15). Toplumlar açısından ele alındığında eğer bir toplumun mevcut gelir seviyesi yüksekse, yoksulluk sınırının düzeyinin de o oranda yüksek olması beklenmektedir. Çünkü ortalama refah seviyesinin baz alınan değeri yüksek olacaktır. Bu baz değerinin altında çok daha fazla sayıda birey ve hane halkı yer alacaktır. Bu eşitsizliğin boyutuyla ilgili olmaktadır. Bir toplumda bir bireyden bir diğerine gelir anlamında eşitsizliğin boyutu az ise bu toplum içerisinde yoksulluk çok az ya da hiç yok olarak karşımıza çıkmaktadır (Aktaş, 2007: 62-63).

1.4.3. Gereken Minimum Kaloriye Dayalı Yaklaşım

Beslenme ihtiyacına dayalı yoksulluk sınırında, toplum içerisinde yaşayan hane halkları ve bireyler için önerilen kişi başına ortalama kalori alımının altında olan bireyler, yoksulluk sınırında olarak kabul edilmekte ve fakir olarak nitelendirilmektedirler. Bu yöntemle getirilecek ilk eleştiri, aynı ev içerisinde yaşayan bireylerin bile birbirlerinden farklı oranlarda kalori ihtiyacı mümkünken tüm toplum için aynı kalori normlarının kullanılmasıdır. Çünkü, bireyler arasındaki yaş, cinsiyet ve meslek gibi değişen faktörler günlük hayatlarını sürdürebilmeleri noktasında almaları gereken kalori oranlarını da değiştirebilmektedir (Erdoğan, 2002: 5). Normal koşullar altında bireylerin hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan kalori ihtiyaçları noktasında Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) ve Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO)'nın yapmış oldukları araştırmalar bulunmaktadır. Bu hesaplamalarda bireylerin günlük kalori ihtiyaçları, içinde buldukları faaliyetleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu gruplar sırasıyla, az faal, orta faal ve çok faal olarak derecelendirilmektedir. Günlük kalori ihtiyacının tespitinde hem gençler için hem de yetişkin kişiler için gerekli olan kalori miktarları dikkate alınmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda yetişkin bir bireyin günlük tüketmesi gereken kalori ilk etapta 3500 kalori olarak bulunmuştur. Ancak bireylerin asgari geçim seviyelerinde çalıştıkları baz alınınca bu oran 2450 olarak tespit edilmiştir (Dumanlı, 2002: 3-4).

1.5. YOKSULLUK SINIRINA GÖRE GERÇEKLEŞTİRİLEN YOKSULLUK HESAPLAMA ENDEKSLERİ

Çeşitli yoksulluk tanımlamalarındaki genel sonuç, bireylerin veya hane halklarının hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan temel ihtiyaçlara ulaşabilecek gelir seviyesinin altında gelir elde etme durumlarıdır. Yoksulluğun hesaplanmasında kullanılan tekniklerin genel yapısı, yoksul hane halklarının yoksulluk sınırının ne kadar gerisinde olduklarını, yoksul nüfusun toplam nüfus içindeki payının ne olduğunu, gelir dağılımına oranını ve bölgesel olarak dağılımlarını açıklamaya çalışmaktadır. Bölüm içerisinde bu noktalar ele alınacaktır.

1.5.1. Fakirlik Açığı Endeksi

Fakirlik açığı endeksi; yoksul olan bireylerin yoksulluk sınırının ne kadar uzağında gelir elde ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu endeks, yoksulluk sınırındaki bireyleri bu sınırın üzerine çıkaracak olan gelir seviyesini açıklamaktadır. Yoksulluğa neden olan gelir eksikliğini ortaya koyacak olan formül ise şu şekilde gösterilmektedir:

$$TGY = (YSGS - YBOG)$$

TGY : Toplam Gelir Yetersizliği

YSGS : Yoksulluk Sınırı Gelir Seviyesi

YBOG : Yoksul Bireylerin Ortalama Geliri.

Bu formülde yoksul hane halkı ya da bireylerin içinde buldukları şartları ve yoksulluk seviyelerinin boyutlarını tam olarak ortaya koyamamaktadır (Dumanlı, 1996: 26).

Bu endeks; yoksul sayısına, tek tek çıkarılmış olan yoksul kişi sayısının bölünmesiyle değer almaktadır. Yoksul kişilerin gelirleri tek tek çıkarılır, sonra da bunlar birbirleriyle toplanmaktadır. Böylelikle de yoksul bireylerin yoksulluk sınırına olan uzaklıkları hesaplanmış olmaktadır. Yoksulluk sayısı hakkında herhangi bir gerçek sonuca ulaşma niteliği yoktur. Çünkü, yoksullar arasında zamanla gerçekleşen gelir artışları ve bir üst seviyeye transfer noktasına karşıda duyarsız olmaktadır (Erol, 2006: 20).

1.5.2. Kafa Sayısı Endeksi

Kafa sayısı endeksi, en yaygın kullanılan yoksulluk hesaplama endeksidir. Yoksulluğun ne boyutta olduğunu anlamak üzere bir yoksulluk sınırı altında hayatlarını sürdürmeye çalışan yoksulların toplam nüfus miktarına oranlanmasıdır. Buradaki önemli konu yoksulluğun bir topluma ne kadar nüfuz ettiğidir. Formül şu şekilde gösterilmektedir;

$$KSE = Y / P$$

Y: Yoksulluk sınırı altındaki yoksul sayısı

P: Toplam nüfus miktarı ise;

Buna göre kafa sayısı endeksi (KSE):

Bu oranlama yoksulluğun ne derecede olduğu ya da boyutları konusunda bilgi vermemektedir. Bununla birlikte yoksul bireyler arasındaki gelir hareketlerini de yansıtmamaktadır. Diğer taraftan, yoksulluk sınırı altında yaşayan bireylerin veya hane halklarının gelirlerindeki azalışlara ve gelir transferlerine karşı da duyarsız olmaktadır (Aktan, 2002: 27). Sadece yoksulluk sınırı altında yaşayan bireylerin oranında meydana gelen değişiklikler hakkında bilgi vermektedir. Belki de bu denli çok uygulamalarda kullanılmasına karşın gerçek sonuçları kesin olarak ortaya koyamamasındaki temel eksiklik yoksullar arasındaki gelir dağılımını aynı kabul etmesidir. Yani gini katsayısını 1 olarak ele almaktadır. Gini katsayısına ilişkin açıklamaya ilerleyen bölümlerde değinilecektir. Endeksle ilgili olarak zaman içerisinde bir takım olumsuz eleştiriler ileri sürülmüştür. Bunlar; tek düzelik aksiyomu ve aktarma aksiyomudur.

- Tek Düzelik Aksiyomu: Yoksulluk çizgisi altındaki bir bireyin gelirindeki azalma, diğer şartlar aynı kaldığında yoksulluk ölçüsünü arttıracaktır.
- Aktarma Aksiyomu: Diğer şartlar aynı kaldığında yoksulluk sınırının altındaki bir kişinin gelirlerinden, zengin bir kişinin gelirlerine yapılacak transfer yoksulluk ölçüsünü arttırmış olacaktır. Bu tür olumsuz eleştirilere karşın, eğer araştırmacılar gelirin yoksul bireyler arasında nasıl dağıldığıyla ilgilenmiyor ve yoksulluk oranını en önemli gösterge olarak kabul ediyorsa, Kafa Sayısı Endeksi bu iş için iyi bir gösterge aracı olmaktadır (TÜSİAD, 2009: 185). Kafa sayısındaki yetersizlik nedeniyle Gini katsayısı adı verilen yoksul bireyler arası gelir eşitsizliği ve yoksulluk açığı oranı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan ölçüt geliştirilmiştir (Aktaş; 2007: 66).

1.5.3. Sen Endeksi

Yoksulluğun şiddetini daha iyi yansıtan, yoksulluk hesabı ölçülmesi noktasında yoksullar arasındaki gelir dağılımını da içine alan ölçüyü Amartya Sen önermiştir. Sen'in bu alana katmış olduğu en büyük artı değer, yoksulluğunda bir derecesi olduğuna dikkatleri çekmesidir. Yoksulluk çizgisi altında kaç kişinin olduğu ve bunların toplam nüfusun ne kadarını oluşturduğunu belirlemeye yönelik göstergeler, yoksulluk seviyesinin altındaki gelir düzeyleri eşit veya aralarındaki farkın ihmal edilebilir olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Sen, bu noktanın da önemli olduğuna dikkati çekmekte bir bireyin yoksulluk sınırının biraz altında olması ile açlıktan ölme sınırında olması arasındaki farkın da hesaba katılması gerektiğini vurgulamakta ve yoksulluk sınırı altında olan bireylerin gelirlerinin yoksulluk sınırına uzaklığının da hesaba katılmasını önermektedir (Akyüz, 2002: 32). Sen Endeksinin formülü aşağıdaki gibidir;

$$S = (q / n) (\Pi - v) / \Pi$$

n= toplam nüfus

Π = yoksulluk sınırı

q= yoksul nüfus (Π değerine eşit ve o değerden küçük gelir elde edenler)

v = toplam yoksulların ortalama geliri (Erdoğan, 2002: 11).

Nüfustaki yoksul oranı (q / n)'den bulunabilir. Yoksulluk aralığı ise yoksulluk sınırından her yoksul bireyin gelirinin çıkarılması ile elde edilmektedir. Bu gelirlerin toplanması ve yoksul fert sayısına oranlanması ile ortalama yoksulluk aralığı elde edilmektedir. Sen endeksine göre, aslında belirtmek istenilen durum, en az ihtiyacı olan bireylere ilk önce, çok ihtiyacı olanlara ise en son yardım etme düşüncesidir. Bu durum 'Eşitlikçiler' ve 'Rawlsyanlıları' açısından kabul edilebilecek ya da kabul görebilecek bir yaklaşım değildir. Eşitlikçiler, yoksulluğu azaltmak için yoksullar arasındaki eşitsizliği azaltmayı, Rawlsyanlılar ise, yoksulların en yoksuluna yardım etmeyi tercih etmektedir (Dumanlı, 1996: 38).

1.5.4. Foster-Greer-Thorbecke Endeksi

Yoksulluk üzerine yapılan araştırmalarda, yoksulluğun bulunduğu bölge ve alt etnik gruplar arasındaki boyutunu tespit etmek ve yoksulluğun boyutunu ortaya koymak önem kazanmıştır. Yeni yoksulluk ölçütleri araştırılması yoluna gidilme kararı alınmıştır. Bu anlamda yoksulların yoksulluk düzeyinden ne oranda etkilendiğini

araştırmak adına gerçekleştirilen endeks Foster-Greer-Thorbecke (FGT) endeksidir (Dumanlı, 1996: 38). Endeks hesaplaması sırasında yoksul grup, farklı etnik kokenden gelmelerine, sosyoekonomik seviyelerine ve bölgesel olarak gruplara ayrılıp tek tek incelenmektedir. Toplam yoksulluk oranı da bu tek tek hesaplamaların ağırlıklı ortalaması yoluyla elde edilmektedir. FGT endeksinin yoksulluğun düzeyini ölçmede sisteme getirmiş olduğu yenilik, yoksulluğa karşı tepkinin derecesine koşut olarak bir yoksulluk tepkisi katsayısı içermesidir. Bu katsayı, yoksulluk arttıa gelir artışlarının faydasının arttığı düşüncesini savunmaktadır. Bu şekilde ağırlıklı ortalama hesaplanırken yoksulluk çizgisinden en uzaktaki en yoksullara dahi daha fazla derinlik verilmiş olup böylelikle yoksunluğun yoğunluğu dikkate alınmış olmaktadır.

Endeksin matematiksel formülü şu şekildedir:

$$Y_a = (1/N) [(G_{yi}/YGS)]$$

$$a > 0$$

G_{yi} : i'nci hane halkının gelir yetersizliği

YGS: Yoksulluk sınır gelir seviyesi

N : Nüfus

Eğer $a=0$ ise Y_a kafa sayısı endeksine eşittir demektir. Eğer $a=1$ ise Y_a , kafa sayısı endeksi ile ortalama gelirin çarpımına eşit olacaktır. Eğer $a>1$ ise gelirin dağılımı Y_a 'nın ölçümü hususunda daha önemli bir hale gelir. Y_a 'nın hesaplanması konusunda çok daha yoksul olan bireylerin geçim seviyeleri daha az yoksul diye nitelendirilen bireylerin geçim seviyelerine göre daha ağırlık kazanır (Akyüz, 2002: 35).

1.5.5. İnsani Gelişmişlik Endeksi (HDI)

Bir ülkede kişi başına düşen milli gelirin yüksek olması bu ülkenin gelişmiş olduğunun göstergesi değildir. Ekonomik açıdan gelişmiş birçok ülkede sosyal problemlerin devam ettiğinin görülmesi üzerine ekonomik büyüme ve insani gelişmişlik arasındaki ilişkinin daha iyi ortaya konulması gerekliliği gündeme gelmiştir. Bu amaçla, ülkelerarası sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin de ifade edildiği İnsani Gelişme Endeksi (HDI), UNDP tarafından ilk kez yayınlanan 'İnsani Gelişme Raporu (HDR) ile her yıl yayınlanmaya başlamıştır. HDR'de insani gelişme, bireylerin seçeneklerini oğaltabilme olarak tanımlanmıştır. İnsani gelişme endeksinin temelindeki düşünce;

insanların uzun ve sağlıklı bir ömür sürmeleri ve bilgiyi elde etme çabasında olmalarıdır (http 7).

İnsani gelişme endeksi üç temel bileşeni içermektedir. Bunlar;

1) Uzun ömür: Doğum sırasında bireylerin yaşam beklentisiyle ölçülmektedir.

2) Bilgi: Kastedilen ülkedeki yetişkin okur-yazar seviyesidir. İyi nitelikte bir eğitim sürecinden geçmek bir toplum içindeki bireylerin hepsinin hakkıdır ve üretkenlik aşamasında büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle de gelişmişlik endeksi içerisinde olmazsa olmaz etkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

3) İdame ettirilebilecek bir düzeyde mevcut kaynaklar üzerinde hakimiyet: Bu madde basitçe ölçüm açısından en zor olan maddedir. Çünkü bireyler toprağa, gelire, bilgiye erişim noktasındaki taleplerini karşılamaları için kıt kaynaklardan yararlanmak istemektedirler. Bu noktada da hesaplama açısından gelir, en uygun ölçüm aracı olarak kabul edilmektedir. En rahat şekilde elde edilebilecek gelir göstergesi de 'kişi başına gelir' olup, milli geliri kapsayacak şekilde genişletilerek elde edilir (Beken, 2006: 50).

İnsani gelişme endeksi; insanların sağlıklı bir yaşam, eğitim ve gelir olanaklarının olup olmadığının ölçülmesi yöntemlerine dayanarak hazırlanmış ve satın alma gücü paritesine göre düzeltilmiş kişi başı reel gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH)'yi içeren bir bileşik endekstir. İçerisinde sağlık göstergeleri, ülkede bireylere düşen doktor sayısının belirlenmesi, bebek ve anne ölümleri, düşük gelir seviyesinden kaynaklanan sıtma, kızamık gibi hastalıklarla mücadelede uygulanabilecek etkin uygulama gibi verilere yer verilmektedir. İnsani gelişmişlik endeksi, küresel açıdan bakıldığında ülkeler arasındaki mevcut farklılıkları ortaya koyarken daha özel anlamda ulusal düzeye indirildiğinde bölgeler arası farklılıkları ortaya çıkarmaktadır (Erol, 2006: 64).

Gelir dağılımı ve seviyesi insani gelişmişlik için önemli bir kriter olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Gelir bir araç olarak değerlendirildiği için sağlıksız ürünler (alkol, sigara, uyuşturucu vb.) içinde kullanılabilir. Bununla birlikte ekonomik açıdan gelişmiş bir çok ülke insani gelişmişlik açısından zayıf iken, düşük gelirli ülkelerin insani gelişmişlik açısından daha iyi durumda oldukları bilinmektedir. Kısacası gelir artışı insani gelişmişlik açısından gerekli ama yeterli olmayan bir faktördür. İnsani gelişmişliği; eğitim, sağlık ve gelir olarak üç kriter üzerinden değerlendiren HDR endeksinin yanı sıra, bir ülkenin insani gelişmişlik seviyesini belirlemede doğumdaki çocuk ölüm oranları, cinsiyete göre belirlenen eğitim seviyesi

gibi ölçüler de kullanılmaktadır. UNDP'nin hazırladığı HDR'de HDR'nin yanı sıra yayınlanan insani yoksulluk endeksi, toplumsal cinsiyeti güçlendirme endeksi, cinsiyete bağlı gelişme endeksi ve ülkelerin gelişmişlik seviyesi daha iyi ortaya konulmaya çalışılmaktadır (Demir, 2006: 5-6).

2005 yılında hazırlanan HDR'de 177 ülkenin değerleri ele alınmıştır. Endeksin değeri 0 ile 1 arasında olup; 0'a yakın değerler insani açıdan daha düşük gelişmişlik seviyesini gösterirken, değerlerin 1'e yaklaşması insani gelişmişlik seviyesinin yüksekliğini ifade etmektedir. HDI sıralamasında yer alan ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre üç sınıfa ayrılmaktadırlar. HDI değeri 0-0,499 arasındaki ülkeler "Düşük İnsani Gelişmişlik", 0,500-0,799 arasında yer alan ülkeler "Orta İnsani Gelişmişlik" ve 0,800-1 değerleri arasında yer alan ülkeler de "Yüksek İnsani Gelişmişlik" kategorisinde bulunmaktadır. HDR'de yer alan bulgular ise raporun çıkarıldığı yılın iki yıl öncesine ait verilerden elde edilmektedir. Örneğin 2005 HDR'de 2003 yılı verileri kullanılmaktadır (Demir, 2006: 5). HDI hesaplanırken Yaşam Beklentisi Endeksi, Eğitim Endeksi ve GSYİH Endeksi'nin aritmetik ortalaması alınmaktadır.

$$\text{HDI} = 1/3 * (\text{Yaşam Beklentisi Endeksi}) + 1/3 * (\text{Eğitim Endeksi}) + 1/3 * (\text{GSYİH Endeksi})$$

İnsani Gelişmişlik Endeksi, dünyadaki ülkeler için yaşam uzunluğu, okur yazar oranı, eğitim ve yaşam düzeyi doğrultusunda hazırlanan bir ölçümdür. İnsanların normal yaşam standartlarında yaşaması, özellikle çocuk hakları için bir ölçüm teşkil eder. Bu araştırma sonucunda bir ülkenin gelişmiş, gelişmekte olan ya da gelişmemiş bir ülke olduğu; bunun yanı sıra ekonomisindeki etkinin yaşam niteliği ne düzeyde etkilediğini gösterir. Dağılım ilk olarak 1990 yılında Pakistanlı ekonomist Mahub ul Haq tarafından geliştirilmiştir ve 1993 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Gelişme Programı tarafından yıllık Gelişme Raporu'nda sunulmaktadır (Demir, 2006: 9).

1.5.6. İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI)

İnsani yoksulluk, UNDP tarafından geliştirilmiş yeni bir yoksulluk ölçütüdür. Gelir yoksulluğu, bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli gelir seviyesi ile ölçülürken bu anlamda gelir yoksulluğu satın alma gücünden mahrum olma anlamına gelmektedir. Gelir yoksulluğu hesaplamalarında genellikle bir ülkede belirli miktarda yiyecek satın almak için gerekli gelir "yoksulluk sınırı" olarak tanımlanırken, İnsani yoksulluk ise bir kısım bireylerin insanca yaşam imkanlarına sahip olmamaları

anlamına gelmektedir ve üç kriterden yola çıkarak hesaplanmaktadır. Bu kriterler; yaşam süresi, eğitim ve ekonomik-sosyal olanaklardır.

UNDP, yaşam süresi, eğitim, ekonomik ve sosyal imkanlar kriterlerinin ortalamasını alarak 'İnsani Yoksulluk Endeksi'ni hesaplamaktadır (Sağır, 2002: 29).

İnsani yoksulluk endeksi hesaplama kriterleri UNDP tarafından gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler için ayrı ayrı belirtilmiştir. Bu kriterler gelişmekte olan ülkeler için;

- 40 yaşın altında ömre sahip olan birey yüzdesi,
- Okuma-yazma bilmeyen birey yüzdesi,
- 5 yaş altı çocuklarda yetersiz beslenme nedeniyle oluşan kilo yetersizliği,
- Sağlıklı içme suyu ve temel sağlık olanaklarından mahrum birey oranıdır.

Gelişmiş ülkeler için insani yoksulluk endeksi hesaplamalarında kullanılan kriterler ise;

- 60 yaşın altında ömre sahip olan birey yüzdesi,
- Fonksiyonel olarak okuma-yazma bilmeyen birey yüzdesi,
- Uzun dönemli işsizlik oranı,
- Gelir yoksulluğu sınırının altında yaşayan birey yüzdesi ([http 7](http://7)) dir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI UYGULANAN PARA POLİTİKALARI

Bu bölümde para politikası tanımı, para politikasının amaçları, araçları ve 1980 sonrasında itibaren dönemler halinde uygulanan para politikaları uygulamaları incelenecektir.

2.1. PARA POLİTİKASININ TANIMI

Politika, önceden saptanmış bir hedefe ulaşabilmek amacıyla takip edilecek yolun ve aşılacak engellerin tespit edilip, mevcut olanakların en uygun şekilde kullanılmasıyla söz konusu hedefe ulaşmada kararlar alınması ve bu kararların uygulanmasıdır (Pirimoğlu, 1991: 2). Buna bağlı olarak ekonomi politikası ise, önceden saptanmış ekonomik hedeflere ulaşmak için mevcut araçlardan rasyonel bir şekilde faydalanarak bu hedeflere en kısa yolla ulaşma sanatıdır (Akdiş, 2001: 163). Önceden belirlenmiş çeşitli ekonomik amaçlara ulaşabilmek için ekonomi politikası farklı araçlar kullanmaktadır. Para politikası uygulamaları kullanılan bu araçlar içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Para politikası, paranın miktarını, maliyetini ve firmalar ile hane halklarının beklentilerini etkileyerek (ekonomik büyüme, istihdam artışı ve fiyat istikrarı gibi) temel amaçlara ulaşmaya yönelik oluşturulan stratejiler bütünü olarak ifade edilmektedir (Önder, 2005: 4). Merkez Bankası'nın ülke ekonomisindeki toplam faaliyet hacmini amaçlanan yönde etkilemek için para ve kredi hacmini değiştirici yönde politikalar izlemesi de para politikası olarak adlandırılmaktadır (Eroğlu, 2004: 140).

Bu bölümde para politikasının amaç ve araçlarına değinildikten sonra 1980 yılı sonrası Türkiye'de uygulanan para politikaları incelenecektir.

2.2. PARA POLİTİKASININ AMAÇLARI

Para politikasının çeşitli araçlar kullanarak ulaşmak istediği hedefler para politikasının amaçlarını oluşturmaktadır. Para politikası uygulamaları aracılığıyla gerçekleştirilen amaçlar zaman içerisinde büyük değişiklikler göstermiştir. Birinci

Dünya Savaşı öncesinde temel amaç olarak fiyat istikrarı belirlenmiştir. Savaşın ardından artan işsizlikle beraber 1946 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de çıkarılan İş Kanunu ile iş bulmanın milli ekonomi politikası amacı haline gelmesiyle para politikası amaçlarına istihdamın da eklenmesi sağlanmıştır. Yine savaş sonrasında Avrupa ve Japonya'nın ekonomik büyüme oranlarının ABD'yi tehdit eder bir hal alması ile beraber üçüncü amaç olarak büyüme ön plana çıkmıştır. 1960'lı yılların başında ise, para politikasının amaçları arasında, dış ödemeler dengesinin sağlanması da yer almıştır (Serin, 1987: 8).

Para politikası amaçları uygulamada birbirleriyle çelişmektedirler. Ne kadar bilinçli düşünülürse düşünülün para politikası araçları, temel amaçların hepsine aynı anda hizmet edememektedir (Dinç, 1990: 7). Günümüzde para politikaları Merkez Bankaları tarafından yürütülmektedir ve temel amaç olarak ise fiyat istikrarı seçilmiştir. Temel amaç olarak fiyat istikrarının sağlanması belirlendikten sonra para politikasının tüm araçlarının bu hedef doğrultusunda kullanılması zorunlu olmaktadır. Çünkü, aksi durumda fiyat istikrarının sağlanması amacının yanında diğer amaçların da yer alması, araçların tüm amaçlara hizmet edecek şekilde kullanılmasının önüne geçecek ve böylece fiyat istikrarı amacından sapmalar meydana gelecektir. Örneğin, enflasyonist ortamda fiyat istikrarını sağlamak amacıyla yasal karşılıklar oranı ve reeskont oranı düşürülüp, Merkez Bankası'nın piyasaya bono, tahvil ve döviz satmasıyla ekonomide para arzı azaltılmaya çalışılmaktadır. Fakat, aynı dönemde tam istihdamı sağlamak için reeskont oranlarını ve yasal karşılık oranının düşürülerek, Merkez Bankası'nın piyasadan bono, tahvil, döviz vb. satın alması gerekmektedir (Dinleyici, 2001: 41). Görüldüğü gibi para politikası araçlarının aynı anda hem fiyat istikrarını sağlamak hem de tam istihdamı sağlamak için kullanılması mümkün olmamaktadır.

Ekonomi politikasının da önemli amaçları olan para politikası amaçları, "fiyat istikrarını sağlamak, tam istihdama ulaşmak, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ve ödemeler dengesini düzenlemek" (Savaş, 1998: 38-40) olarak dört başlıkta incelenecektir.

2.2.1. Fiyat İstikrarı

Ekonomide fiyat istikrarı amacı para politikasının ilk amacı olarak ifade edilmektedir. Fiyat istikrarı amacı, paranın değerinin korunması şeklinde de ifade edilebilmektedir. Paranın değerinin korunması ise Merkez Bankası'nın asli görevidir.

Para değeri istikrarı, öncelikle paranın yurtiçi değerini ifade etmektedir. “paranın iç değerinin istikrarından, mutlak bir para değeri ve bununla mutlak ve sabit bir fiyat seviyesi öngörülemez”. Bilindiği gibi fiyatlar genel düzeyindeki yıllık ortalama artış hızı enflasyon oranını vermektedir. % 1 - % 2 dolaylarında enflasyon oranı sağlanmışsa istikrar amacı gerçekleştirilmiş sayılmaktadır (http 8).

Eroğlu 1996 yılındaki çalışmasında ekonomi politikalarında fiyat istikrarı amacının öncelikli hale gelmesinin temel nedeni olarak uluslararası finans çevrelerinin oluşturduğu düşük enflasyon lobisi olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca piyasalara ve hükümetlere “kamu açıklarının artması faizleri yükseltir, para arzının artması ve işsizliğin azalması enflasyona yol açar, kamu harcamalarındaki artış önlenmelidir” mesajının verilmesi ekonomi politikalarının diğer amaçları rafa kaldırmasına neden olmaktadır (http 9). Fiyat istikrarı, gelecekle ilgili belirsizlikleri ortadan kaldırarak yatırım kararlarının alınmasına öncülük etmektedir. Böylece, istihdamda artış sağlanmış ve ekonomik büyüme gerçekleşmiş olacaktır. Yani fiyat istikrarı makro ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için önemli bir faktördür. Fiyat istikrarı sağlandığı takdirde öncelikle yüksek ve kronik enflasyonun ekonomiye yapmış olduğu olumsuz etkinin önüne geçilebilecektir. Fiyat istikrarının sağlandığı bir ekonomide yeterli güven sağlanması önem arz etmektedir. Yumuşak ve Erarlan (http 10) çalışmalarında “yeni ekonomik koşullarda fiyat istikrarı amacını gerçekleştirmek isteyen para otoritelerinin para politikasını siyasi baskılardan arındırılmış olarak güvenilir, şeffaf, hesap verebilir ve bir kural halinde uygulamaktan başka şanslarının kalmadığını” belirtmişlerdir. Böyle bir ortamın gerçekleştirilmesi durumunda, faiz oranları düşerek, harcamaların, yatırımların, üretim ve istihdamın artmasını sağlayacaktır. Ayrıca fiyat istikrarının sağlanması ve enflasyon kaynaklı belirsizliğin finansal piyasalar üzerindeki etkisinin azalması, finansal piyasalarda istikrar sağlayacak ve bankacılık-reel sektör ilişkileri olması gereken düzeye gelecektir (Doğan, 2006: 2).

2.2.2. Tam İstihdam

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran’dan sonra ekonomide daralmanın meydana gelmesi ve işsizliğin artması tam istihdam kavramı para politikasının başlıca hedefleri arasında yer almıştır. Tüm üretim faktörleri için tam istihdamın sağlanması amaçlanmakla beraber asıl üzerinde durulan üretim faktörü emektir (Parasız, 1993: 1).

Tüm üretim faktörlerinin üretime koşulması yani boşta hiçbir faktörün kalmaması durumu geniş anlamda tam istihdamı ifade ederken “ekonomide çalışmak istek ve arzusunda olan tüm yetişkin insanların, iş bulup çalışmaları” ise dar anlamda tam istihdam olarak tanımlamaktadır (Dinler, 2000: 419).

Ekonomide hedef olarak tam istihdam düzeyinin arzu edilen bir hedef olarak seçilmesi yaygındır. Fakat ekonomik işleyiş açısından bakıldığında, bazı görüşler belirli bir işsizlik oranının faydalı olabileceğini savunmaktadırlar. Ekonominin normal çalışma temposunda belirli bir işsizlik oranı kabul edilmektedir ve doğal işsizlik oranı tanımı çok sık kullanılmaktadır (Paya, 1998: 148).

Kabul edilebilir bir işsizlik oranı tam istihdam olarak sayılabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde % 3 oranındaki işsizlik oranı normal olarak kabul edilirken gelişmekte olan ülkelerde bu oranın % 5 olması normal kabul edilmektedir. Bahsedilen bu ülkeler istenilen oranlara ulaştıklarında tam istihdamı gerçekleştirmiş sayılmaktadırlar (Parasız, 1993: 1).

Merkez Bankası tam istihdamı sağlamak için kısa vadeli faiz oranları kullanarak yatırım ortamının karlılığına etki ederek, tam istihdamın sağlanmasına yardımcı olabilir. Elbette yalnızca faiz oranlarının kullanılmasıyla tam istihdamın sağlanması yeterli olmayacaktır. Bununla beraber diğer ekonomi politikası araçları da eşanlı olarak kullanılmalıdır. Ayrıca, ekonomi politikalarının yanı sıra gelir politikası ve yapısal reformların işsizliği etkilemede para politikasında daha etkili olduğu ifade edilmektedir (Berument, Doğan, Tansel, 2008: 12-14).

2.2.3. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme, İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde, konjonktür olgusuyla beraber değerlendirilmiş ve kısa dönemli ekonomik dalgalanmaların hafifletilmesi daha önemli görülmüştür. Fakat, savaş sonrasında durum uzun dönemli ekonomik gelişmelere yani büyüme trendlerine ilgiyi artırmış ve ekonomik büyüme bir para politikası haline gelmiştir (Erkan, 1997: 142).

Ekonomik büyüme fazla mal ve hizmet üretmek anlamına gelmektedir. Gayri Safi Milli Hasılda (GSMH) yıllar itibariyle meydana gelen gelişmeler ekonomik büyümeyi ifade etmektedir. İnsan ihtiyaçlarının ve sonsuz kaynakların da kıt olduğu gerçeğinden yola çıkarsak ekonomilerin sonsuz büyümelerinin söz konusu olamayacağı düşünülebilir. Fakat, gelişen teknoloji ile ikameler oluşturularak bu gerçekleştirilebilir.

İstikrarlı bir büyüme trendinin yakalanabilmesi ve sürdürülür olmasının istihdam düzeyinin arttırılmasına bağlı olduğu ifade edilmektedir. Etkin bir şekilde kullanılan üretim faktörleri ekonominin genelinde bir hasıla artışına neden olacaktır. Fakat verimli olarak çalıştırılabilecek üretim faktörleri atıl kalırsa ekonomik büyüme trendinde gerileme meydana gelecektir (Eroğlu, 2004: 153).

Enflasyoncu politikalar kullanılarak kısa dönemde ekonomik büyüme sağlanabilmektedir. Fakat, uzun dönemde ekonomik büyümenin parasal gelişmelerle desteklenebilir bir politika olmadığı ifade edilmektedir (Parasız, 1998: 1). Bunun maliye politikaları kullanılarak desteklenmesi gerekmektedir. Para politikası amacı olarak ekonomik büyümenin sağlanması için maliye politikasıyla eşgüdümlü olmalıdır. Teknoloji ile uzun dönemde ekonomik büyüme gerçekleşebilmektedir. Teknolojide bir gelişme olmaması ekonomik büyümenin önüne de bir sınır koymaktadır. Sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanması için teknolojik ilerlemenin önemi yadsınmamalıdır. Bununla beraber, iş yaşamında emek faktörünün eğitim-öğretimle önünün açılması önem arz etmektedir. İnsan kaynaklarının yeteneğinin yükselmesiyle artan üretkenlik teknolojik değişime çok ihtiyaç duymayacaktır. Fakat teknolojik değişim ve uzun dönemli büyüme yaratıcı entelektüel emek gücünün katkı sağlaması için zorunludur (Gürak, 2000: 22-23).

2.2.4. Ödemeler Bilançosunun Dengesi

Ödemeler bilançosu dengesi genellikle bir ülkede yerleşik kişilerin belirli bir dönem boyunca yabancı ülkede yerleşik kişilerle yaptıkları tüm ekonomik işlerin sonucunu gösteren sistematik bir kayıt sistemidir (Seyidoğlu, 2003: 397).

Ticari faaliyetlerin ve uluslararası sermaye hareketlerinin GSMH içerisindeki payı arttıkça dış ekonomik dengenin sağlanması da önem arz etmeye başlamıştır. Ödemeler dengesine para arzındaki ve faizlerdeki değişimlere etki etmektedir. Ödemeler bilançosunun açık vermesi durumunda para arzının bu açığın giderilebilmesi için azaltılması gerekecektir ki bu durum ekonomik faaliyetlerin daralmasına ve istihdam seviyesinin düşmesine neden olacaktır. Ödemeler bilançosu fazla verildiğinde ise para arzının arttırılması gerekecek bu durum da enflasyona neden olacaktır.

Ödemeler bilançosunda meydana gelen açıkların kapatılabilmesi için, bir yandan ithalat ve döviz kaybettirici işlemler kısıtlanırken diğer yandan ihracat ve döviz kazandırıcı işlemler teşvik edilmektedir (Şimşek ve Aydın, 2004: 241). Ülkelerde uygulanan döviz kuru sistemi, ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasında öncelikli

olarak ifade edilmektedir. Gelişmiş sanayi ülkeleri açısından ödemeler bilançosunun açık veya fazla vermesi sürekli hale gelmediği sürece kısa dönemli bir parasal sorun olarak değerlendirilmektedir. Bu ülkelerin paraları kolaylıkla diğer paralara çevrilebildikleri için ödemeler dengesinin açık veya fazla vermesi ulusal ekonomide para arzı arasındaki dengeyi bozmaktadır. Gelişmiş ülkeler bu problemleri, para arzı ve onu etkileyen faiz haddi ile açık piyasa işlemleri gibi faktörlerde yapacağı değişikliklerle giderebilmektedirler. Gelişmekte olan ülkeler açısından ele alındığında ödemeler dengesi sorunu, uzun dönemli ve yapısal bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Bu ekonomilerin parasal ikilik içinde bulunması bu duruma neden olmaktadır. Bu durum, az gelişmiş ülkelerde ekonomik aktörlerin ulusal paraları yanında mecburen yabancı para bulundurma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır (Savaş, 2000: 45).

Günümüzde para politikası ayarlamasında tam istihdam ve hızlı ekonomik büyümenin ön planda tutulması ödemeler bilançosu açık veren ülkelerin deflasyonist para politikası uygulamalarına engel olmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde hızlı bir ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesi için para ve maliye politikalarının halkın kullanılabilir gelirini arttırıcı yönde gelişmesi ödemeler bilançosunun açık vermesine neden olmaktadır (Gökdere, vd., 1996: 520).

2.3. PARA POLİTİKASI ARAÇLARI

Zamana bağlı olarak ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle para politikası amaçları ve bu amaçlara ulaşabilmek için kullanılan araçlar önemli ölçüde değişiklik göstermektedir. İşsizliğin önemli bir sorun olduğu dönemlerde genişletici para politikaları uygulanırken, enflasyonun önemli bir sorun haline geldiği 1960-1970'li yıllarda parasal büyüklüklerin kontrolünün ve finansal entegrasyondaki gelişmelere bağlı olarak faiz oranlarının istikrarının önem kazandığı gözlemlenmektedir (Akçay, 1997: 10).

Para politikasının kontrol edilmesi, uygulanması ve ilgili düzenlemelerin yapılmasından doğrudan sorumlu olan kurum bankaların bankası şeklinde ifade ettiğimiz Merkez Bankası'dır. Merkez bankaları para arzının kontrolü ve bütçe açıklarının finansmanında hükümetin bankası görevini üstlenmektedir (Begg; 1994: 407).

Merkez Bankası para politikası uygulamalarında doğrudan düzenleyici gücünü kullanarak ya da dolaylı olarak para ihraç ederek piyasa koşullarını etkileyebilmektedir. Doğrudan uygulanan para politikası araçları müdahaleyi içerirken, dolaylı araçlar piyasa bazlı araçlar olarak ifade edilmektedir (Önder, 2005: 55).

Para politikası araçları, dolaylı para politikası araçları ve dolaysız para politikası araçları olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir.

2.3.1. Dolaylı Para Politikası Araçları

Dolaylı para politikası araçları piyasadaki arz-talep koşulları etkilenecek şekilde yürütülmektedir. Ayrıca Merkez Bankası bilançosunu veya Merkez Bankası imkanlarının fiyatlarını (faizlerini) etkilemeyi hedeflemektedir (Önder, 2005: 55).

Dolaylı para politikası araçları insiyatifi piyasalara bırakan ve merkez bankalarının piyasalara bir aracı gibi girerek işlem yapmasını sağlayan araçlardır. Merkez bankaları bu araçlar üzerinde oynama yaparak para arzının büyüme oranını, faiz oranı seviyesini, hizmet fiyatlarını ve kredi kapasitesini etkilemektedirler (Koğar, 1995: 2).

2.3.1.1. Açık Piyasa İşlemleri

Merkez bankasının, dolaşımdaki para miktarını azaltıp çoğaltmak için, hazine bono ve tahvilleriyle, özel sektöre ait bazı tahvilleri alıp-satma işlemleri açık piyasa işlemleri olarak tanımlanmaktadır (Parasız, 2000: 303). Devlete ait tahvil ve hazine bonusu gibi kıymetli evrakların alım ve satımını kapsayan açık piyasa işlemleri merkez bankası tarafından doğrudan alım, doğrudan satım, repo ve ters repo şeklinde gerçekleştirilmektedir (Yiğit, 2002: 3).

Merkez Bankası'nın piyasadan devlet tahvili ve hazine bonusu gibi kıymetli evrakların satın alınması, bunları satanların eline nakit geçmesini sağlayacak bu durum ise bankalardaki parasal rezervlerin artmasına neden olacaktır. Parasal rezervlerin artmasıyla ekonomideki para arzı genişleyecektir. Bunun tersi uygulandığında ise ekonomideki para arzı daralacaktır (Serin, 1998: 10).

Açık piyasa işlemleri, senetlerin fiyatları ve dolayısıyla da faiz oranını etkileyecektir. Merkez Bankası'nın piyasadan senet almaya başlaması senetlerin fiyatlarının yükselmesine neden olacaktır. Fakat senetlerin getirdiği gelir sabit olduğu için senet fiyatlarının yükselmesi, faiz oranının düşmesi anlamına gelmektedir. Tersisi durumda ise faiz oranı yükselecektir (Parasız ve Özer, 2005: 373).

Açık piyasa işlemleri geçici bir nitelik taşıyabileceği gibi sürekli işlemler şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Kıymetli evrakların alınıp satılması sürekli işlemler olarak değerlendirilirken, repo ve ters repo uygulamaları geçici işlemler olarak ifade edilmektedir. Merkez Bankası repo uygulaması ile gelecekte belirli bir tarihte ve belirli bir fiyattan satmak üzere kıymetli evrak satın almaktadır. Ters repo uygulamasında ise, gelecekte belirli bir tarihte ve belirli bir fiyattan geri satın alınmak şartıyla tahvil satışı yapılmaktadır. Piyasa likit olduğu dönemde fazla para, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)'nin doğrudan açık piyasa satışı veya repo yapması yoluyla çekilebilmekte; piyasada nakit sıkışıklığı olduğu dönemde ise TCMB doğrudan açık piyasa alımı veya ters repo ile piyasaya taze para sürülebilmektedir (Keyder, 1998: 77).

Merkez Bankası tarafından uygulanan açık piyasa işlemleri, hem savunmaya hem de hücumla yönelik amaçlarla yapılmaktadır. Parasal tabanı etkileyen etmenler arzulanmayan miktarda ise ve parasal tabanı değiştirme tehdidi oluşturuyorsa, merkez bankası bunu dengeleyici yönde davranacaktır. Bu durumda merkez bankaları, parasal tabanı değiştirmeye yönelik etmenlere karşı sadece savunma yaptığında bu tür işlemlere savunma işlemleri denilmektedir. Öte yandan merkez bankası bir tehdit olmasa bile, parasal tabanı değiştirmek amacıyla açık piyasa işlemlerine giriyorsa, buna hücumla dayalı işlemler ya da dinamik işlemler denilmektedir (Paya, 1998: 154).

Açık piyasa işlemlerine bağlı olarak miktar etkisi ve fiyat etkisinden söz edilebilmektedir. Miktar etkisi, önce banka likiditesinin daha sonra da kredi çarpanı yoluyla para arzının etkilenmesidir. Merkez bankasının senet alıp satarak senedin değerini dolayısıyla faiz oranını değiştirmesi de fiyat etkisine neden olmaktadır (Parasız, 1994: 298).

2.3.1.2. Reeskont Uygulaması

Reeskont tekrar iskonto etmek anlamına gelmektedir. Reeskont işlemi, daha önce ticari bankalar tarafından iskonto edilmiş bir senedin merkez bankasında tekrar iskontoya tabi tutulmasıdır. Sonuç olarak, söz konusu ticari bankanın merkez bankası kaynaklarından yeni fon temin etmesi işlemi olarak ifade edilmektedir (Parasız, 1994: 305).

Ticaret bankalarının ellerinde bulundurduğu senetleri yeniden iskonto ettirebilmeleri için Merkez Bankası tarafından saptanan oranlara reeskont oranları denilmektedir (Orhan ve Erdoğan, 2007: 76). Merkez Bankası'nın bu oranı

düşürmesiyle bankaların reeskont kredi talebi artacaktır. Dolayısıyla, bankaların ticari senetler için iskonto oranlarını düşürmesine neden olacaktır. Bu ise kredi faiz oranlarında bir düşüşe neden olacaktır. Buna bağlı olarak kredi talebi artacaktır. Merkez Bankası'nın reeskont oranını yükseltmesi ise kredi faiz oranlarının yükselmesine ve kredi talebinin düşmesine neden olacaktır. Ancak Merkez Bankası bu politikayı para arzını kontrol etmek için kullanmamaktadır. Çünkü reeskont oranı, piyasadaki faiz oranlarına önderlik etmemekte daha çok tahrip etmektedir (Paya, 1998: 154-155).

Merkez Bankası tarafından değiştirilen reeskont oranlarının para stoku ve kredi genişlemesine olan etkileri iki yönden kontrol edilmektedir. Bunlar; maliyet ve beyan etkileri olarak ifade edilmektedir. Reeskont oranındaki yükseliş ödünç almayı pahalılaştırmakta ve bunun sonucu olarak da kredi hacmi daralmaktadır. Reeskont oranının düşürülmesi sonucu ise, kredi maliyeti düşeceği için kredi hacmi genişlemektedir. Bu durum maliyet etkisini ifade eder. Beyan etkisi ise, reeskont oranındaki değişimler genelde gazetelerden halka duyurulur. Reeskont oranındaki artış finansal çevrelerce merkez bankasının yakın zamanda daha güçlü diğer araçları kullanacağına ilişkin uyarı görevi üstlenmektedir. Enflasyon ve resesyon bekleyişlerinin yönünü değiştirmede yardımcı olması beyan etkisinin en önemli özelliği olarak ifade edilmektedir (Parasız, 1998: 13).

Merkez Bankası reeskont politikaları ile bankaların kendisinden ödünç alma isteklerini engelleyebilir. Ancak ne kadar değiştirdiğini bilemez. Bu nedenle reeskont politikası açık piyasa işlemlerine göre daha zayıf bir araç olarak görülmektedir (Paya, 1998: 154-155).

2.3.1.3. Zorunlu Karşılık Oranları

Zorunlu karşılık oranları, Merkez Bankası'nın para arzını kontrol etmesine yardımcı olmak ve aynı zamanda müşterileri para çekme talebinde bulduklarında bankaların nakit karşılığını ellerinde buldurmalarından emin olabilmek amacıyla ayrılmaktadır (Donrbusch ve Fisher, 2009: 404).

Zorunlu karşılık oranları merkez bankaları tarafından sık sık değiştirilmemektedir. Çünkü zorunlu karşılık oranları merkez bankalarının piyasayı etkilemesi için önem arz eder ve merkez bankası bu araç ile tüm bankalar üzerinde aynı oranda etkili olmaya çalışmaktadır. Oranlarda meydana gelecek en ufak bir oynama bile para stokunda ve rezervlerde önemli değişikliklere neden olabilmektedir. Zorunlu

karşılık oranlarında meydana gelebilecek artış, ellerinde nakit bulunmayan bankaların portföylerindeki menkul kıymetleri satma girişimleri menkul kıymetler piyasasında arz-talep dengesini etkilerken, bu menkul kıymetlerin faiz oranlarında dalgalanmalara neden olabilmektedir (Paya, 1998: 158).

Merkez Bankası piyasadaki likiditeyi genişletmek istediğinde karşılık oranlarını düşürmekte, daraltmak istediğinde ise karşılık oranlarını yükseltmektedir. Zorunlu karşılık oranı politikasının fonksiyonları arasında bankacılık sisteminin riskinin azaltılması, nakit yönetimini kolaylaştırması, senyoraj gelirininde elde edilmesi, para arzının ayarlanması ve faiz oranları üzerinde istikrar yaratıcı etkilerde bulunması yer almaktadır (Alexander vd., 1995: 45-125).

2.3.1.4. Disponibilite Oranları

Disponibilite oranları uygulaması, ticari bankaların merkez bankası bünyesinde belirli bir serbest tevdiat bulundurmaya ve ellerindeki fonların bir kısmıyla da tahvil ve bono satın almaya zorlamasıdır (Önder, 2005: 64).

Disponibilite, satılabilir varlıklar anlamına gelmektedir. Disponibl değerler birinci derecede ve ikinci derecede disponibl değerler şeklide ikiye ayrılmaktadır. Bu kısım disponibilitenin nakit kısmı olarak ifade edilmektedir. Birinci derece disponibl değerler, bankaların Yeni Türk Lirası (YTL) kasa mevcudu ve bankaları TCMB'deki serbest mevduatlar için ayrılan değerlerdir. İkinci derecede disponibl değerler iç borçlanma senedi olarak tutulmaktadır. Bu da bankaların Hazineye ek, kredi açması anlamına gelmektedir. Zorunlu karşılık oranlarında bir artış meydana geldiğinde bankaların fon maliyetleri artmaktadır. Disponibilite oranında artış meydana geldiğinde ise nakit kısım dışındakiler, faiz getirisi olan devlet iç borçlanma senetlerinden oluştuğundan, fon maliyeti üzerindeki etkisi bu tahvillerin faiz oranlarına bağlı olarak değişmektedir (Keyder, 2002: 50).

2.3.2. Dolaysız Para Politikası Araçları

Dolaysız para politikası araçları finansal kurumların bilançolarını hedef alan ve faiz oranlarına, mevduat ve kredi miktarına müdahale ederek sınırlama getirmektedir. Dolaysız araçlar ayrıca ara hedeflere etki eden para politikası araçları olarak ifade edilmektedir (Timur, 2005: 60).

2.3.2.1. Faiz Oran Kontrolleri

Merkez bankaları, para politikası uygulamaları ile faiz oranlarını etkileyip ekonominin yönünü değiştirebilmektedir. Yatırım harcamaları, bireysel ve kamusal harcamalar faiz oranlarından etkilenmektedir. Para arzında meydana gelebilecek bir değişiklik reel faiz oranlarının değişmesine yol açmaktadır. Örneğin; Merkez Bankası'nın para arzını daraltması durumunda iktisadi birimler ellerindeki tahvilleri satmak isteyeceklerdir. Tahvil fiyatlarının düşmesiyle faiz oranlarında artış gözlenecektir. Faiz oranlarının yükselmesiyle yatırım yapacak kişilerin fon maliyeti yükselecektir böylece yatırım yapmaktan kaçınacaklardır. Para arzını genişlemesi durumunda ise tam tersi durum ortaya çıkacaktır. Tahvil satın alınmasıyla faiz oranlarında düşüş meydana gelecek ve yatırımlar artacaktır. Böylece, milli gelirden artış söz konusu olacaktır (Orhan ve Erdoğan, 2007: 80).

Bankaların ve diğer mali kuruluşların mevduat ve kredi faiz oranlarına Merkez Bankası tarafından sınırlama getirilebilmektedir. Farklı sektörler için farklı faiz oranları uygulanabilmektedir. Teşvik edilmek istenen sektörler için daha düşük faiz oranlı krediler uygulanarak kaynaklar istenilen sektörler için aktarılabilir ya da diğer sektörler için engellenebilir (Timur, 2005: 61).

2.3.2.2. Kredi Tavanları

Kredi tavanları merkez bankaları tarafından ticari bankalara uygulanmaktadır. Bu uygulama üç şekilde gerçekleşmektedir. Merkez Bankası ticari bankalara verdiği kredileri bu ticari bankaların pasifindeki mevduatlar ile sınırlandırabilmektedir. Ticari bankaların kredileri öz kaynaklarının belli bir katı ile sınırlandırılabilir. Ayrıca ticari bankaların verdikleri krediler de kredi alanlar için sınırlandırılabilir (Güneş, 1990: 23). Kredi tavanı teşvik edilmek istenen sektörler için düşük tutulmakta ve kredilerin bu sektörler için yönlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Bankalara uygulanan kredi tavanı uygulaması ise, bankanın sermayesine, mevcut kredilerine, kredi alanlara ve mevduatlarına göre belirlenmektedir. Para otoriteleri bu tür tedbirlerle ticari fonların bazı spekülasyon faaliyetleri ve alanlara kaymasını önlemeyi de amaçlamaktadır (Gayıbov; 2001: 21).

Günümüzde merkez bankası tarafından bu araç kullanılmamaktadır. Bunun en temel nedenleri Merkez Bankası'nın kredi piyasasını dengeye getirecek faiz oranını belirlemesinin zor olmasıdır. Ayrıca piyasada dengede olmayan faiz oranlarının

ekonomiye maliyeti de çok yüksektir. Bankalar verecekleri kredilerin fiyatlarının belirlenmesi aşamasında risk faktörlerini de hesaba katabilecekleri bir esnekliğe ihtiyaç duymaktadırlar. Serbest piyasa ekonomilerinde, faizlerdeki değişimlerin kredi kaynaklarına olan arz ve talebi dengelediği ifade edilmektedir (Leite, 1992: 136).

2.3.2.3. Farklılaştırılmış Reeskont

Merkez Bankası'nın ticari bankalara verdiği kredi için uyguladığı faiz oranı reeskont oranı olarak ifade edilmektedir. Bankalar reeskont kotalarını amaçlarına, risk durumuna ve likidite ihtiyaçlarına bağlı olarak belirlemektedirler. Bu kotalar sayesinde bazı sektörlerin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Desteklenmek istenen sektöre uygulanacak reeskont kotaları yüksek tutularak sektöre daha fazla kaynak aktarılması sağlanabilmektedir (Lipsey, 1984: 188).

2.3.2.4. Finansal Araçların Portföylerinin Yeniden Düzenlenmesi

Ticari bankaların ve banka dışı finansal araçların portföylerinde bulunduracakları menkul kıymetlerin dağılımı oran ve tutar yönünden merkez bankası tarafından düzenlenebilmektedir. Para otoriteleri, söz konusu kurumların alacakları tahvil ve hisse senedi gibi menkul kıymetlerin hangi faaliyet alanına ait olacağı, tutarının ve toplam içindeki payının ne kadar olacağını belirleyebilmektedir. Böylece finansal kuruluşların ellerinde bulundurdukları fonlar ekonomik gelişmeye katkıda bulunabilen sektörlere aktarılabilmektedir (Lipsey, 1984: 186).

Böyle bir politikanın başarıya ulaşabilmesi için söz konusu ekonomide menkul kıymet çeşit ve alışverişlerinin bol olması gerekmektedir (Parasız, 1998: 22).

2.3.2.5. Hisse Senedi ve Tahvil Alımına Yönelik Kredilerin Kontrolü

Para otoriteleri, taksitle satın alınan tahvil ve hisse senetlerinin bazılarının satın alımında ne kadar peşin ödeme yapılacağını belirleyebilmektedirler. Bu sayede kişisel tasarrufların yönelebileceği bazı faaliyet ve alanlar kısıtlanırken, bazıları da teşvik edilebilmektedir. Bu tür kredi kontrollerinin uygulanmasının nedeni, ABD'de 1930'lu yıllarda bankaların borçlandıktan sonra senet piyasalarında spekülasyon yaratarak fiyatları aşırı yükseltmeleri ve daha sonra aldıkları senetleri teminat göstererek yeniden borçlanmaları nedeniyle para arzını arttırmalarıdır. Bu nedenle Federal Reserve Bank parasal kontrolü sağlayabilmek için bankaların senet fiyatlarının belirli bir sınır içerisinde bir kısmının satın alan tarafından nakden karşılanmasını öngörmüştür (Lipsey, 1984: 187).

2.3.2.6. Tüketici Kredilerinin Kontrolü

Para otoriteleri, konut ve apartman dairesi de dahil olmak üzere taksitli dayanıklı tüketim malı alımlarında müşteriler tarafından peşin olarak ödenecek minimum para miktarını, vadesini ve bu amaçla verilen kredileri değiştirerek, söz konusu mallara karşı talebi teşvik edebilmekte yada kısıtlayabilmektedir (Parasız, 1994: 307).

2.3.2.7. Özel Mevduatlar

Özel mevduatlar aracının kullanılmasındaki amaç, dolaylı para politikası araçlarıyla piyasa koşullarının etkilenmediği durumlarda kontrolü sağlayabilmektir (Güneş, 1990: 21). Özel mevduatlar, ticari bankaların açılması zorunlu olan mevduatlarının merkez bankası tarafından tutulması ile para arzındaki genişlemeyi sınırlayan araçlar olarak ifade edilmektedir. İthalat teminatları özel teminatlara örnek olarak verilmektedir. Çoğu ülkede ithalat için dövizlerin karşılığı olan milli paranın belirli bir yüzdesinin özel sektör ithalatçıları tarafından önceden merkez bankasına yatırılması gerekmektedir. Genellikle 9-12 ay süre ile piyasadan çekilen bu teminatların büyük kısmı kredi kaynaklarını zorlayarak sağlanmaktadır. Sonuç olarak elde edilen krediler sonradan ana kredi kaynağı olarak ithalat teminatları adı altında merkez bankalarına yatırılmaktadır (Serin, 1998: 21).

2.3.2.8. Merkez Bankasının Moral Takviyesi

Merkez bankasının ikna gücünü kullanarak banka ve banka dışı finansal kurumların genel olarak davranışlarını değiştirmesi için onlara karşı ikna gücünü kullanması olarak ifade edilmektedir (Parasız, 1994: 311). Açık ağız politikası ya da ahlaki korkutma politikası olarak da ifade edilen bu araç özellikle kriz dönemlerinde Asya ülkelerinde (Singapur, Malezya v.b.) çok sık kullanılmıştır. Yasal bir dayanağı olmayan bu araçla Merkez Bankası, bankaları ülke çıkarları doğrultusunda hareket etmeye ikna edebilmektedir (Önder, 2005: 65). Örneğin, enflasyonist ortamlarda toplam talebi kontrol altına almak amacıyla finansal kuruluşların ödünç verilebilir fon miktarlarını kısımları istenebilmektedir (Demirhan, 2007: 22).

2.3.2.9. Reklam ve Resmi Olmayan Örgütler

Merkez bankaları görüşlerini kamuoyu ile paylaşmak için çeşitli kitlesel yayın organlarından faydalanabilmektedir. Merkez bankası kamuoyu ile fikirlerini paylaşabileceği gibi yapacağı tavsiyelerle firmaların bekleyişlerini de etkileyebilmektedir (Parasız, 1994: 307). Merkez bankalarının çeşitli aralıklarla yaptığı

basın toplantılarıyla açıkladığı enflasyon raporu, ödemeler dengesi raporu, yıllık rapor, finansal istikrar raporu gibi raporlar buna örnek olarak gösterilebilir (Gaygılı, 2007: 89).

2.4. TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI PARA POLİTİKASI UYGULAMALARI

Türkiye’de 1980 öncesi dönemde uygulanan politikalarının en belirgin özellikleri dışa kapalı, serbest para politikalarının uygulanmadığı, sabit kur sisteminin ve devletçi bir anlayışın varlığını ortaya koymasındır. 1975’lerden günümüze ülkenin en başlıca sorunlarından biri enflasyon olmuştur. Yüksek enflasyon nedeniyle 1990 sonrası alınan kararlar ve uygulamalarda Merkez Bankası’nın tek amacı fiyat istikrarını sağlayarak enflasyonu kontrol altına almaya çalışmaktır. 1980 sonrası dışa açık, liberal politikalarla birlikte para ve sermaye piyasalarında görülen kurumsallaşma yapısı ve beraberinde ihracata dayalı sanayiye yönelme kontrol altına alınmaya çalışan enflasyon üzerinde dönem dönem etkili olmuş fakat düzenli bir oranda tutulması sağlanamamıştır.

1980’li yıllardan itibaren dünya ekonomisinde finansal serbestleşme çerçevesinde yeni finansal araçların kullanılmaya başlanmasıyla para çıpası kullanılmasının enflasyon ve fiyat istikrarı üzerinde olumlu etkisinin görülmemiş olması bu uygulamaların etkinliğini azaltmıştır (Oktar, 1997: 41).

Çalışmanın bu kısmında 1980 sonrası uygulanan para politikalarına yer verilmektedir. Türkiye’de 1980 sonrasında para politikası uygulamaları ve gelişmeler 1980-1987, 1988-1995, 1996-2000, 2001-2008 dönemleri olarak aktarılmaktadır.

2.4.1. 1980-1987 Döneminde Para Politikası Uygulamaları

Türkiye’de 1950-1980 yılları arasındaki dönemde uygulanan ekonomi politikaları kapalı bir ekonomi anlayışı üzerine şekillenmiştir. Durgun ihracatın karşısında hızla artan ithalat ödemeler dengesini bozmuştur.

1974 yılı petrol kriziyle beraber, petrol fiyatlarına bağlı olarak olumsuz etkilenen dış ticaret hadleri ve büyük kaynak kayıplarına uğrayan Türkiye ekonomisinde, gerekli tedbirlerin yeterince alınamamasından dolayı ithal talebi ve kamu kesimi finansman açığı artmıştır. 1979-1980 yılları arasında enflasyon oranlarında aşırı yükselme söz konusu olmuştur. 1980 öncesinde Türkiye’de finansal piyasaların durumu aşağıdaki gibi özetlenebilir (http 11):

- Mevduat ve kredi faiz oranları kontrol altındadır, kredi ve mevduat reel faiz oranları çoğunlukla negatiftir,
- Bankalar ve mevduat sahiplerinin döviz işlemlerine kısıtlamalar getirilmiştir,
- Kişilerin portföylerinde döviz bulundurmaları yasaklanmıştır,
- Tercihli krediler merkez bankasının para politikası oluşturmasında önemli yer teşkil etmektedir ve bu krediler aracılığıyla birçok sektör sübvansede edilmiştir,
- Kalkınmada öncelikli bölgelere ucuz kredi sağlanmıştır,
- Mali piyasalarda gerçekleşen işlemler ve bunlardan elde edilen gelirlerin vergileri daha yüksektir, aracılık hizmetinin maliyeti daha yüksektir,
- Kurumsallaşmış bir mali sistem yoktur,
- Yabancı ve yerli bankaların mali sisteme katılmalarında önemli kısıtlamalar getirilmektedir,
- Şirketler banka kredileriyle finanse edilmektedir, menkul kıymet piyasasının olmaması nedeniyle şirketler hisselerini satışa çıkararak finans sağlama olanağına sahip değildir,
- Disponibilite ve zorunlu karşılık oranları görece olarak yüksektir,
- TL piyasası yok denecek kadar azdır,
- Şirket ve banka sahipliği iç içe geçmiştir.

Yukarıda sayılan maddelerle mali sistemin azalan etkinliğini arttırabilmek, enflasyonu kontrol etmek ve ödemeler dengesini düzeltmek amacıyla 24 Ocak 1980’de bir istikrar programı yürürlüğe girmiştir. 1980 yılından 1988 yılına kadarki gelişmeler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir. 1980’lerin başlarından itibaren enflasyon oranının düştüğü, büyümenin ise yıllar itibariyle bir artış trendine girdiği görülmektedir.

Tablo 2.1. 1980-1987 Temel Makro Ekonomik Göstergeler

Değişkenler Yıl	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	Ort.
Büyüme %	-2,8	4,8	3,1	4,2	7,1	4,3	6,8	9,8	4,7
Enflasyon %	101,4	34	28,4	31,4	48,4	45	34,6	38,9	45,3
1 ABD Doları	91,4	134,95	188,6	285,6	446,97	579,71	759,68	1023,44	438,75
Dış Tic.Dengesi	-5	-4,2	-3,1	-3,5	-3,6	-3,4	-3,6	-4	-3,8

Kaynak : TCMB, TÜİK, DPT veri tabanı

24 Ocak 1980 istikrar programının ana ögesi Türkiye'nin ithal ikameci büyüme modelinden dışa açık büyüme modeline geçmesini sağlamaktır. Programın mali kesimi ilgilendiren bölümünde ise, devletin fonksiyonlarının azaltılması ve bütçe açığının daraltılması, sistemin fonlarının yönünün mali sektöre çevrilmesi amaçlanmaktadır (http 10).

24 Ocak 1980 programı çerçevesinde, idari kararlarla belirlenen temel mal ve hizmet kapsamı daraltılarak, fiyatların serbestçe belirlenmesi ilkesi getirilmiştir. Açık finansmanla kamuya kaynak sağlama yolunun sınırlandırılması amaçlanmıştır. İhracatı teşvik etmek amacıyla esnek kur politikası kabul edilmiştir (Dinç, 1990: 135).

Bu dönemde enflasyonun temel nedeni olarak parasal genişleme gösterilmiştir. Bu bağlamda önceden belirli bir program dahilinde disiplinli bir para ve kredi politikası izlenmeye çalışılmıştır (Akdiş, 2001: 359).

1980 yılında uygulanan istikrar programının kısa ve uzun dönemli amaçlarına ulaşmaya yönelik olarak, 1980 yılının temmuz ayında mevduat faiz oranları serbest bırakılmıştır. Konjonktürü izleyen kur politikasıyla beraber uygulanacak pozitif reel faiz politikasının, hem para talebini yükselterek fiyat istikrarının sağlanmasına yardımcı olacağı hem de kaynak dağılımındaki bozuklukları düzelterek ekonomik büyümeye katkıda bulunacağı düşünülmüştür (Kesriyeli, 1997: 4-5).

1980-1982 döneminde, kamu kesimi finansman ihtiyacı istikrar programında öngörüldüğü şekilde azaltılmış buna bağlı olarak da rezerv para artışı hedeflenen düzeyde tutulabilmiştir. Parasal genişlemenin kontrol edilmesi ve para talebinin arttırılması şeklinde uygulanan para politikası, 1981-1982 yıllarında fiyat artışlarının yavaşlamasını sağlamıştır (Parasız, 2003: 379). Fakat 1982 yılında serbest faiz politikasının bilinçsizce uygulanması sonucunda banka ve banker iflasları nedeniyle mali kriz yaşanmıştır (Kafaoğlu, 1982: 47).

1981 ve 1982 yıllarında toplam mevduatta önemli oranda reel artış gözlenmiş ve paranın dolaşım hızı ise büyük ölçüde yavaşlamıştır. Reel faiz oranlarının, büyük bankalar tarafından reel pozitif alanda tutmakta isteksiz olmaları nedeniyle mevduat faiz oranları belirleme yetkisi Merkez Bankası'na verilmiştir. Ekonomik gelişmeler doğrultusunda üç ayda bir faiz oranları gözden geçirilmiştir ve kredi faiz oranlarının belirlenmesi bankalara bırakılmıştır (Kesriyeli, 1997: 5).

Tablo 2.1’de görüldüğü gibi 1980 yılında % 101,4 olan enflasyon oranı 1982 yılında % 28,4’e gerilemiştir. 24 Ocak Kararları’nın alınmasıyla birlikte uygulanan politikaların etkileri makroekonomik değişkenler üzerinde sayısal olarak görülmektedir. 1980-1982 yılları arasında büyüme oranı ise % -2,8’den % 3,1’e ulaşmıştır.

1983 yılında maliye ve para politikalarının büyük ölçüde gevşetilmesiyle fiyatlardaki düşüş eğilimi tersine dönmüştür (Parasız, 2003: 379). 19 Aralık 1983 yılında TBMM’de okunan metinde “faiz düzeyinin serbestçe oluştuğu ekonomik politikalara geçiş hızlandırılacak”, tasarrufların artırılması için uğraşılacak, bu bağlamda tasarruf sahiplerine enflasyonun üzerinde faiz verilecektir”, “sanayi yatırımlarının özendirilmesi için enflasyon düzeyi düşük tutulmaya çalışılacak, bu sayede kredi maliyetleri düşürülmeye çalışılacaktır”, “kredi maliyetlerinin düşürülmesi için banka ve sigorta muameleleri vergisi düşürülecektir” gibi ifadeler para politikasını ilgilendiren konulardır (Akdiş, 2001: 361).

1984 yılında enflasyonun hızını azaltmak ve ödemeler bilançosunu iyileştirmek amacıyla ekonomik programda sıkı para politikası uygulanmaya çalışılmıştır ve nominal faiz oranları yükselmiştir. Liberalleşen ödemeler sistemi ve dış ticaret nedeniyle merkez bankasının dış varlıkları beklenenden hızlı artış göstermiştir. Bu nedenle, parasal büyüklükler 1984 yılında hızlı bir genişleme göstermiştir. Para arzının hızını yavaşlatmak için 1984 yılının ikinci yarısında merkez bankasının verdiği reeskont kredileri durdurulmuş, oranı % 10’dan % 15’e yükseltilmiştir. Zorunlu karşılıkların yatırılmayan kısmına uygulanan cezai faiz oranları arttırılmış ve bankaların merkez bankasına döviz satışlarını caydırıcı tedbirler alınmıştır (Tunay, 1998: 228-257).

1984 yılında yurt içinde ikamet edenlere yanlarında döviz taşımaları, ticari bankalarda döviz hesabı açtırmaları, nakit döviz çekmeleri ve yurtdışına transfer etmeleri olanağı sağlanmıştır. Döviz tevdiat hesaplarına uygulanacak faiz oranı konusunda banka ve müşteriler arasında pazarlık yapılabilmesi ancak uygulanacak oranların Euro piyasasında oluşan faizlerin üzerine çıkmaması gerektiği kararlaştırılmıştır. Bu uygulama bankacılık sisteminin kaynaklarını arttırmak, bankaların yurtdışında bulunan döviz rezervlerini yurtiçine çekmek ve sermaye çıkışını durdurmak için yapılmaktadır. Enflasyonist bir ortamda gerçekleştirilen bu uygulama, TL’nin daha güçlü bir para ile ikame edilmesi sonucunu doğurmuştur. TL varlıklarının getirisini arttırmak, döviz ikamesini önlemek için uygulanacak en iyi yöntem olarak ifade edilmektedir. Bu durum, 1984 yılının ağustos ve 1985 yılının haziran ayında mevduat

faiz oranlarının arttırılmasının nedeni olarak gösterilmektedir (Binay ve Kunter, 1998: 14).

1985 yılında para politikasında, ihracat ve yatırım kredilerine yönlendirilecek mevduata uygulanan tercihli karşılık oranlarının kaldırılması, karşılıkların yatırılma süresinin altı haftadan iki haftaya indirilmesi ve karşılık oranlarının % 25'ten yıl sonunda % 19'a düşürülmesi gibi köklü değişiklikler yapılmıştır (Bilir, 2006). 1985 yılında başlayan hazine ihaleleri ile Türkiye'de uygulanan ekonomi politikası önemli ölçüde değişmiş ve artan bütçe açıklarının büyük ölçüde iç borçlanma yoluyla finanse edilmesine başlanmıştır. Bunun nedeni ise bu dönemde, parasal genişleme olmazsa bütçe açığının borçlanma ile kapatılmasının enflasyona neden olmayacağı görüşünün hakim olmasıdır. Bunun doğrultusunda 1985 yılında hükümet için alternatif bir finansman kaynağı olan hazinenin iç borçlanması başlamıştır. Hükümetlerin para arzı artışı yoluyla enflasyonu hızlandırmaktan kaçınması için TCMB finansmanından vazgeçilerek, iç borç finansmanına müracaat edildiği ifade edilmektedir (Saçkan, 2006: 23).

1986 yılında özel kesim ve kamu kesimin portföy yapısına doğrudan müdahale ile şekillenen para politikası yerine toplam rezervlerin kontrolüne dayalı bir para ve kredi politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulama ile Merkez Bankası, ticari bankaların TL cinsinden rezervlerini kontrol ederek hem faiz politikasının etkinliğini arttıracak hem de bankaların para arzı kontrolü uygulamasına olanak bulacaktır (Parasız, 2003: 380). 1986 yılı nisan ayından başlayarak Bankalararası Para Piyasası (İnterbank) uygulamaya konulmuştur. Bu piyasa rezerv fazlası ve ihtiyacı olan bankaları karşı karşıya getirerek rezerv yönetimini kolaylaştırmış, ayrıca Merkez Bankası'nın bu piyasayı faiz ve işlem hacmi olarak izlemesine ve para politikasını yönlendirmede gerekli sinyalleri almasına olanak sağlamıştır (Kesriyeli, 1997: 9-11).

1986 yılında iç borç miktarı 504 milyar TL olarak planlanmış fakat bu miktar 2,5 trilyona ulaşmıştır (SPK, 1986: 24). İç borç ve kamu finansman açıklarının kontrol edilememesi para arzının da kontrol edilememesini beraberinde getirmiştir. Böylece enflasyon oranında bir artış meydana gelmiştir. Tüketici fiyat endeksi 1986 yılında % 32,5'ten, 1987 yılında % 58,7'ye, toptan eşya fiyat endeksi ise 1986 yılında % 25,8'den 1987 yılında % 51,7'ye çıkmıştır. Bütçe açığının GSMH'ye oranı ise 1986'da % 3,5 iken 1987'de % 1,44 olmuştur (Abaç, 1987: 19).

1985-1986 yıllarında ihale ile devlet iç borçlanma senetlerinin satılmasına başlanmış, umumi disonibilite ve mevduat munzam karşılık sistemleri yeniden düzenlenmiştir (Önder, 2005:159). Merkez Bankası Şubat 1987'den itibaren açık piyasa işlemlerini uygulamaya başlamıştır. 1987 yılında, mevduat munzam karşılıkları ve umumi disonibilite uygulamalarında değişiklikler yapılmıştır. Alınan önlemler sayesinde bankaların nakit yönetimine esneklik kazandırılmıştır. Mart 1987'de Para ve Fon Yönetimi Genel Müdürlüğü adı altında yeni bir genel müdürlük sermaye piyasasını teşvik amacıyla kurulmuştur. Ayrıca, bu dönemde kamu kesimi ve özel kesim tarafından ihraç edilen mali piyasa araçları hacminde önemli artışlar olmuş ve mali piyasalara yeni tür araçlar kazandırılmıştır (Kesriyeli, 1997: 9).

Tablo 2.1'de 1980-1987 yılları arasındaki temel makro ekonomik değişkenlerden büyüme, enflasyon, döviz kuru ve dış ticaret dengesi değişkenlerinin ortalamaları incelendiğinde, başlangıç yılı olan 1980 yılı baz alındığında enflasyonun azaldığı, pozitif büyümenin sağlandığı görülmektedir. Dış ticaret hacmi ise 1980 yılında % -5 iken 1987 yılına gelindiğinde % -3,8 olarak gerçekleşmiştir.

2.4.2. 1988-1995 Dönemi Para Politikası Uygulamaları

1988-1995 dönemi para politikası uygulamaları, temel ekonomik göstergelerden büyüme, enflasyon, dış ticaret hacmi ve döviz kuru değişkenleri ele alınarak Tablo 2.2'de verilmiştir.

Tablo 2.2. 1988-1995 Dönemi Temel Ekonomik Göstergeler

Değişkenler / Yıl	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	Ort.
Büyüme %	1,5	1,6	9,4	0,3	6,4	8,1	-6,1	8	3,65
Enflasyon %	73,7	63,3	60,3	66	70,1	66,1	106,3	93,6	74,925
1 abd doları	1816,7	2316	2933	5085	8573	14487	38495	61361	16883,3
dış tic.dengesi	-2,7	-4,3	-9,3	-7,5	-8,2	-14,1	-5,2	-14,1	-8,175

Kaynak : TCMB, TÜİK, DPT veri tabanı

Tablo 2.2'de görüleceği üzere enflasyon oranında sürekli bir artış trendi görülmektedir. Öte yandan büyüme oranlarına bakıldığında 1990 yılında büyüme oranlarında görülen artışın 1992-1993 yıllarında da devam ettiği görülmektedir. Ama burada görülen büyüme reel bir büyümeden kaynaklanmamaktadır. Reel bir büyümeden kaynaklanıyor olsaydı 1994 yılında büyüme kaleminde % 6,1'lik bir daralmanın yaşanmaması gerekmektedir. Bu yüksek orandaki daralmaya rağmen ekonomi alınan

5 Nisan Kararları'yla birlikte yeni bir uygulamaya yönelmiş ve 1995 yılında büyüme kaleminde yine bir artış gözlemlenmiştir.

1988 yılında mevduat faiz oranlarında önemli değişiklikler uygulanmıştır. İlk önemli değişiklik 4 Şubat 1988 tarihinde yapılmıştır. Bu tarihte vadeli ve vadesiz resmi mevduat faiz oranı azami % 10 olarak belirlenmiş ve bankalararası mevduattaki faiz oranları serbest bırakılmıştır. Şubat 1988 öncesi dövize olan talebin yüksek olması nedeniyle Türk Lirası'nın cazip hale getirilmesi amaçlanmıştır. Faizlerle ilgili ikinci önemli değişiklik 12 Ekim 1988 tarihinde yapılmıştır. Bu tarihte resmi mevduat türlerine uygulanacak faiz oranları bankalar tarafından belirlenmek üzere serbest bırakılmıştır (Kesriyeli, 1997: 16).

1988 yılında büyüme gerilemiş fakat enflasyonda artış meydana gelmiştir. 1987 yılında TEFE % 34,6, TÜFE % 38,9 iken 1988 yılında TEFE % 68,3 TÜFE ise % 75,4 seviyesine yükselmiştir. Merkez Bankası'nın toplam iç yükümlülüklerinin milli gelir içindeki payı 1986 yılında % 16 iken 1988 yılında % 20 düzeyine yükselmiştir (Saraçoğlu, 1990: 8).

1989 yılında uygulana para politikasının temel hedefi merkez bankası bilançosunun kontrol altında tutulması olmuştur (Saraçoğlu, 1990:9). Bu dönemde fiyat istikrarı hedefine katkı sağlamak amacıyla reeskont kredilerinin orta vadeli kredi olarak verilmesi uygulamasına son verilmiştir. Bununla birlikte bankaların ihtiyacını gidermek üzere kısa vadeli olması uygun görülmüştür (Erçel, 1996: 3).

1989 yılında ekonomide üç önemli gelişme gözlenmiştir (Önder, 2005: 172):

- 12 Eylül hükümetleri ve birinci Özal hükümeti döneminde bastırılmış ve reel olarak aşınmış olan ücretlerde ani bir sıçrama olmuştur. Bununla beraber kamu açıklarındaki artış büyümüştür.
- Kamu açıkları finansmanında ağırlık merkez bankası kaynaklarından iç borçlanmaya çevrilmiştir. İç borçlanmanın yapılabilmesi için faizlerin yükseltilmesi gerekmiştir. Bu da hem borç yükünü arttırmış hem de vade yapısını kısaltmıştır.
- 32 Sayılı Kanun'la beraber sermaye hareketleri serbestleşmiştir.

1990 yılı para programı temel olarak, Merkez Bankası'nın bilançosunun küçültülmesini ve bir ölçüde de bilançonun iç yapısının değiştirilmesini amaçlamıştır.

1990 yılında yürürlüğe konan para programında merkez bankasının bilançosunun % 12-22 arasında büyümesi, toplam iç yükümlülüklerinin % 15-25 büyümesi ve toplam iç varlıklarının % 6-16 büyümesi gibi temel hedefler belirlenmiştir (Karataş, 2000: 137).

1990 yılı programının temel özelliklerini aşağıdaki gibi ifade edebilir (Önder, 1999: 29):

- Merkez Bankası bilançosu yeniden düzenlenmiş ve şeffaflaştırılmıştır,
- Program orta vadeli bir perspektife göre hazırlanmıştır. Orta vadede ise enflasyonla daha iyi mücadele etmeye olanak verecek esneklikte bilanço yapısına kavuşulması hedeflenmiştir,
- Reeskont kredilerinin kullanılması gündeme gelmiştir ve bilanço içerisinde döviz pozisyonunun dengelenmesi amaçlanmıştır.

1990 yılında uygulanan parasal program Merkez Bankası bilançosunda seçilen dört kaleme ilişkin sayısal hedefler üzerine kurulmuştur. Bu hedef değişkenler ise, merkez bankası parası, toplam iç varlıklar, toplam iç yükümlülükler ve merkez bankası bilançosunun toplam büyüklüğüdür (Baydur, 2002: 52).

1991 yılı hem yurtiçinde hem de yurt dışında yaşanan şoklar nedeniyle sıkıntılı bir dönem olmuştur. 1990 yılı Ağustos ayında başlayan Körfez Krizi, 1991 yılında Körfez Savaşı'na dönüşerek bankacılık sektörü üzerinde baskı ve belirsizlik oluşmasına neden olmuştur. Türkiye'de ise 1991 yılı Ekim ayında yapılan seçimler sonucunda ortaya çıkan belirsizlikler ve hükümetin değişmesi de yurtiçinde yaşanan şoku ifade etmektedir. Bu olumsuzluklar nedeniyle para politikasında fiyat istikrarı uygulaması yerine finansal piyasalarda istikrar sağlanmasına çalışılmıştır (Binay, Kunter, 1998: 19). Ayrıca bu dönemde hem TL hem de döviz mevduatlarında büyük çekilmeler olmuştur böylece kurlar ve faiz oranları yükselmiş rezervler ise azalmıştır (Kesriyeli, 1997: 23).

1992 yılında orta vadeli hedeflere ulaşabilmek için ilan edilen para programında kamu açıklarının kontrol edilememesi hazinenin yılın başlarında kısa vadeli avans limitinin sınırına gelmesi ve kamu sektörüne verilen kredilerin hızla artması Merkez Bankası para programı hedeflerine ulaşılmasını imkansız hale getirmiştir (Kesriyeli, 1997: 24).

1992 yılında belirlenen hedefler aşağıdaki gibidir (Önder, 2005: 187):

- Merkez bankası parası artış hızı % 40-50 olarak hedeflenmiştir,
- Toplam iç yükümlükler artış hızı % 38-48 olarak hedeflenmiştir,
- Bilanço büyüklüğü artış hızı % 37-47 olarak hedeflenmiştir,
- Net iç varlıklar artış hızı ise % 27-39 arasında hedeflenmiştir.

1993 yılında para programı açıklanamamıştır. Kamu açıklarının denetim altına alınamaması sonucu parasal büyüklüklerin kontrolünün zorlaştırması nedeniyle 1993 yılında Merkez Bankası finansal piyasalarda istikrarın korunmasına öncelik vermiştir. Kur ve faizlerin istikrarlı hareketini amaçlamıştır. Artan likiditenin kurlar üzerindeki baskısı rezerv kaybına yol açmadan Merkez Bankası tarafından kontrol edilmeye çalışılmıştır (Kesriyeli, 1997: 24).

1994 yılının ilk üç ayı ekonomi için olumsuzluklara yol açan kriz dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde krizin etkileriyle kısa sürede bozulan dengeleri düzenleyici kalıcı önlemleri içeren istikrar politikaları uygulanmıştır (Ertuna, 1998: 33-63). Bu nedenle kısa sürede enflasyonu düşürüp mali piyasalarda ve döviz kurlarında dengeyi sağlamayı hedefleyen, orta vadede ise mali piyasalardaki istikrarsızlığın nedeni olan yüksek kamu açıklarının ve dış açığın kalıcı ve köklü bir biçimde çözülmesini ve uzun dönemli sürdürülebilir büyümeyi sağlamak amacıyla 5 Nisan İstikrar Paketi hazırlanmıştır (Parasız, 1995: 142).

1994 yılının ilk üç ayında Merkez Bankası kamu kredilerindeki büyümenin piyasalara yaptığı borçlanmalarla para arzını kontrol almaya çalışırken, döviz piyasalarına yaptığı doğrudan satışlarla kurlarda görülen yüksek artışları önlemeye çalışmıştır. Yılın geri kalan dokuz ayında ise, 5 Nisan Kararları çerçevesinde uygulamaya konan önlemler ile mali piyasalarda istikrarın sağlanması ve döviz rezervlerinin arttırılması hedeflenmiştir (Kesriyeli, 1995: 25).

5 Nisan İstikrar Paketi ile Kamu İktisadi Teşebbüsler (KİT)'in satışına ve kapatılmasına, ek zamlara, bazı ürünler hariç tarımsal desteğin kaldırılmasına, memur maaş zamlarının sınırlandırılmasına, kamu harcamalarında kısıntı yapılmasına, kamu gelirlerinin arttırılmasına, yatırımların yavaşlatılmasına dayanan yöntemlerle bütçe açığının azaltılması ve iç borç kısır döngüsünün kırılması hedeflenmiştir. Bu amaçlara ulaşmak için alınan önlemler ile Türk Lirası'nın değeri düşürülmüştür. Sermaye

hareketlerinin serbest oluşu ise bankaların açık pozisyonlarının yüksek olması ve merkez bankası rezervlerinin hızla erimesini beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak, bu gelişmeler piyasalarda dalgalanmalara yol açmıştır. Ayrıca yüksek oranlı kur ayarlamasına gidilerek uluslararası para fonu (IMF) ile stand-by anlaşması yapılmıştır (Erçel, 1996: 5).

2.4.3. 1996-2000 Dönemi Para Politikası Uygulamaları

Türkiye Ekonomisi'nde, 1996-2000 yılları arasındaki dönem oldukça büyük önem taşımaktadır. Sürekli ekonomik krizler içerisinde ayakta kalmaya çalışan bir ülkenin ihracat ve sanayiye dayalı bir ekonomiye geçiş süreciyle birlikte dış piyasadaki gelişmelerden etkilenmesinin en etkin göstergeleri bu yıllar arasında kendisini göstermiştir. Tablo 2.3'de genel açıdan yıllar itibariyle yaşanan krizlerin ve ekonomik programların özeti niteliğinde taşımaktadır.

Tablo 2.3. 1996-2000 Dönemi Temel Ekonomik Göstergeler

Değişkenler Yıl	1996	1997	1998	1999	2000	Ort.
Büyüme %	7,1	8,3	3,9	-6,1	6,3	3,9
Enflasyon %	80,4	85,7	84,6	64,9	54,9	74,1
1 ABD Doları	108,045	205,740	314,230	542,703	675,004	369,144
Dış Tic.Dengesi	-10,3	-15	-14,1	-10,2	-22	-14,32

Kaynak : TCMB, TÜİK, DPT veri tabanı

Tablo 2.3'de görüldüğü gibi 5 Nisan programından sonra Türkiye adına gelinen nokta beklenen şekilde gerçekleşmemiştir. Beklenti fiyat istikrarını sağlamak adına para arzını kontrol altına alabilmek ve büyümeyle birlikte enflasyonu düşürmekti. Büyüme oranlarında gözle görünen en büyük gerileme 1999 yılında bankacılık sektöründe yaşanan kriz sonucu ortaya çıkmıştır. Bu oran son elli yılın en büyük rakamı olarak tarihteki yerini almıştır. Bu gerilemede 17 Ağustos 1999 yılında yaşanan Adapazarı Deprem'inin de etkisi oldukça büyüktür.

Depremin ülke ekonomisi üzerinde yol açtığı zararın büyüklüğü Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 10 milyar TL olarak açıklanmıştır. Daha sonra Kasım ayında yaşanan Düzce Depremi de ekonomik anlamda ikinci darbeyi vurmuştur.

Tablo 2.3'de temel ekonomik göstergeler arasında alınan büyüme 1996 yılında % 7,1 iken 1996-2000 yılları arasında büyüme ortalaması % 3,9 dur. Enflasyon oranının ilgili dön. emdeki ortalama ise % 74,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu verilerden de

görüldüğü üzere dönemde yaşanan ekonomik kriz ve doğal afetlerin etkisiyle büyüme hızı yavaşlamış ve enflasyon planladığı şekilde kontrol altına alınamamıştır.

1996 yılında Türkiye'nin dahil olduğu Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Programı ve Avrupa Birliği'ne girmeden Gümrük Birliği Antlaşması'nın yapılmasının ekonomik yapı üzerinde etkisi oldukça büyüktür. İlk olarak, Avrupa birliği üye ülkelerine Gümrük Birliği Antlaşması nedeniyle gümrüğün sıfır olması, toplam harcamaların artmasına neden olmuştur. Toplam harcamalarda ki artış da tabii ki enflasyonu tetiklemiştir. Bu nedenle de enflasyon % 65 iken yıl sonu itibariyle de % 80'leri görmüştür. Yaşanan depremlerin ekonomi üzerinde yaratmış olduğu olumsuzluklardan sonra bankacılık sektörüne duyulan güvenin piyasa içerisinde giderek azalması sonucu bir dönem çok sık ifade edilen yastık altı ekonomiye dönüş başlamıştır.

Bireyler ellerindeki mevcut paralarını bankaya getirmek yerine yastık altında tutmayı tercih etmişlerdir. Yastık altında tutulan paralar nedeniyle, açık veren bankalar, mevcut açıklarını kapatmak amacıyla piyasadan döviz toplamaya başlamışlardır. Piyasada bankalara olan güvensizliğin yüksek seviyelere ulaşması sonucu yabancı yatırımcılar piyasamızdan çıkma eğilimine gitmişlerdir. MB'den bir gecede üç milyar dolar çekilmiştir. Gecelik repo faiz oranları % 1500-1800'leri görmüştür. Yabancı yatırımcıların piyasadan çekilmesi nedeniyle TL'nin USD karşısında yaşamış olduğu devalüasyon sonucu dolar iki katı oranda değer kazanmıştır. Buna paralel olarak da dış ticaret dengesi yüksek oranda bozulmuştur.

1995 yılının ilk on ayında uygulanan para politikası 1994 yılının ikinci yarısında alınan kararların devamlılığı niteliğinde olmuştur. Hatırlanacağı üzere 1994 yılında alınan 5 Nisan Kararları ile birlikte birçok yeni düzenleme yürürlüğe konmuştur. 1995 yılında MB enflasyonu kontrol altında tutabilmek için sıkı para politikası uygulama kararı almıştır. İlk olarak MB ile Hazine ve diğer kuruluşlar arasında var olan kredi ilişkisi yeniden düzenlenmiştir. Disponibilite sistemi değiştirilerek bankaların tüm pasifleri üzerinden disponibilite uygulaması başlatılmıştır. Daha önceleri döviz lehine çalışan mevduat munzam karşılığı uygulaması da Türk Lirası lehine çevrilmiştir.

Gecelik repo işlemleriyle ilgili yeni ayarlamalar yapılarak, karşılıksız repo yapılması engellenmiştir. Türk lirası mevduatlarında esnek vade türleri tanımlanırken, bankalarda tutulan tasarruf mevduatlarının hepsi güvence altına alınmıştır (Erkan, 2009: 9). 1995 dönemi içerisinde MB enflasyon ile mücadelede kurları nominal bir çapa olarak sürdürmeye devam ederken, kredibilitiyi arttırabilmek adına dış varlık artışına

önem vermeye devam etmiştir. Yıl içerisinde IMF ile yapılan ‘stand by’ anlaşması uyarınca belirlenen tek parasal büyüklük ‘Net İç Varlıklar’ kalemi olmuştur (Kesriyeli, 1997: 28).

Net İç Varlıklar = Rezerv Para – Net Dış Varlıklar + Bankaların Döviz Mevduatı’dır.

Sadece Net İç Varlıklar değil, Net Uluslararası Rezervler kalemi de IMF’nin üzerinde önemle durduğu diğer bir kalemdir. 1995 yılının ilk dokuz ayında ortaya çıkan görüntü uluslar arası rezervlerin beklenilenin çok üzerinde olduğudur. Bir ABD doları ve bir buçuk Alman Markı’ndan oluşan döviz kuru havuzu da kontrol altında tutulmuştur (Kesriyeli, 1997: 28). Net iç varlıklara yönelik alınan kararlar dışında 1995 yılında alınan diğer kararlar ise şunlardır;

- Bankaların sendikasyon kredilerine yönelik % 6’lık kaynak kullanım destekleme fonu (KKDF) kesintisi uygulaması getirilmiştir,
- İhracat kredilerinden KKDF kesintisi kaldırılmamış, Bakanlar Kurulu yetkisiyle sıfırlanmıştır,
- Döviz alımları 18 Eylül’e kadar durdurulmuş, MB bünyesindeki döviz ve efektif piyasalarında satılabilecek kısım % 7’den % 4’e, MB’ye doğrudan devredilmesi gereken kısım da % 18’den % 16’ya indirilmiştir,
- Tüketici kredilerine uygulanan % 6’lık KKDF kesintisi % 10’a yükseltilmiştir (Erkan, 2009: 10).

1995 yılının sonunda erken seçimlerin yaşanması ve 1995 yılında imzalanıp 1 Ocak 1996 tarihinde resmen yürürlüğe giren Gümrük Birliği Antlaşması’yla birlikte Gümrük Birliği’ne girilmesi ve stand by antlaşmalarının sona erdirilmesi gibi nedenler ekonomideki belirsizlikleri arttırmıştır (Kesriyeli, 1997: 28). Bu durum, MB’yi ekonomi üzerindeki mevcut enflasyonu indirmeye yönelik politikalarından, ekonomik istikrarın sağlanmasına yöneltmiştir.

1996 yılında uygulanan para politikasının içeriğinde ise MB net iç varlık artışını sınırlı tutmayı hedeflemiştir. Bununla birlikte MB yıl boyunca rezerv para artışını talep artışı ile paralel yürütmeye çalışmış, net dış varlıklarda bulunan likidite fazlasının azaltılması yönünde açık piyasa işlemlerini aktif olarak kullanmıştır. TL faiz oranları hazinenin iç borçlanma stratejisi sonucunda belirlenmiştir. MB faizler üzerinde

doğrudan müdahalede bulunmamasına karşın, döviz kurları üzerindeki denetimini sürdürmüş ve döviz piyasasında istikrarın korunmasını sağlamıştır (Karataş, 2000: 14).

1996 yılında alınan bu kararlar ve takibindeki 1997 yılında devlet genişletici maliye politikaları uygulamıştır. Bir yandan özel sektörün gümrük birliğine uyum amacı ile modernizasyon ve teknoloji geliştirme yatırımları artmış bir diğer taraftan da enflasyonist baskı devam etmiştir. MB 1996 yılında uyguladığı kur politikasında, yürüttüğü para politikasına uyumlu olarak fiyat istikrarı üzerinde istikrarı sağlayarak, reel döviz kurlarındaki dalgalanmaları en düşük seviyede tutmayı amaçlamıştır. 1997 yılına gelindiğinde, MB yıl içerisindeki hedefinin birebir enflasyonu kontrol altına almak olmasa da enflasyon oranının yıl içerisinde % 70 oranında olmasını belediklerini belirtmiştir (http 12).

Bununla birlikte, 1996 yılı içerisinde ele alınan net iç varlık artışının sınırlandırılması 1997 yılı için de geçerlidir. Açık piyasa işlemlerinin likiditeyi aşağı çekmek adına aktif kullanılmasına devam edilmektedir. Merkez Bankası müdahaleci değil daha çok gözlemci konumundadır. 1997 yılı Temmuz ayında MB ve hazine arasında yapılan antlaşma uyarınca, hazine kısa vadeli avans hesaplarını kullanmaktan tam olarak vazgeçmiştir. MB tarafından açılmış olan orta vadeli reeskont kredilerinin tasfiyesine devam edilmiş, efektif mevduat munzam karşılık oranı yıl içerisinde % 9 seviyesinde kalmıştır. Dönem içerisinde likiditeyi rahatlatmak adına repo ihaleleri açan MB bu ihaleleri yedi günlük olarak açmış ve bu işlemlere istinaden piyasayı fonlamıştır (Gül, 2005: 107). 1997 yılı sonunda açıklanan % 91'lik enflasyon oranından sonra MB, 1998 yılı içerisinde enflasyonla mücadele programı uygulamaya başlamıştır. Yılın ilk üç ayında yurtdışındaki olumsuz gelişmelere rağmen MB uyguladığı politika sonucu enflasyonla mücadelede azda olsa başarılı olmuştur (Erkan, 2009: 12). Merkez Bankası, belirlenen hedeflere ulaşabilmek ve istikrarı sağlamak için, net iç varlıklar kalemini sıkı bir şekilde kontrol ederek, enflasyonla mücadeledeki kararlı tavrını sürdürmeye devam etmiştir. Bu kapsamda Temmuz ayında açıklanan para programında net iç varlıklar hedefinin yılsonu büyüklüğü eksi 1.514 trilyon TL olarak belirlenmiştir (http 13).

1997 yılı Ağustos ayında Rusya'da ortaya çıkan kriz ve siyasi belirsizlik nedeniyle alınan erken seçim alınması piyasayı beklentiler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu dönemde merkez bankası politikasını yine piyasalarda istikrar sağlama ve piyasaları manipüle etme olarak belirlemiştir (Erkan, 2009: 12). Sonuç itibariyle, Merkez Bankası 1998 yılı para politikası ile birlikte hem geçmiş yıllarda olduğu gibi mali piyasalarda

istikrarı gözetmiş hem de enflasyonla mücadelede kararlı bir tutum sergilemeye devam etmiştir. 1998 yılı maliye politikasında faiz dışı dengede ciddi bir iyileşme öngörülmüştür. MB 1998 yılını üç ayrı dönemde ele almış ve birinci üç aylık, ikinci üç aylık ve son olarak da birinci altı aylık dönem olarak adlandırmıştır (Önder, 2005: 229). Türkiye’de geçmiş dönemler içerisinde MB’nın bağımsız olmaması, para politikasının etkin bir biçimde kullanılmasını engelleyen ve enflasyonla mücadele edilmesini zorlaştıran bir etken olmuştur. Merkez Bankası’nın özerk bir kuruluş olması, para politikasının kredibilitesi için tek başına bir unsur değilken, istikrar programlarının kredibilitesine bağlıdır. Dünya üzerindeki Merkez bankalarının faaliyet gösterdikleri ülkeler içerisinde siyasi otoritelerin müdahalelerinden uzak kalmaları ve daha özerk bir yapıda görev almalarının fiyat istikrarı üzerinde olumlu etkiler ortaya koyduğu gün geçtikçe daha net fark edilmeye başlanmıştır. Bağımsız bir merkez bankasının yararı yanlış belirlenmiş bir kur ve maliye politikalarının yaratacağı olumsuz etkilerin daha net görülmesini sağlamak olmuştur. (Erkan, 2009: 13-14).

Bu açıdan ele alındığında Merkez Bankası’nın bağımsızlığı fiyat istikrarı ve ekonomi için önemlidir ama tek başına piyasadaki belirsizliği ortadan kaldırmaya yetecek sihirli değnek de değildir (http 13). Bu nedenle ilerleyen yıl olan 1999 yılının ilk dönemi belirsizlikle geçmiştir. IMF ile yapılan görüşmelerde rota, Yakın İzleme Antlaşması’nı bir stand by antlaşmasına çevirmek olmuştur. Bu düşünce içerisinde izlenen politikaların temel amaçları arasında;

- Tutarlı bir şekilde izlenecek maliye, gelir, para ve kur politikaları ışığında enflasyonun 2000 yılı sonunda % 25, 2001 yılı sonunda % 12 ve 2002 yılında da % 7’ye düşürmek,
- Ekonomideki mevcut kaynakların etkin ve adil dağılımıyla birlikte ekonomik büyümeyi arttırmaktır (http 11).

Merkez Bankası’nın uygulamaya koyduğu üç yıllık enflasyonu düşürme politikası üç ana unsur üzerinde oluşturulmuştur. Bunlar;

- Enflasyon hedefiyle uyum gösteren gelirler politikasının uygulanması,
- Sıkı bir maliye politikası uygulanarak faiz dışı fazlanın yaratılması ve özelleştirmenin hızlandırılması,
- Enflasyonu düşürmeye yönelik uygulanacak para ve kur politikasıdır.

Enflasyonu düşürmeye yönelik açıklanan ve uygulanan bu politikalar piyasanın ve kamunun verdiği destekle birlikte 2000 yılı Kasım ayına kadar başarıyla uygulanmıştır. Bu dönem içerisinde bankacılık sektörünün sıkıntı sinyalleri verdiği dikkat çekmeye başlamıştır. Etibank ve Bank Kapital'in Türkiye Mevduat ve Sigorta Fonu (TMSF)'ye devredilmesiyle başlayan tartışmalar piyasalarda yılsonuna doğru küçük çapta bir krizin yaşanmasına neden olmuştur. Aralık ayında da bu sorunlar devam etmiş ve bu programa ve piyasalara olan güveni sarsmış sonucunda da faizler bir anda yükselmiştir. Bu durumun önüne geçmek amaçlı olarak MB, Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK) ve Hazine bir araya gelerek krize geç kalınmış da olsa müdahalede bulunmuştur (Erkan, 2009: 12). 1999 yılının son dönemlerine gelindiğinde ekonominin piyasalara yansıyan yüzü karamsar bir yapıya bürünmüştür. Ekonomik büyüme % - 6,1 olmuş, enflasyon % 70'e ve bütçe açığı da çok yüksek boyutlara ulaşmıştır. Piyasalarda hiperenflasyon aşamasına gelindiği görüşü iyice benimsenmiş buna bir de seçim sürecinin yaratmış olduğu belirsizlik eklenmiştir. 1999 yılı Aralık ayında da 2000-2002 yıllarını kapsayan üç yıllık orta vadeli stand by antlaşmasını imzalamıştır. Bu çerçevede Ocak 2000'de sıkı para ve döviz kuru politikası ile bankacılık sektöründe yapısal dönüşümleri içeren 'Enflasyonu düşürme programı' başlatılmıştır (Eroğlu, 2003: 9).

2.4.4. 2001-2008 Dönemi Para Politikası Uygulamaları

Türkiye'de enflasyonla mücadelede geleneksel yöntem olarak kullanılan para politikası hedeflemesinden 2000 yılına gelindiğinde vazgeçilmiş ve döviz kuru hedeflemesine geçilme kararı alınmıştır. 2000 yılı enflasyonu düşürme programında döviz kuru çapa olarak kullanılmıştır. Enflasyonla mücadele ve fiyat istikrarı adı altında uygulanan kur çapasında iki farklı kur rejimi uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki Ocak 2000 ile Haziran 2001 sürecini kapsayan süredeki 'enflasyon hedefine yönelik kur sepeti', bunu takip eden ikinci on sekiz aylık süredeki de 'kademeli olarak genişleyen bant' tır (Erçel, 1999). Para ve kur politikasının temel araçları; döviz piyasası, açık piyasa ve bankalararası para piyasası ile zorunlu karşılıklar ve dispoñibilite olarak belirlenmiştir. Para politikası ve bilanço, 'Net İç Varlıklar' kalemi için 'tavan'; 'Net Uluslararası Rezervler' kalemi için 'taban' uygulaması çerçevesinde şekillendirilmiştir. Bu dönem içerisinde ulusal paranın aşırı değerlenmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yüksek oranlı cari açık, iç talepte yaşanan hızlı artış, enerji fiyatlarındaki yükseliş, zayıf bankacılık sistemi sorunlarıyla karşılaşmıştır (Akyazı ve

Ekinci, 2009: 347). Bu uygulama süreçlerinde faizlerin beklenenden hızlı düşmüş olması nedeniyle gelirden elde edilen kısmın tasarruflar yerine tüketime kaymıştır. Dolayısıyla talebin artmasına ve enflasyonun beklentilerin çok aşağısında bir gerileme göstermesine neden olmuştur (Erçel, 1999). Tablo 2.4'de görüldüğü gibi enflasyon oranı 2001'den 2002 yılına gelindiğinde % 60'a yakın seviyede düşmüştür. Bu düşüş MB'nin bağımsızlığının da etkisiyle ve uygulanan sıkı para ve maliye politikalarla birlikte ilerleyen dönemlere de yansımıştır. Büyüme rakamlarına bakıldığında fiyat istikrarıyla birlikte enflasyonu kontrol altında tutmaya çalışan Merkez Bankası'nın yıllar itibariyle bu amacına ulaştığı görülmektedir ve bu durum büyüme rakamlarına da olumlu bir şekilde yansımıştır. Güçlü geçiş ekonomisi programı uygulanması süreciyle birlikte 2002 yılından itibaren büyüme rakamları artış trendi göstermiştir ve bu süreç 2008 yılında gelindiğinde tekrar gerileme göstermiştir. 2008 yılında görülen gerilemenin temel kaynağı dünya üzerinde yaşanan büyük ekonomik krizdir.

Tablo 2.4. 2001-2008 Dönemi Temel Ekonomik Göstergeler

Değişkenler / Yıl	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Ort.
Büyüme %	-9,5	7,9	5,9	9,9	7,6	6	4,6	0,9	4,162
Enflasyon %	88,6	30	26,4	16,2	9,47	10,39	9,93	10,06	25,131
1 ABD Doları	1439,56	1634,5	1395,8	1342,1	1,343	1,413	1,164	1,512	1405,49
Dış Tic.Dengesi	-10	-15,5	-22,08	-34,37	-43,29	-54,04	-62,79	-69,93	-39

Kaynak : TCMB, TÜİK, DPT veri tabanı

Enflasyondaki gerileme ve 2002 yılı sonrası kontrol altına alınmaya çalışılan dolar seviyesine karşın aynı olumlu etkilerin dış ticaret dengesi üzerinde gerçekleşmediği görülmektedir. Cari açığındaki önemli ölçüde görülen artış açığın büyüklüğünü 10 milyar dolar seviyesine taşımıştır. Bankacılık sektörüne getirilen yeni yasal düzenlemeler bankaların paniklemesine neden olmuştur. Bu panikleme; bankaların döviz ihtiyaçlarını karşılamak adına daha fazla likidite talep etmeleri ve sonuçta faizlerin çok daha hızlı yükselmesine neden olmuştur. Faiz alanında görülen bu yükselişten sonra ellerinde yüksek miktarda Hazine bonosu taşıyan bankaları bu durum daha fazla sıkıntıya düşürmüştür. Buna bağlı olarak bankalar daha yüksek faizlerden likidite bulma yoluna gitmişlerdir.

Bütün bu faizleri tetikleyen olayların sonucunda yaşanan kriz, aslında bankaların yaşamış oldukları likidite krizidir. Bu krizde MB'nin seyirci kalmasının da önemli bir payı bulunmaktadır. Oysa ki dönem içinde MB zorunlu karşılık oranlarını

% 8'den % 6 ya indirmiş, beş banka TMSF'ye devredilmiş ve bankaların likit sıkışıklığı önlenmek istenmiştir. Yaşanılan kriz, alınan bu önlemlerin hiçbir açıdan yeterli olmadığını gözler önüne koymuştur (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 384-385). Yılsonuna gelindiğinde göze çarpan bir diğer önemli konuda MB'nin 6 milyar dolar döviz satmak zorunda kalmasıdır. Dönem içinde gecelik faizler % 200 hatta belli bir dönem % 1000'leri görmüştür. Bunun nedeni vadesi gelmeyen kredileri çeken bankalardır. Bunun sonucunda tarihe 'Kara Çarşamba' olarak geçen 22 Kasım 2000 tarihinde para krizi yaşanmıştır.

Türkiye, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren kontrol altına almaya çalıştığı enflasyon ve istikrarla mücadele programını, enflasyonu düşürme ve kontrol altına alma programının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı' ile sürdürmüştür. Yeni geçiş programı da öncelikli olarak enflasyonu düşürmeyi hedeflemiş ve bu amaçla da kur dalgalanmaya bırakılmıştır (Erkan, 2009: 19). MB belirlenen hedefler doğrultusunda faizlerin yeniden düşme eğilimine girmesini sağlamıştır. Kasım krizi ile 2001 Haziran ayına kadar geçerli olacak olan hedefler beklenenden daha kısa sürede gerçekleşmesi nedeniyle, şubat ayına ertelenmiştir. Piyasalar üzerinde bir etkisi olmasa da şubat ayına uzatılması durumu karşısında MB'nin faizleri indirmesi konusunda önemli bir çekingenlik sergilemesine neden olmuştur.

Piyasadaki bankalar kendilerini korumak amaçlı döviz alımına yönelirken, yabancı yatırımcılarda piyasadan çıkmaya çalışmışlardır. Hazine yapmış olduğu iç borç ihalesinin vadesini düşürmüş ama yine de beklediği oranda piyasadan talep bulamamıştır. Piyasanın sıcak para buluşu 12 Şubat tarih itfasında gerçekleşmiştir ki bu dönemde yine faizler % 1000'lerin üzerinde ifade edilmeye başlamıştır. MB'nin Kasım 2000 krizinde olduğu gibi net iç varlık hedefinden taviz vermemesi sonucu kriz daha derinleşmiştir. Kriz günü MB'den yüksek oranda dövizin çekilmesi, krizin Türkiye ekonomisi tarihinde yaşanan en derin krizler sıralamasında ilk sıralarda yer almasına neden olmuştur. Gecelik repo faizleri % 7500'leri görmüştür. Doların üç gün içerisinde % 90 artış göstermesi sonucu dövize borçlanan hane halkları çok büyük sıkıntılara girmiş, piyasadaki bir çok esnaf ve çalışan işsiz kalmıştır. Sonuç olarak 2000 yılında hem enflasyonla mücadele hem de ekonomik anlamda büyüme hedeflenmiş fakat hiçbiri gerçekleşmemiştir (Kumcu ve Eğilmez; 2004: 395-396).

Güçlü ekonomiye geçiş programı ile birlikte MB hedeflerini şu şekilde açıklamıştır (http 13):

- Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz bir biçimde sürdürmek,
- Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak şekilde güçlendirmek,
- Bankacılık sisteminde hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırma ve böylelikle bankacılık sektörü ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmak,
- Enflasyon hedefleriyle uyumluluk gösterecek adil bir gelirler politikası uygulamaya koymaktır.

Bu kapsamda ana hedeflerini belirleyen MB dört alanda yeniden düzenleme yapma kararı almıştır. Bunlar (http 13);

- Mali Sektörün yeniden yapılandırılması,
- Devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi,
- Ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılması,
- Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesidir.

Böylelikle, MB'nin baştan beri ulaşmak istediği fiyat istikrarı ve enflasyonun kontrol altına alınması hedefleri bu düzenlemeler çerçevesinde gerçekleştirilebilecektir (http 13).

2002 yılına gelindiğinde güçlü ekonomiye geçiş programı ile hedeflenen değişimler ve istikrar programı yavaş yavaş etkisini göstermeye başlamıştır. Programa olan güvenin artması, iç talep yetersizliği ve kurlarda meydana gelen gerilemenin sonucu olarak enflasyon oranı düşük seviyelerde kalmıştır. Enflasyonda ve enflasyonist beklentilerde beklenen olumlu gelişmeler doğrultusunda belirgin bir ters para ikamesi süreci başlamıştır. Yurtiçi yerleşikler döviz cinsi varlıklarını bozdurarak yeniden Türk Lirası cinsi yatırım araçlarına yönelmişlerdir. MB, 2002 yılı Nisan ayından itibaren döviz biriktirmeye başlamıştır. Fakat Mayıs ayına gelindiğinde programdan elde edilen kazanımların kaybedileceği korkusu paniğe neden olmuş ve bu tedirginliğin sonucunda kur ve faiz belirgin şekilde yükselmiştir. Kur ve faizlerdeki yükselişte enflasyon eğilimini geçici olarak arttırmıştır (http 14). Fakat piyasada oluşan bu tedirginlik çok uzun sürmemiş, Ağustos ayıyla birlikte kurlar tekrar istikrar kazanmış ve

devamında yaşanan seçim sürecinde oyları kazanıp tek partili iktidar hükümeti süreciyle birlikte güven ortamı iyice sağlanmıştır. Eylül ayında gözlemlenen iyileşme Aralık ayında Türk Lirası'nda meydana gelen değer artışıyla birlikte güven ortamının varlığı kesinleşmiştir. 2003 yılında piyasanın ve MB'nin karşı karşıya kaldığı en önemli sorun; değeri artan Türk Lirası'na karşılık, sürekli düşen döviz kurları nedeniyle ülkenin cari işlemler dengesinin bozulabileceği düşüncesidir.

Bu nedenle o dönemde MB uygulamış olduğu program nedeniyle sürekli eleştirilere maruz kalmıştır. Bunun temel nedeni değerlendirilen Türk Lirası'nın yol açacağı cari açığın yeni bir krize yol açabilme ihtimaliyle birlikte, MB'nin kur ya da faiz tarafına hiçbir şekilde müdahale etmemesidir. Bütün bu eleştiri ve geride bırakılmış 2001 krizinin oluşturabileceği hiperenflasyon beklentilerine karşın enflasyon oranı son yirmi yılın en düşük seviyesi olan % 30'lara gerilemiştir. Bu uygulanan program ve MB açısından önemli bir başarıdır. Bu çerçevede 2002 yılı için belirlenen parasal hedefler, yıl içi ve dönem sonu olmak üzere tutturulmuştur (http 15). 2004 yılında MB, parasal ve örtük enflasyon hedeflemesi şeklinde ikili strateji uygulamıştır. Hedeflenen temel parasal büyüklük 'para tabanı' olmuştur.

Para politikası tam anlamıyla enflasyona odaklanmıştır. Dalgalı döviz kuru politikası altında enflasyonla mücadelede kullanılan temel para politikası aracı olan kısa vadeli faiz oranları, yalnızca fiyat istikrarını sağlamak amaçlı kullanılmıştır (Akyazı ve Ekinci, 2009: 347). 2004 yılı enflasyon hedefi % 12 olarak belirlenmiştir. 2004 yılına girerken enflasyon beklentisi ile hedeflenen arasındaki farkın % 1,9'a düşmesindeki temel neden yıl içerisinde hedeflenen enflasyona ulaşılacağı beklentisinin ve güveninin olduğundan kaynaklanmaktadır. Kamu borçlarının milli gelire olan oranında gerçekleşen dikkat çekici seviyedeki azalmaya karşılık, borç dinamiklerinin istenen seviyede olmaması ekonomik istikrarsızlıkların uzun süreli olmasını ve enflasyon üzerindeki olumlu beklentileri olumsuz olarak etkileyebilecektir. Likidite hacmi açısından ele alındığında 2004 yılı içerisinde MB herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Piyasadaki likiditede herhangi bir sıkışıklık beklenmemekle birlikte olası bir sıkışıklık da gün içi repo ihalelerinin aktif şekilde kullanılmasıyla giderilmeye çalışılmıştır (Erkan, 2009: 22).

2002 yılında güçlü ekonomiye geçiş süreci ve yaşanan gelişmeler 2005 yılına gelindiğinde hedeflenen enflasyon ve fiyat istikrarı açısından MB'nin üzerine düşen görevi zaman ilerledikçe daha iyi yerine getirdiğini göstermiştir. Mali piyasa içerisinde

de disiplinin sağlanması, MB'nin belirlemiş olduğu 2006 açık enflasyon programı uygulamasına geçmesi adına uygun ortamı sağlamıştır. Açık enflasyon uygulamasına geçileceği açıklanmıştır. Enflasyonda elde edilen olumlu sonuçlarla birlikte, MB 2005 yılında dokuz kez faiz indirimine giderek yıl sonundaki kısa dönemli mevcut faiz oranlarını % 13,5 seviyesine indirmiştir. Ekonomi içerisinde görülen olumlu görüşmelerle birlikte faiz indirimlerinin yetersiz olduğu düşünülse de MB gelecek dönemler içinde faiz ayarlaması yapmıştır. Risk priminin azalması, uzun vadeli faiz oranlarının kalıcı olarak düşmesini, diğer bir deyişle aktarım mekanizmasının etkinliğinin artmasını sağlayacaktır. Bunun için mali piyasada sağlanan disiplinin devamı önem arz etmektedir. Güçlü ekonomiye geçiş süreciyle başlayan enflasyondaki düşüş ve fiyat istikrarı, 2005 yılında kredi hacminin artışı olarak da piyasalarda etkisini göstermiştir. 2006 yılına ait ücret tabanlı bir maliyet artışı piyasa içerisinde beklenmemektedir. Bununla birlikte, ihracat artış oranı yüksek olan sektörlerde ara ithalat malının kullanılmasıyla birlikte ithalattaki düzenli artış devam etmektedir. Bu durum süreçler açısından cari açığın ilerleyen dönemlerde de büyüyerek artacağı sinyalini vermiştir (http 16).

2007 yılında ise yılın ilk ayından itibaren açıklanan veriler ekonominin gelmiş olduğu süreci göstermektedir. 2006 yılındaki cari açığın artış göstermeye devam edeceği beklentileri 2007 yılında % 37,2 artış göstererek 31 milyar 316 milyon dolara ulaşarak doğrulamıştır. Bu dönem içerisinde MB kısa vadeli faiz oranlarını değiştirmeyerek gecelik faiz oranlarını % 17,50 seviyesinde tutmuştur. Bu seviye ortalama sekiz ay boyunca devam etmiştir. Ağustos ayı döneminde Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığı adaylığının yaratmış olduğu etki nedeniyle İMKB endeksi % 4,34 oranında gerilemiştir, dolar 1,35 seviyesine çıkmış ve buna bağlı olarak da faizler % 18,50'ye sıçramıştır.

Şubat ayı itibariyle dünyada mortgage diye bilinen konut finansmanı sistemine ilişkin yasanın meclisten geçmesiyle konut sahibi olmayan bireyler KKDF ve BSMV faizlerinden muaf tutulacak şekilde kredi alabilecek duruma gelmişlerdir. Ancak yıl içerisinde öncelikli olarak ABD'de ortaya çıkıp, Fransa ve devamından Almanya'ya sıçrayan mortgage krizini önlemek amaçlı piyasalara Avrupa, ABD Merkez, Japonya ve Avustralya Merkez Bankaları'ndan likidite enjeksiyonu yapılmıştır. ABD'de yüksek riskli mortgage kredileri sorunuyla sıcak para sıkıntısına düşen yabancı bankalar döviz likiditesi yüksek olan Türk bankalarından yüksek faizli borç almaya başlamışlardır. Bu

borçlanmayla birlikte dolar 1,41 seviyesine yükselmiştir. ABD’de başlayıp Avrupa’ya yayılan mortgage krizinin önüne geçmeye çalışan ABD Merkez Bankası, gecelik faiz oranlarını yarım puan indirerek % 4,75’e çekmiştir. ABD piyasalarında yaşanan bu olumsuz gelişmeler Türkiye piyasasında İMKB endeksinin tüm zamanların en yüksek değeri olan 58.053 puana ulaşmasına neden olmuştur. ABD’de yaşanan mortgage krizinin yansımalarını ilk etapta çok şiddetli hissetmeyen Türkiye adına, bunun sebebini 2000-2001 kriz dönemlerinden sonra özellikle bankacılık ve finans sektöründe alınan sağlam yapısal önlemler olarak nitelendirmek yanlış bir ifade olmayacaktır. Genel itibariyle ekonomik açıdan 2007 yılını Türkiye, yurtdışında mortgage piyasasında yaşanan sorunlar, petrol fiyatlarında yaşanan tırmanma, yurt içinde ise cumhurbaşkanlığı seçim süreci, genel seçimler, referandum ve terör olayları, Irak’ın kuzeyine sınır ötesi operasyon konusu gibi gelişmelerin etkisi altında geçirmiştir (http 18, http 19).

İç ve dış piyasalardaki daralmadan olumsuz etkilenen Türkiye ekonomisi, küresel krizin etkisiyle, 2008 yılına gelindiğinde, yılın ilk üçüncü çeyreğinde % 0,5 iken dokuz aylık dönemde de % 3 büyümüştür. 2008'in ilk üçüncü çeyreğinde % 0,5 düzeyinde gerçekleşen büyüme hızı, son altı yılda üst üste büyüyen Türkiye ekonomisinde kaydedilen en düşük büyüme oranı olmuştur. Merkez Bankası’nın 1980 yılından itibaren enflasyonu kontrol altına almak adına uygulamış olduğu politikalar 2006 ve 2007 yılı içerisinde sonuç vermiş ve enflasyon çok uzun süre sonunda tek haneli rakamları görmüştür. Ancak 2008 yılının ilk yarısında enflasyon yeniden çift haneli rakamlara ulaşmıştır. Ülkede yaşanan durgunluk fiyat artışlarına da yansıdığı için enflasyon yeniden tek haneli rakamlara inmiştir. Yine bu yıl içerisinde Merkez Bankası yönetim bütçesi 4 milyar 887 milyon TL açık vermiştir. Cari açık ise yine büyümeye devam etmiş ve 35 milyar 326 milyon dolara ulaşmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PARA POLİTİKALARININ YOKSULLUK SÜRECİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ

Para politikası ve yoksulluk sürecine ilişkin uluslararası literatürde yapılan bazı çalışmalar ve bu çalışmaların ortaya koyduğu sonuçların belirtilmesi, çalışmanın konusu olan Türkiye’de para politikaları ve yoksulluk sürecinin değerlendirilmesi açısından önemlidir.

Çalışmanın bu bölümünde para politikaları ve yoksulluk göstergeleri yıllar itibariyle değerlendirilmiştir. Para politikaların yoksulluk süreci üzerindeki etkisi durum analizi yapılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ekonometrik bir model uygulaması için gerekli düzenli ve kesintisiz yoksulluk verilerinin bulunmaması nedeniyle Türkiye için bir model uygulaması yapılamamıştır.

Çalışmada kullanılan para politikası verileri TCMB’nin veri tabanından 1980 yılından itibaren alınmış, yoksulluk verileri ise 2002 yılına kadar DİE ve DPT’nin uzmanlarınca yapılan araştırma raporlarından, hane halkı araştırma sonuçların derlenmiş, 2002 sonrası veriler ise TÜİK’in yoksulluk araştırması sonuçlarından alınmıştır. Para politikaları ve yoksulluk sürecine ilişkin durum analizi aşamasında yıllar itibariyle inceleme gerçekleştirilmiştir. Yılların 1980-1987, 1988-1995, 1996-2000 ve 2001-2008 yılları olarak bölümlere ayrılmasının amacı bu dönemlerin belli açılardan bir dönemin özelliğini yansıtmamasından kaynaklanmaktadır. 1980-1987 yılı öncesinde 1974 yılı petrol krizinin etkilerinin ardından 24 Ocak 1980 kararları alınmıştır. Merkez Bankası enflasyonu kontrol altına almak için sıkı para ve maliye politikası uygulamış ve nominal faiz oranları yükselmiştir. İhracatın artırılması için esnek kur politikası uygulanmıştır. Reel faiz oranlarının kontrolsüzce belirlenmesi banka iflaslarını beraberinde getirmiş, bütçe açığının kapatılamaması durumu karşısında TL’nin değeri artmıştır. 1988-1995 yıllarında Merkez Bankası fiyat istikrarı uygulamıştır. Bu dönem içerisinde sermaye hareketleri serbestleşmiştir. Bir dönem öncesinde yaşanan mali kriz sonrası finansal sektörde istikrar önem taşımıştır. Kur ve faiz hareketleri Merkez Bankası tarafından uygulanmıştır. 1996-2000 yılları arasında dikkat çeken önemli noktalar, cari açığındaki önlenemeyen büyümedir, Merkez

Bankası'nın serbest kur politikasına geçişi ve özerkleşmesi, son olarak da gecelik faizlerin 2000 yılına gelindiğinde % 200 hatta % 1000'lere varan oranlarda artmasıdır. 2001 ve 2008 yılları arasındaki politikalar üzerindeki en önemli etkili hususta tek siyasi partili döneme geçilmiş olmasıdır.

Yoksullukla ilgili olarak sadece yoksulluk rakamları değil, gelir dağılımını göstermesi açısından gini katsayısı, insani gelişme endeksinde yer alan doğumda yaşam beklentisi, onbeş yaş üstü yetişkinler, ilköğretim okullaşma oranı ve insani yoksulluk endeksinde yer alan; 40 yaş üstü yaşam beklentisi, 15 yaş üstü yetişkin yüzdesi, iyi suya ulaşamama, ağırlığı yaşına göre düşük olan 5 yaş altı çocuk yüzdesi ve günde 1 dolar altında çalışanlara ait verilerde değerlendirilmiştir. Bu veriler, UNDP'nin ilgili yıllarına ait raporlarından derlenmiştir. Yoksulluk üzerine yerli ve yabancı literatürde çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen düzenli kesintisiz verilerin Türkiye adına bulunamaması nedeniyle durum analizi yapılmasına karar verilmiştir.

Durum analizi, stratejik analiz olarak da tanımlanmaktadır. Durum analizi çerçevesinde kullanılan temel değişkenler, yapılmak istenen para politikaları ve yoksulluk arasındaki mevcut ilişkinin boyutunun anlaşılması noktasında yardımcı olmaktadır.

Durum analizi beş bölümden oluşmaktadır:

- İç Yapı Analizi
- Çevre Analizi
- Hedef Kitle Analizi
- İlgili Taraflar Analizi
- SWOT analizi

İç Yapı Analizi, çalışılmak istenen değişkenler içerisinde kullanılan girdiler, süreçler ve performans yani çıktılarından oluşmaktadır. İç yapı analizinde kullandığımız temel girdiler çalışmada para politikası değişkenleri ve yoksulluk değişkenleridir. Süreç kısmı, 1980'den 2008 yılına kadar gelen dönemi içermektedir. Performans diye nitelendirilen nokta ise yapılan durum analizi sonucu para politikası ve yoksulluk sürecini ortaya koyabilmektir.

Çevre Analizi, çalışmanın ana ortamını oluşturan çevre ifade edilmektedir. Para politikaları ve yoksulluk süreci içerisinde bu çevre Türkiye'dir.

Hedef Kitle Analizi, çalışmanın kimler adına yarar sağlama amaçlı yapıldığının ortaya konulmasıdır. Çalışmada, para politikaları ve yoksulluk Türkiye’de yaşanan bütün hane halkları ve bu alanda çalışan kurumların tamamını ilgilendirmektedir diye bir ifade kullanmak yanlış olmayacaktır.

İlgili Taraflar Analizi, durum analizi içerisinde kullanılan değişkenleri ifade etmektedir. Bu nedenle para politikası uygulayıcıları ve yoksulluk verileri yayımcısı kuruluşlar, DPT, UNDP, TCMB gibi ilgili tarafları oluşturmaktadır.

Durum analizine ilişkin son kriter olan SWOT analizi kısmında ise, 1980 sonrası uygulanan para politikalarının sıkı yada genişletici politikalar olmaları açısından yoksulluk sürecindeki etkilerinin ne derece güçlü-zayıf-fırsat ve tehditler sunduğunu ifade etmektedir. Bu noktada güçlü ve zayıf etkiler; uygulanan para politikalarının yoksulluk süreci üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerde bulunup bulunmadığı, fırsat ve tehditlerde, uzun dönemli uygulanan politikaların yoksulluğu önleme fırsatı yada kısa süreli etkisiz politikaların yoksulluğu arttırmaya yönelik çeşitli tehditler içermesinden oluşmaktadır.

Yıllar itibariyle tablolarla açıklanmaya çalışılacak olan para politikası ve yoksulluk değişkenleri şunlardır:

- ÜFE (Üretici Fiyat Endeksi 1980 öncesi TEFE rakamlarıyla gösterilmiştir.)
- TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi)
- USD Döviz Alış
- EURO Döviz Alış
- Kişi Başına GSMH
- Büyüme
- İşsizlik
- İhracatın İthalatı Karşılama Yüzdesi
- Gini Katsayısı
- Sosyal Harcamalar
- HDI
- Doğumda Yaşam Beklentisi

- 15 Yaş Üstü Yetişkin Yüzdesi
- İlköğretimde Okullaşma Yüzdesi
- HPI
- 40 Yaş Üstü Yaşam Beklentisi
- 15 Yaş Üstü Yetişkin Yüzdesi
- İyi Suya Ulaşamama Yüzdesi
- Ağırlığı Yaşına Göre Düşük Olan 5 Yaş Altı Çocuk Yüzdesi
- 1 USD Altında Çalışanlar

ÜFE ve TÜFE'nin değerlendirmede kullanılma sebebi Türkiye'de enflasyon belirleme kriteri olarak kullanılıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Devlet 2003 yılında toptan eşya fiyat endeksleri içerisinde üretici fiyat endekslerini (ÜFE) ayırmış, toptan eşya fiyat endeksi hesaplamalarında üretici fiyat endekslerinin ağırlığının ayrı olarak hesaplanmasının daha gerçekçi bir enflasyon seviyesi ortaya koyacağı fikrini benimsemiştir. Günümüzde baktığımızda, üretici fiyat endeksinin tüketici fiyat endeksi kadar etkisi olmasa da enflasyon içerisinde kayda değer değerler aldığı bilinmektedir. USD ve EURO para birimleri Türkiye'nin ithalat, ihracat ve dış ticaret dengesi üzerinde önemli etkiye sahip olan iki farklı para birimidir.

1980 sonrası uygulanan para politikaları ve serbest döviz kuru rejimiyle kur piyasada kendiliğinden belirlenmekte olsa dahi belli dönemlerde MB'nin ödemeler bilançosu ve dış ticaret dengesi açısından kura müdahale ettiği görülmektedir. Kaldı ki piyasa içerisinde özellikle USD'nin değer kazancı TL bazda yerli paranın devalüasyona uğraması demektir. Bu da aynı kazanç seviyesinde daha az gelir elde etmeye ve daha fazla yoksullaşmaya yol açmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiği için bu iki para birimi çalışmada dönemsel kur değişimleri ile değerlendirilmiştir. Kişi başına GSMH gelir dağılımı açısından önemli bir veri olduğu için analize dahil edilmiştir.

Gini katsayısı bir ülkedeki gelir dağılımı adaletsizliğini ortaya koymaktadır. Gelir dağılımı adaletsizliği de dolaylı yoldan yoksulluğun oluşumunu açıklamaktadır. Bu nedenle analize dahil edilmiştir. Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası'nın yoksullukla ilgili günlük kalori ihtiyacı dışında önemli bir gösterge kabul ettikleri veri de 1 dolar altında çalışan birey sayısının hesaplanmasıdır. Türkiye için bu değişkenlere

ait veriler 1990 sonrasında itibaren oluşturulmuştur. Birleşmiş Milletler yoksulluk hesaplamalarındaki değişkenler arasına; okur-yazar sayısı, yaşına göre ağırlığı düşük olan 5 yaş altı çocuk yüzdesi, iyi suya erişememe, büyüme rakamları ve işsizlik oranlarını almıştır. Bu değişkenlerle ilgili düzenli veriler olmamakla beraber, ulaşılan veriler durum analiziyle değerlendirilmiştir. Türkiye’de sosyal harcamalara ilişkin veriler yoksulluğu açıklamamızda yardımcı olması açısından ilgili dönemler dahilinde verilmiştir. Çalışmada, yıllar itibariyle uygulanan para politikaları ve yoksulluğa ilişkin değişkenler 1980-1987, 1988-1995, 1996-2000 ve 2001-2008 dönemleri itibariyle ele alınacaktır.

3.1. 1980-1987 DÖNEMİ PARA POLİTİKASI VE YOKSULLUK

Türkiye’de 1980 yılı gerçek anlamda bir dönüm noktası olmuştur. 1960’lı yıllardan beri uygulanmakta olan ithal-ikameci politikalar 24 Ocak 1980 Kararları’yla terk edilerek, serbest piyasa düzeninin hakim olduğu, küreselleşmeyle birlikte dış dünya ile bütünleşmeyi ve de ihracata dayalı sanayileşmeyi amaçlayan bir politika benimsenmiştir. Tablo 3.1’de 1980 – 1987 dönemindeki para politikaları ve yoksullukla ilgili değişkenler incelenmiştir.

Tablo 3.1. 1980-1987 Yılları Arası Makro Ekonomik ve Yoksulluk Göstergeleri

YILLAR	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
TÜFE (%)	115,60	33,90	21,90	31,40	48,40	45,00	34,60	38,90
TEFE (%)	107,20	36,80	25,20	30,60	52,00	40,00	26,70	39,00
USD DÖVİZ ALIŞ (TL) (000)	89,25	132,30	184,90	280,00	442,50	574,00	754,35	1,018,35
EURO DÖVİZ ALIŞ (TL) (000)	45,15	58,35	78,25	101,75	141,20	233,15	387,95	638,65
KİŞİ BAŞI GSMH(\$)	1,287	1,012	1,132	1,048	998	1,046	1,122	1,230
BÜYÜME	-2,8	4,8	3,1	4,2	7,1	4,3	6,8	9,8
İHRACATIN İTHALATI KARŞILAŞAMA (%)	36,8	52,6	65	62	66,3	70,2	67,1	72
GİNİ KATSAYISI	-	-	-	0,45	-	-	0,46	-
SOSYAL HARCAMALAR	4,4	-	-	-	-	4,2	-	-
HDI (%)	0,628	-	-	-	-	0,674	-	-
Doğumda Yaşam Beklentisi (%)	61,9	-	-	-	-	-	-	-
15 Yaş Üstü Yetişkinler	68,7	-	-	-	-	-	-	-
İlköğretim Okullaşma Oranı	51,1	-	-	-	-	56,4	-	-

Kaynak: DPT, TUIK istatistiki veriler.

Tablo 3.1'deki değişkenleri incelediğimizde makro ekonomik göstergeler içerisinde, öncelikli olarak MB'nin uygulamaya çalıştığı fiyat istikrarı politikası gereğince enflasyon göstergesi olan ÜFE ve TEFE endekslerinde 1980'den 1982'ye gelindiğinde; TEFE'de % 85 civarında bir azalma olduğu ve bunun yaklaşık olarak üfe içinde geçerli olduğu görülmektedir. Bunun nedeni 24 Ocak 1980 sonrası alınan kararların ekonomik açıdan makro ekonomik göstergelere yansımadır şeklinde yorumlanabilir. Ancak enflasyon değerlerinde görünen iyileşme kişi başına GSMH (\$) için geçerli olmamıştır, 1980-1987 yılları arasında GSMH'de görünen en yüksek gelir seviyesi 1980 yılındadır. Bu durumda, serbestleşen piyasa ekonomisine geçiş süreciyle birlikte döviz kurlarında görünen yükselişin etkisi büyüktür. Büyümenin ise 1980 yılından itibaren dönemler içerisinde düzenli ve sürekli arttığı gözlemlenmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte artan döviz kurları nedeniyle TL'nin yabancı paralar karşısındaki değer kaybı yurtdışı yatırımcılar açısından Türkiye'yi cazip bir hale getirmiştir. Gini katsayısının gelir dağılımı adaletsizliği üzerindeki etkisine ilişkin 1980-1987 yılları arasında iki farklı değeri bulunmaktadır. Bunlar ülke açısından bulunulan dönemde gelir dağılımı adaletsizliğinin çok yüksek olmadığını göstermektedir. Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri; eğitim, sağlık ve sosyal koruma (emekli aylıkları ve diğer harcamalar, sosyal yardım ve primsiz ödemeler ve de doğrudan gelir desteği ödemeleri) açısından değerlendirilmiş olup bu değişkenlerin GSYİH'ya oranlarının aritmetik ortalaması alınarak sosyal harcama kalemi ile ilgili veri oluşturulmuştur. Sosyal harcamaların 1980 yılında % 4.4 olan değeri 1985 yılında % 4.2 olarak gerçekleşmiştir. Sosyal harcamaların azalması belirtilen yıllar arasında sosyal harcamalara gereken önemin verilmemiş olması nedeniyle gelecek dönemlerde yoksulluğun artmasını beraberinde getirmektedir.

Kamu kesiminin küçültülmesi ve özelleştirmenin yaygınlaştırılması programın ilk hedeflerindedir. 12 eylül 1980 yılında yaşanan askeri darbe sonucu da bu programın uygulanması karşısında hiçbir muhalefeti görmemiş olması nedeniyle çok rahatlıkla uygulanabilmiştir. 24 Ocak 1980 Kararları'nın darbeye birlikte uygulanmasındaki süreçte ortaya çıkan en net sonuç, bireylerin gerçek gelirlerindeki azalma olmuştur. Sanayi tarafında yaşanan gelirdeki % 40'lık azalmalara karşın, ihracat artışı ve ülkenin dış piyasalara göre güvenilirlik kazanması ilk etapta olumlu olarak adlandırılrsa da bu durum 1990'lar da yerini ekonomik krizlere bırakmıştır.

1980 yılındaki enflasyon değişkenleri ÜFE ve TÜFE'nin bir sonraki yıla nazaran çok yüksek seviyede bulunmasının sebebi kararlardan ziyade askeri darbenin yaratmış olduğu siyasal güvenin ortadan kalkmış olmasıdır ki 1981 yılına bakıldığında enflasyonun gerilemiş olmasına rağmen dolar ve euro (o dönem içerisindeki adıyla mark) fiyatlarının arttığı görülmektedir. Bu da ihracatın artması için TL'sinin değer kaybetmiş olduğunu göstermektedir. 1987 yılına kadar ki süreçte göstergede usd ve euro alış-satış fiyatının istikrarlı bir şekilde artmaya devam ettiği görülmektedir. Türkiye serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte dış ticaret dengesini ihracata dayalı ekonomiye bağlamıştır. Bu süreçte ihracatı arttırabilmek adına uygulanan politikalar yurtiçi üreticisini yurtdışı üreticisi karşısında zor durumda bırakmıştır. Yerli iç piyasada daha yüksek fiyatlı satışlara karşın dış piyasadaki düşük fiyatlı satışlar birey ve hane halkı gelirleri üzerinde iç talebi azaltmış dahi olsa bu tam anlamıyla dışa bağlı bir ekonomiye sahip olunmamasından ötürü çok fazla olumsuzluklar ortaya koymamıştır.

Gini katsayısı değişkenine ilişkin yedi yıllık aralıkta sadece iki veri bulunmuş olmasına karşın 1980-1987 yılları arasında uygulanan politikalar eşliğinde gelir dağılımında iyileşme olduğu gözlenmiştir. Bu iyileşmeye göre yoksulluk hakkında birebir yorum yapmak doğru olmayacaktır. Çünkü, yeni uygulanan bir programın etkisinin anlaşılması için ilk iki-üç yıllık süreci veri kabul etmek gerçekçi olmayacaktır.

Tablo 3.1.'e göre; özellikle 1984-1985 yılı enflasyon ve döviz kuru artışının sebebi kamu açıkları artışı sonucunda ortaya çıkan genişletici para politikasıdır. Genişletici para politikası uygulaması nedeniyle para arzındaki artışlar bilindiği gibi birey ve hane halklarının alım gücünde azalmaya ve enflasyonun artmasına sebep olmaktadır. Bu noktadan hareketle uygulanan politikanın ilerleyen süreçte Türkiye'nin başlı başına enflasyonist bir ülke haline gelmesine neden olabileceğinin sinyallerini verdiği söylenebilir. 1985 yılında uygulanan hazinenin iç borç uygulamaya gitmesi enflasyon seviyesinin aşağıya çekileceğini ortaya koymaktadır. İzleyen sonraki iki yıllık süreçte ÜFE ve TÜFE oranlarında gerileme olduğu ve bundan dolayı da gelir dağılımı oranlarında iyileşme olduğu gözlenmiştir. Tabii ki bu iyileşmenin temelindeki neden bütçe açığının borçlanma ile kapatılmasının enflasyona yol açmayacağı görüşünün benimsenmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Ülkelerin yoksulluk süreçlerine ait değerlendirmeler yapılırken 1990 yılı sonrasında, bireylerin alım gücü, okur-yazarlık seviyesi, iyi suya ulaşabilmeleri, ağırlığı yaşına göre düşük olan 5 yaş altı çocuk yüzdesi gibi kriterler kullanılmaktadır. Türkiye

için bu kriterler 1990'lı yıllara kadar mevcut değildir. Bunun nedeni insani gelişmişlik endeksine ilişkin düzenli ve kesintisiz verilerin 1990 yılına kadar yayınlanmamış olmasıdır.

Enflasyon seviyesi ve döviz seviyesi yoksulluk hakkında yorum yapmamıza olanak sağlamaktadır. Enflasyon, para arzı seviyesindeki genel artış eğilimidir. Bireylerin alım gücündeki düşüşe de enflasyon denilebilmektedir. O halde yıllar itibariyle ÜFE ve TÜFE'de görülen artış ve azalış dönemsel olarak piyasada oluşan güveni ve bireylerin alım güçlerini ifade etmektedir. 1980 yılından 1981 yılına gelindiğinde enflasyondaki düşüşle birlikte gelir dağılımı daha dengeli bir seviyeye ulaşmıştır. Bununla birlikte bireylerin mutlak yoksulluk seviyesinde yaşamadıkları düşüncesi savunulabilir hale gelmiştir. Para politikaları uzun süreçli uygulanmadığı takdirde dönemsel hareketler çok sık yaşanmaktadır ve bu piyasa üzerindeki güvensizliği arttırmaktadır. 1986 ve 1987 yıllarında TL, döviz karşısında değer kaybetmiştir. Döviz tarafında TL' nin bu denli değer kaybetmesi bireylerin aynı fiyata daha az ürün alması olarak nitelendirilebilmektedir ki bu durumda aslında yoksullaşma sürecinin varlığını ortaya koymaktadır.

3.2. 1988-1995 DÖNEMİ YOKSULLUK VE PARA POLİTİKASI

Yapılan çalışmaların yetersizliği nedeniyle 1980-1987 yılları arasında çok net ifadelendirilemeyen yoksulluk olgusu, 1988 yılıyla birlikte yavaş yavaş araştırmalar içerisinde yer almış ve dönemin istatistik kurumu olan Devlet İstatistik Kurumu tarafından konunun önemini vurgulamak amaçlı araştırmalar yapılmıştır.

1988 sürecinden itibaren ekonomik açıdan ele alınan enflasyon göstergesi TÜFE ve ÜFE oranlarında artış olduğu, özellikle bu artışın 1994 yılında büyük bir artış gösterdiği görülmüştür. 1993'den 1994'e geçişte bütün göstergelerde yaşanan artışa değinmeden önce yoksulluk kriterleri içerisinde değerlendirmeye aldığımız okur yazar sayısı, işsizlik oranı, yaşına göre ağırlığı düşük olan beş yaş altı çocuk yüzdesi ve kişi başına yoksulluk sınırı verileri üzerinde durulması konunun açıklanması açısından çok büyük önem taşımaktadır.

Tablo 3.2. 1988-1995 Yılları Arası Makro Ekonomik ve Yoksulluk Göstergeleri

YILLAR	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
TÜFE (%)	73,70	63,30	60,30	63,80	72,30	66,10	106,30	93,60
TEFE (%)	70,50	63,90	52,30	55,40	62,10	58,40	120,60	88,50
USD DÖVİZ ALIŞ (TL) (000)	1,813	2,311	2,927	5,074	8,555	14,458	38,418	61,054
EURO DÖVİZ ALIŞ (TL) (000)	1,022	1,364	1,947	3,339	5,302	8,347	24,683	42,600
KİŞİ BAŞI GSMH(\$)	1,300	1,435	2,682	2,621	2,708	3,004	2,184	2,759
BÜYÜME	1,5	1,6	9,4	0,3	6,4	8,1	-6,1	8,1
İŞSİZLİK	8,4	8,6	8	8,2	8,5	8,9	8,5	7,6
İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA(%)	81,4	73,6	58,1	64,6	64,3	52,1	77,8	60,6
GİNİ KATSAYISI	-	-	-	-	-	-	0,51	-
SOSYAL HARCAMALAR	-	-	7,6	-	-	-	-	-
HDI (%)	0,694	0,671	0,717		0,792	0,711	0,772	0,782
Doğumda Yaşam Beklentisi (%)			65,1	-	66,5	66,7	68,2	68,5
15 Yaş Üstü Yetişkinler			80,7	-	81,9	81,1	81,6	82,3
İlköğretim Okullaşma Oran			58,4					62,4

Kaynak: DPT, TÜİK, UNDP istatistiki veriler.

Yoksulluk göstergesi kriterleri arasında tek olumlu gelişme yaşanan 1994 Rusya Krizi, 5 Nisan Kararları ve 1995 yılı Gümrük Birliği Antlaşması'na rağmen okur yazar sayısı ve ağırlığı yaşına göre düşük olan beş yaş altı çocuk yüzdesi görülmektedir. Nüfusun % 78' lik okur yazar kısmı yıllar itibariyle % 85'lere ulaşmıştır ve bir ülkenin gelişmişlik ve kalkınma düzeyinde okur yazar sayısının önemli olduğu düşünülürse bunun Türkiye adına olumlu bir ilerleme olduğu rahatlıkla ifade edilebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarından biri ekonomik yetersizlik nedeniyle yaşanan yoksulluğa bağlı olarak gerçekleşen çocuk ölümleridir. Gıda maddelerinin yetersizliği ve düşük gelir seviyesi nedeniyle bireyler ya gerekli kalori miktarını alamadıkları ya da hiç beslenemedikleri için hayatlarını kaybetmektedirler.

Gelişmekte olan ülkeler için ağırlığı yaşına göre düşük olan beş yaş altı çocuk yüzdesinin düşük olması yoksulluğun azalmasının ve aynı zamanda gelişmişlik göstergesinin kriterleri arasında yer almaktadır. Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasında yer almaktadır. 1988 sonrası süreçte tablo 3.2'deki veriler ağırlığı yaşına göre düşük olan beş yaş altı çocuk yüzdesinin gerilediğini göstermektedir. Ancak, bu rakam

yine de bir çok gelişmiş ülke açısından çok iyi seviyelerde bulunmamaktadır. Gerçekleşen olumlu gelişmelere karşılık diğer yoksulluk göstergeleri olumsuz bir şekilde gerileme ivmesi göstermiştir. Bu verilerden işsizlik oranında önemli oranda artış olmuştur. İşsizlik, insanların hayatlarını sürdürebilmeleri adına gerekli parayı kazanmalarından yoksun kalma durumları olarak ifade edilebilmektedir. Para kazanamama durumu geçim seviyesi ve yaşam standartları üzerinde mevcut bir gerilemeye neden olmaktadır. Bu da bireylerin yoksullaştırmaktadır. Bu açıdan değerlendirilecek olursa; yıllar itibariyle işsizlikle birlikte yoksullukta artmıştır. Para politikası açısından değerlendirildiğinde, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren kısa süreli yabancı sermaye girişleriyle birlikte aşırı değerlenen TL karşısında ihracat gerilemiş ve ithalat daha cazip hale gelmiştir ki bu da dış ticaret açığının artmasına neden olmuştur. Dönem içerisinde bankaların uygun kredi oranlarıyla piyasaya borç vermeleri sonucu iç pazarda canlanma görülmüştür. Diğer yandan faiz oranlarının indirilmeye çalışılması, piyasaya yüksek oranlı likidite girişini sağlamış olması sonucu dövize olan talebi arttırmış bunun sonucunda da bekleyişler TL' nin değer kaybına uğrayacağı yönünde olmuştur. Tablo 3.2'deki özellikle 1993 yılından 1994 yılına geçiş sürecindeki dolar tarafındaki artış TL tarafında beklenen değer kaybının gerçekliğini göstermektedir. 5 Nisan 1994 kararları hükümet tarafından kısa vadede piyasalar açısından çözüm sunmuş olarak değerlendirilse de ilerleyen yıllar içerisinde yaşanan krizlerin temelini teşkil etmektedir. Hükümet tarafından bu kararların alınmasındaki en önemli etken, piyasadaki 4,2 milyar dolarlık para çıkışı ve beş yüz bin kişinin işsiz kalmış olmasıdır. Alınan kararların asıl amacı, ikinci bölümde de bahsedildiği gibi döviz piyasalarına güven getirip, MB'nın gücünü arttırmayı, devletin gelir kalemlerini arttırmayı amaçlamıştır. Ancak, ülkenin içinde bulunduğu durum ile beklentilerin uyuşmaması sonucunda oluşan işsizlik, yoksulluğun da bir yıl içerisinde % 100'lük artış göstermesine neden olmuştur. Bu da aslında devletin kamu sektöründeki gelişmeleri arttırmak amacına yönelik almış olduğu kararların aslında politika açısından olumlu sonuçlar ortaya koymadığını, işsizlikle birlikte yaşanan gelir dağılımı adaletsizliği artışı ve de artan yoksulluğu ortaya koymaktadır.

Tablo 3.2'de büyüme rakamlarının dönemsel olarak değerleri 1988 yılından 1994 yılına kadar artmaya devam etmiş, 1994 yılında yaşanan kriz nedeniyle büyümede yüksek oranda daralma görülmüştür. Bu dönemde işsizlik artış trendi göstermeye devam etmiştir. 1988 yılında kişi başına GSMH 1300 dolar seviyesinde iken 1993 yılında 3004

dolar seviyesine ulaşmıştır. 1994 yılında 2184 dolar seviyesine düşmüş, 1995 yılında 2759 dolara yeniden yükselmiştir. İnsani gelişmişlik endeksi açısından incelendiğinde, HDI değeri 1988 yılında % 0,694'den 1995 yılı sonu itibariyle % 0,782 değerine ulaşmıştır. İnsani gelişmişlik endeksi içerisindeki alt değişkenlerden doğumda yaşam beklentisi ilgili dönemde artmış, 15 yaş üstü yetişkin yüzdesi artmış ve ilköğretim okullaşma yüzdesinde de diğer insani gelişmişlik endeksi değişkenlerinde olduğu gibi bir artış gözlemlenmektedir.

1985 yılında sosyal harcamalara ilişkin değer % 4,2 olarak açıklanmıştır. 1990 yılına gelindiğinde % 7,6 olduğu tablo 3.2'de görülmektedir. Buna bağlı olarak sosyal harcamaların beş yıllık süreç içerisinde yaklaşık % 65-70 oranında arttığı görülmektedir. Sosyal harcamalardaki artış devletin ihtiyaç kesimine yönelik gerçekleştirdiği transfer harcamalarından oluşmaktadır. Bu noktada yapılan yardım ve harcamalar bireylerin gelir düzeyleri üzerinde olumlu etkiler ortaya koyacağından yoksulluk oranında azalma söz konusu olabilecektir.

3.3. 1996-2000 DÖNEMİ YOKSULLUK VE PARA POLİTİKASI

1996 yılına gelindiğinde ekonomisini dış piyasalarda güçlendirmek adına ihracata dayalı bir ekonomik sisteme geçen Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye olmadan Gümrük Birliği Antlaşması imzalamıştır. Antlaşma çerçevesinde dikkat çeken ilk husus Avrupa Birliği üye ülkelerinden alınacak olan gümrük vergisinin sıfırlanmış olmasıdır. Bu tanınan imtiyaz aslında Türkiye'nin AB yolunda ne denli hızlı adımlar atmak istediğinin göstergesidir. Ancak, zaman içerisinde bu antlaşma sadece Avrupa Birliği üye ülkelere yarar sağlamış ve Türkiye hala AB'ye girişini tamamlayamamıştır. IMF ile gerçekleştirilen stand by anlaşmalarına bu dönemde ara verilmiştir.

Enflasyon 1995 yılından 1996 yılına gelindiğinde % 75'lerden % 90'lara çıkmıştır. Dolar ve Euro'daki hızlı yükseliş bu dönemde de devam etmiş ve yine aynı dönemler içerisinde bu farklı iki döviz kurunda parasal değer artışı % 100'e yakın oranda gerçekleşmiştir. Dış borç, dış açık ve cari açığındaki artış devam etmiştir. Ekonomik açıdan ülkenin iyiden iyiye dışarıya bağımlı hale gelme sürecinin başlangıç dönümü olarak bu tarihleri almak yanlış olmayacaktır. Okur yazar yüzdesinde bu dönemde artış devam etmiştir. Okur yazar sayısındaki düşük seviyedeki artış ve ağırlığı yaşına göre düşük olan beş yaş altı çocuk yüzdesinde görülen gerilemeye karşın işsizlik artmaya devam etmiştir.

Tablo 3.3. 1996-2000 Yılları Arası Makro Ekonomik ve Yoksulluk Göstergeleri

YILLAR	1996	1997	1998	1999	2000
TÜFE	79,80	99,10	69,70	68,80	39,00
TEFE	84,90	91,00	54,30	62,90	32,70
USD DÖVİZ ALIŞ (000)	107,505	204,750	312,720	540,098	671,765
EURO DÖVİZ ALIŞ (000)	69,073	114,240	187,340	542,096	618,561
KİŞİ BAŞI GSMH(\$)	2,928	3,079	3,255	2,879	2,965
BÜYÜME	7,9	8	3,8	-6,4	6,1
İŞSİZLİK	6,6	6,8	6,9	7,7	6,5
İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA (%)	53,2	54,1	58,7	65,4	51
GİNİ KATSAYISI	-	-	-	-	0,40
SOSYAL HARCAMALAR	-	-	-	-	-
HDI (%)	-	0,728	0,732	0,735	-
Doğumda Yaşam Beklentisi (%)	-	69	69,3	69,5	69,8
15 Yaş Üstü Yetişkinler	-	83,2	84	84,6	85,1
İlköğretim Okullaşma Oranı	-	61	61	62	62
HPI 1 (%)	-	16,7	16,4	12,9	12,9
40 Yaş Üstü Yaşam Beklentisi			9,3	9,6	8,0
15 Yaş Üstü Yetişkin			16,0	15,4	14,5
İyi Suya Ulaşamama			51	17	18
Ağırlığı Yaşma Göre Düşük Olan 5 Yaş Altı Çocuk Yüzdesi			10	8	8
Günde 1 \$ Altında Çalışanlar			2,4	2,4	10,3

Kaynak: DPT, TÜİK istatistiki veriler.

Tablo 3.3’de işsizlik oranı incelendiğinde 1996 yılında işsizlik oranı % 6,60 iken 1998 yılında bu oran % 6,90 olarak gerçekleşmiştir. 5 Nisan 1994 Kararları sonrasındaki iyileşmeler makro ekonomik değişkenler de 1995 ve 1996 yıllarında görülmektedir. 1997 yılından sonra değişkenler üzerinde görülen yavaşlama uygulanan politikaların genel anlamda ilk etkisinden sonra gerçek anlamda etkinin devam edip etmediğini ortaya koymaktadır.

1993 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı dahilinde yapılan İnsani Gelişme Raporu’nda “insani yoksulluk endeksi” adı bu endeks ülke için yoksunluğu ve sosyal dışlanmışlığı ölçmekte kullanılan bir bileşik endekstir. Türkiye’nin daha öncede bahsedildiği gibi bu kriterleri ancak TÜİK sonrası veri olarak toplayabilmesi sonucu bu sıralamada yer alması 2005 yılından sonrasına rastlamaktadır.

Türkiye 102 ülke arasında % 9,8'lik bir yoksullukla 21. sırada yer almaktadır. Bu oran yaklaşık olarak yedi milyon bireyin temel ihtiyaçlardan yoksun olduğu gerçeğini ve bu yoksunluktan ötürü de sosyal alanda dışlanma tehdidiyle karşı karşıya kaldığını göstermektedir (Buğra; 2005: 64).

Tablo 3.3'de 1996-2000 yılları arası makro ekonomik temel göstergeler ve yoksulluğa ilişkin insani gelişmişlik ve insani yoksulluk endeksleri yer almaktadır. Enflasyon göstergelerinden TÜFE 1996 yılında % 79,80 düzeyinden 2000 yılında % 39 seviyesine gerilemiştir. Aynı iyileşme ÜFE oranında da görülmektedir. Kişi başına GSMH 1996-2000 yılları arasında artış ve azalışlar göstermekle birlikte yaklaşık aynı seviyelerde seyrederek 2000 yılında 2965 dolar olmuştur. Ekonomideki gelişmeyi gösteren değişkenlerden büyüme oranları incelendiğinde 1996 yılında % 7,9 olan rakam 1998 yılında % 3,8'e gerilemiştir. İzleyen yılda ise; % - 6,4 olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılında ekonomideki daralma tablodan da görülmektedir. 2000 yılına gelindiğinde ise hızlı bir artışla büyüme rakamlarının % 6,1 seviyesine ulaşmıştır. Önemli bir ekonomik ve sosyal bir sorun olarak nitelendirebilen işsizlik oranında ise ilgili dönemde yıllar arasında önemli bir değişiklik yaşanmamıştır.

İnsani gelişmişlik endeksi (HDI), 1997 yılında % 0,728 iken 1999 yılında % 0,735 olarak gerçekleşmiştir. Bu değişkenin alt endekslerini oluşturan değişkenlerde yıllar itibariyle önemli bir değişiklik bulunmamaktadır. Bu da insani gelişmişlik endeksinin yaklaşık aynı seviyelerde değer almasını beraberinde getirmiştir. İnsani yoksulluk endeksi (HPI), UNDP tarafından 1997 yılından itibaren değerlendirilmeye alındığından bu yıllara ilişkin Türkiye'deki veriler incelendiğinde, 1997 yılında % 16,7 olan değer, 2000 yılında % 12,9 olarak gerçekleşmiştir. 1996-2000 yılları arasında sayısal bir değerlendirme yapıldığında tablo 3.3'deki değerlerden olumsuz bir tablo ile karşı karşıya olduğumuz görülmektedir.

3.4. 2001-2008 DÖNEMİ YOKSULLUK VE PARA POLİTİKASI

2000 yılında yaşanan para krizinin ardından 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz karşısında doların önlenemeyen yükselişi devam etmiştir. Bankacılık sektörünün kredileri zamanından önce geri çevirerek likit yaratma çabası, yabancı yatırımların sermaye amaçlı girdikleri piyasadan çıkmak istemişlerdir.

Tablo 3.4. 2001-2008 Yılları Arası Makro Ekonomik ve Yoksulluk Göstergeleri

YILLAR	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
TÜFE	68,50	29,70	18,40	9,32	7,72	9,65	8,39	10,06
TEFE	88,60	30,80	13,90	13,84	2,66	11,58	5,94	8,11
USD DÖVİZ ALIŞ (000)	1,439,56	1,634,50	1,395,83	1,342,10	1,3430	1,4131	1,1647	1,5123
EURO DÖVİZ ALIŞ (000)	1,268,11	1,703,47	1,745,07	1,826,80	1,5904	1,8586	1,7102	2,1408
KİŞİ BAŞI GSMH(\$)	2,123,00	2,598,00	3,383,00	4,172,00	5,008,00	5,477,00		
BÜYÜME	-9,4	7,8	5,9	9,9	7,6	6	4,5	1,1
İŞSİZLİK	8,4	10,3	10,5	10,3	10,3	9,9	-	11
İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA(%)	75,7	69,9	68,1	64,8	62,9	61,3	63,1	65,4
GİNİ KATSAYISI	-	0,44	0,42	0,40	0,38	0,39		
SOSYAL HARCAMALAR	12,03	13,54	14,26	14,29	14,48	14,26	14,86	16,08
HDI (%)	0,734	0,751	0,750	0,757	0,775	-	0,806	
Doğumda Yaşam Beklentisi (%)	70,1	70,4	68,7	68,9	71,4	-	71,7	
15 Yaş Üstü Yetişkinler	85,5	86,5	88,3	87,4	87,4	-	88,7	
İlköğretim Okullaşma Oranı	60	68	68	69	68,7	-	-	-
HPI 1 (%)	12,4	12	9,7	9,8		-		
40 Yaş Üstü Yaşam Beklentisi	-	8	8,9	8,9	6,5	-	5,7	
15 Yaş Üstü Yetişkin	-	13,5	11,7	12,6	12,6	-	11,3	
İyi Suya Ulaşımama	-	18	7	4	4	-	3	
Ağırlığı Yaşına Göre Düşük Olan 5 Yaş Altı Çocuk Yüzdesi	-	8	8	4	4	-	4	
Günde 1 \$ Altında Çalışanlar	-	10,3	10,3	3,4	3,4	-	2,7	

Kaynak: DPT, TÜİK istatistiki veriler.

Bankacılık sektöründeki döviz miktarıyla ilgili sıkışıklık sonucunda MB'den bir gece içerisinde çekilen yüksek döviz miktarı Türkiye Ekonomisi'ne en büyük krizlerden birini daha yaşattır. Dolar bir milyon sınırını fazlasıyla aşmıştır.

MB bağımsızlığı 2001 yılı itibariyle meclisten geçmiştir. Bütün dünyada MB'lerin bağımsız olması ve piyasada söz sahibi olması fiyat istikrarının sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde MB'nin özerkliğini kazanmış olması ilerleyen dönemler adına umut verici bir gelişmedir. Bu dönemde enflasyon ve dövizdeki artışla birlikte en önemli gerileme kişi başına GSMH düzeyinde olmuştur.

2000 yılı kişi başına GSMH 2.965 dolar iken, 2001 yılında bu rakam 2.123 dolara gerilemiştir. Bu gerileme Türkiye'nin yoksullaşma sürecinde hızlı adımlar attığını göstermektedir. Kriz nedeniyle bir çok kişi işsiz kalmış ve yaşanan devalüasyon nedeniyle de gelir seviyesinde düşüşler görülmüştür. 2002 yılından itibaren ise kişi başına GSMH değeri artmaya başlamıştır.

İşsizlik seviyesi tablo 3.4'den görüldüğü üzere 2001 yılında % 8,40 seviyesinden 2003 yılına gelindiğinde % 10,50'lere yükselmiştir. 2008 yılında ise % 11 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranındaki yıllar itibariyle artış ekonomideki istikrarsızlığın temel göstergelerindendir. İşsizlik oranındaki artış beraberinde yoksulluğu da getirmektedir. Büyüme oranı açısından incelendiğinde 2001 yılında % -9,1 iken 2002 sonrası geçiş ekonomisi programı dahilinin bir yansıması olarak 2004 yılında % 9,9'a yükselmiştir. 2008 yılına gelindiğinde ise büyüme oranı % 1.1 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönem içerisindeki büyümeye ilişkin gerilemenin temelinde yatan ana etken 2008 yılında dünyada görülen finansal krizin etkisidir.

Bir ekonomide sosyal harcamalar ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi vermektedir. Gelişmiş ülkelerde sosyal harcamalara ayrılan pay yüksek iken, gelişmekte olan ülkelerde bu oranın düşük olduğu bilinmektedir. Sosyal harcamalar oranındaki artış yoksulluğu azaltmada önem taşımaktadır. 2001-2008 yılları arasında Türkiye'de sosyal harcamaların yüksek oranda olmasa da arttığı görülmektedir. Sosyal harcamalardaki artış, insani gelişme endeksi ve insani yoksulluk endeksi oranlarında iyileşmeleri beraberinde getirmektedir.

Tablo 3.4'de makroekonomik değişkenler ve yoksullukla ilgili göstergelerdeki değişkenlik, bu dönemde 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizi etkileri yanında 2008 yılına yaklaşıldığında ilk olarak ABD'de görülen mortgage tabanlı finansal krizin tüm dünyaya yayılması ve dolayısıyla Türkiye'nin de bu süreçten etkilenmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu döneme ilişkin değerlendirmeler arasında 2002 yılında Türkiye'deki genel seçimlerin de etkisi görülmektedir. Bu etki piyasaların da biraz hareketlenmesini beraberinde getirmiştir. Seçimler sonucu ülke iktidarına gelen tek partili hükümet Türk siyasi tarihinin uzun süreden sonra karşılaştığı bir durumdur. İkili ve üçlü koalisyonların yönettiği devlet artık tek parti tarafından yönetilmeye çalışılacaktır. Bu tek partili hükümet düşüncesi bir anda piyasa üzerinde taze kan etkisi yaratmıştır. Ülkenin tek bir elde yönetilmesi düşüncesi piyasalara olan güveni tazelemiştir. Süreç hemen etkisini

göstermiş ve % 75 seviyelerinde bulunan enflasyon bir anda % 30 seviyelerine gerilemiştir. Döviz yetersizliğinin yaratmış olduğu yüksek oranlı döviz kurları bu seviyeleri korumaya devam etmiştir. 2001 yılında yaşanan kişi başına GSMH'daki gerileme enflasyonun gerilemesi nedeniyle tekrar artış göstermiş ve okur yazar sayısındaki gerilemede yerini yine ilerlemeye bırakmıştır. Ülkelerin gelir dağılımı adaletsizliğini gösteren gini katsayısı 0,44 seviyelerindedir. Gelişmekte olan ülkeler ve Avrupa Birliği üye ülkelerin gini katsayısının 0,30 olduğu düşünülecek olursa, ülkede yaşanan gelir dağılımı adaletsizliğin boyutları ve bir anlamda yoksulluk seviyesi çok net görülmektedir.

2003 yılından itibaren tek iktidarlı hükümet süreciyle birlikte enflasyon seviyesinde düşüş başlamıştır. Bu süreç 2008 yılına kadar istikrarlı bir şekilde devam etmektedir. 2004 yılıyla birlikte TL'den altı sifirin atılmasıyla birlikte döviz kurlarında da düşüş görülmeye başlanmıştır. Hükümet politikalarıyla birlikte yenilenen bankacılık sistemi piyasada yeniden güven ortamının oluşmasını sağlamıştır. Kişi başına GSMH düzeyleri gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmasa da gelişmekte olan ülkeler sıralamasında etkin bir yerde konumlanmıştır. Her geçen yıl artan okur yazar sayısı, eğitime aktarılan bütçelerle desteklenmektedir. İşsizlik seviyesindeki artış hızı bir önceki yıllara göre daha iyi seviyelere ulaşmıştır.

TÜİK'in 2002 yılından sonra düzenli ve kesintisiz olarak yapmış olduğu çalışmalar dahilinde ortaya koymuş olduğu yoksulluğa ilişkin verilerde öncelikli olarak tabloya 3.5 de Türkiye'nin yoksullukla ilgili durumu görülmektedir;

Tablo 3.5. 2002-2008 Yılları Türkiye'de Yoksulluk Verileri

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	0,20	0,01	0,02	0,01	0,00	0,00	0,00
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83
Harcama esaslı göreceli yoksulluk	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06

Kaynak; TÜİK Veri Tabanı.

2003 yılında Türkiye’de yaşayan bireylerin % 1,29’u sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının içinde, % 28,12’si ise gıda ve gıda dışı harcamalarını içeren yoksulluk sınırı içinde yer almaktadır.

2004 yılında ise, dört kişilik bir ailenin aylık açlık sınırı 182 milyon TL, yoksulluk sınırı ise 429 milyon TL olarak açıklanmıştır. 2003 yılında görülen % 1,29’luk gıda harcamalarına ilişkin yoksulluk oranı 2004 yılı içinde aynı kalmakla birlikte açlık sınırının % 28,12’den % 25,6’ya düştüğü görülmektedir.

2005 yılında, dört kişilik bir ailenin aylık açlık sınırı 190 milyon TL, yoksulluk sınırı ise 487 milyon TL olarak açıklanmıştır. 2003 ve 2004 yıllarına göre açlık sınırı gıda harcamalarını içeren kısım 2005 yılında % 87’ye gerilemiş ve bununla birlikte % 25,6 olan gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı da % 20,5’e düşmüştür.

2006 yılında, dört kişilik bir ailenin aylık açlık sınırı 205 YTL, yoksulluk sınırı ise 549 YTL’dir. Yıllar itibariyle oransal açıdan düşüş göstere gıda harcamalarına ilişkin yoksulluk sınırı 2006 yılında da düşüş göstermeye devam etmiş ve % 0,74 olarak gerçekleşmiştir. Gıda dışı harcamalara yönelik yoksulluk oranı ise % 17,81 olmuştur.

Aynı değişkenler 2007 yılı için incelendiğinde ise, dört kişilik bir ailenin aylık açlık sınırı 237 YTL, yoksulluk sınırı ise 619 YTL olarak açıklanmıştır. Türkiye’de yaşayan fertler üzerinde yapılan yoksulluk çalışmaları sonuçlarına ilişkin açıklanan verilerde yoksulluk gıda harcamalarının altındaki oranı açısından 2007 yılı içerisinde % 0,54 iken gıda dışı harcamalarla ortaya konan yoksulluk ise % 18,56 olarak açıklanmıştır (http 17).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de ekonomik krizler, ülke ekonomisindeki makroekonomik değişkenlerin bozulmasına neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye’de yoksulluk olgusu çözüm bekleyen önemli bir konu olarak ekonomideki yerini almıştır. Buna bağlı olarak, yoksullukla mücadeleye ilişkin ekonomi politikalarının uygulanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yoksulluk, bireylerin hayatlarını devam ettirebilecek kadar gelire, besine sahip olamamaları durumudur. Bir ülkede yaşanan yoksulluk ülkenin geneli üzerinde sosyo-ekonomik açıdan çok sayıda sorunu beraberinde getirmektedir. Gelir dağılımı adaletsizliği nedeniyle sosyal refahın bozulması, toplumsal birlik ve beraberliğin kaybolması, büyümenin kaynakların etkin kullanılamaması nedeniyle gerilemesi ve işsizlik ilk akla gelen sorunlardır. Bu sorunlarla ülkemizde uygulanan para politikalarının izlemiş olduğu süreçle ilgili bir ilişkinin varlığını anlayabilmek adına 1980 sonrası Türkiye’de uygulanan para politikalarıyla yoksulluk süreci incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın literatür kısmında Türkiye’de yoksulluk üzerine yapılan çalışmalarda verilerin düzenli ve kesintisiz elde edilememesi ve hesaplama yöntemleri arasındaki farklılıklar nedeniyle amprik çalışmalar Türkiye özelinde yapılamamaktadır. Ancak, veriler panel datalarla Türkiye’nin belirli bir yıla ilişkin yoksulluk oranı diğer dünya ülkelerinin yoksulluk oranlarıyla karşılaştırılarak analize tabi tutulabilmektedir. Yapılan amprik çalışmalarda bu nokta dikkat çekmektedir. Türkiye’ye ilişkin yıllar itibariyle veri seti yeterli olmadığından analiz yapmak mümkün olamamaktadır.

Birleşmiş Milletler’in bin yıllık kalkınma programı dahilinde ülkelerden istedikleri yoksulluk endeksi verileri Türkiye için hesaplanamamıştır. TÜİK tarafından halen bu konu üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Yoksulluk endeksinin hesaplanmasında istenilen kriterler TÜİK tarafından 2002 yılından itibaren düzenli şekilde hesaplanmıştır. Çalışmanın uygulama aşamasında bu bölüme de yer verilmiştir. Uygulama bölümünde karşılaşılan en büyük güçlük 1980-1990 yılları arasında yoksulluğa ilişkin kriterler adına veri bulunamaması olmuştur. Bu noktada para politikalarının ekonomik ve sosyal düzen içerisindeki etkisine istinaden yoksulluk yorumlanmaya çalışılmıştır.

1980 sonrası uygulanan para politikaların genel özelliği fiyat istikrarını sağlayıp, ithal ikameci politikaların yerini ihracata dayalı dışa açık ekonomilere dönüştürmektir. Bu anlamda 1974 yılında yaşanan petrol krizinin devamı olarak 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte hükümet sıkı para ve maliye politikaları uygulamıştır. Uygulanan politikalar etkisini iki yıllık süre içerisinde makro ekonomik değişkenler üzerinde göstermiş ama bu arada artan nominal faiz oranlarıyla birlikte fiyat istikrarı sağlanamamış ve beraberinde mali sektör içerisinde kriz meydana gelmiştir. 1990 yılıyla birlikte Merkez Bankası'nın özerkleşmesi fiyat istikrarı adı altında enflasyonu önlemeye yönelik önemli bir adım olarak görülmüş ve amaç ilk etapta fiyat istikrarından ziyade mali krizden etkilenen finansal sektör içerisinde istikrarı sağlamak olmuştur. 1992 yılında bilanço, toplam iç yükümlülük, net iç varlık ve fiyat istikrarı yüzdesel olarak hedeflenmiştir. 1993 yılında hükümet tarafından herhangi bir para programı açıklanmamıştır.

Amaç sadece kur ve faizlerin istikrarlı hareketi olmuştur. 1994 yılı olumsuzluklarla geçmiştir. Enflasyonu düşürmek, kamu açıklarının ve dış açığın kalıcı ve köklü bir biçimde çözülmesi ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamak amaç olmuştur. Bu anlamda, 5 Nisan paketi hazırlanmış ve hükümet yine bir sıkı para politikası uygulamıştır. Uygulanan paket programı ile birlikte döviz rezervlerinin artırılması amaçlanmıştır. Enflasyonu düşürmeye yönelik uygulanan bu politikalarla birlikte kamu harcamalarının azaltılması ve kamu gelirlerinin arttırılmaya çalışıldığı genişletici maliye politikalarıyla bütçe açığının azaltılması hedeflenmiştir. Bu amaçlara yönelik alınan önlemler sonucu TL'nin değeri düşürülmüş bu da piyasada dalgalanmalara neden olmuştur. 1999 yılına istikrar paketi istenen sonucu veriyor gibi görünse de 1999 yılına gelindiğinde bankacılık sektöründe yaşanan kriz ve Adapazarı depremi ekonomiyi derinden sarsmıştır. 2000 yılında Merkez Bankası'nın yine öncelikli hedefi önceki dönemlerde olduğu gibi fiyat istikrarı olmuştur. Ancak, Merkez Bankası'nın 2000 yılı içerisinde altı milyar dolar döviz satmak zorunda kalması, dönem içinde gecelik faizlerin % 200 - % 1000 seviyesine çıkmasının altında yatan vadesi gelmeyen kredileri çeken bankalardan kaynaklanmıştır. Bu durumun yaratmış olduğu ekonomik krizde tarihe 'Kara Çarşamba' olarak geçmiştir. 2002 yılıyla birlikte ekonomiye geçiş programı; kamu finansman dengesini güçlendirmek, bankacılık altyapısını güçlendirmek, enflasyonla uyumlu bir gelirler politikası uygulamak ve buna istinaden; mali sektörün yapılandırılması devletin daha şeffaf hal getirilmesi piyasalara olumlu

etkiler getirmiş ve bu dönemde işsizlikte artışa rağmen büyümede görülen olumlu yükseliş tek siyasi yapının olumlu etkiler ortaya çıkardığını göstermiştir.

Makroekonomik göstergeler içerisinde yer alan enflasyon, döviz kurları, GSMH, işsizlik, büyüme ve sosyal harcamalara ilişkin veriler, yoksullukla ilişkili gelinen noktada önemli değişkenlerdir. Bu nedenle çalışma içerisinde yıllar itibariyle değerlendirilmiştir. Yapılan tablolar ve eldeki istatistiksel verilere bakıldığında; enflasyon Türkiye için 1980 yılından itibaren önlenemeyen bir sorun halindedir. Bu süreç gerek 5 Nisan 1994 Kararları gerekse 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleriyle en yüksek seviyede piyasayı ve hanehalkı yaşam standartlarını etkilemiştir. İthal ikameci politikalarından vazgeçilmesi ve ihracata dayalı sanayi ekonomisine geçiş dış ticaret hacminde artış sağlamıştır. Ancak, kontrol altında tutulamayan döviz kurları nedeniyle cari açık büyümüş, dış ticaret dengesi ülke aleyhine bozulmuştur. Bireylerin hayat standartlarının düşmesi, alım güçlerindeki zayıflamadan kaynaklanmaktadır. İşsizlik oranlarının 1988 yılından sonraki süreçte % 8.4 seviyelerinden 2000 kriz döneminde % 10.5 seviyelerine yükselmesi büyümenin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Artan işsizlik, satın alma gücünün düşmesi beraberinde yoksulluğun hissedilmesini de arttırmıştır.

1999 yılıyla birlikte serbest kur politikasına geçilmesi ve Merkez Bankası'nın özerkleşmesi, fiyat istikrarı ve dolayısıyla enflasyonu önleme adına gerçekçi adımlar olmuştur. 2002 yılındaki genel seçimler aslında piyasadaki ekonomik değişkenlerin ötesinde tek partili iktidarın toplumsal ekonomik düzen içinde daha önemli olduğunu göstermiştir. 1994, 2000 ve 2001 krizleriyle ekonomik anlamda yara alan Türkiye, 2002 yılıyla birlikte bu yaraları sarmaya başlamıştır.

Türkiye Ekonomisi'nde, 2000 yılı sonrasındaki süreç sosyal harcamalar açısından değerlendirildiğinde önceki dönemlere göre sosyal harcamaların arttığı görülmektedir. 2008 yılı itibariyle % 16,08 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik verilerinde ise sosyal harcamalarda olduğu gibi yıllar itibariyle artmış ve 2008 yılında % 11'e ulaşmıştır. Sosyal harcamaların artmış olması yoksullukla ilgili süreci rahatlamasını beraberinde getirmelidir. Ancak, artan işsizlikle birlikte sosyal harcamaların bu artan işsizlikle ilgili sıkıntıları giderememesi nedeniyle yoksulluk daha da hissedilir duruma gelmiştir. TÜİK verilerinde açıklanan yoksulluk oranı 2003 yılında % 28,12 iken 2007 yılında % 18,56 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum artan işsizlik ve azalan yoksulluk oranları arasındaki çelişkiyi ortaya koymaktadır.

Dünya genelinde 2008 yılında mortgage tabanlı bir finansal kriz yaşanmıştır. Yaşanan kriz ekonomisi dışı bağımlı hale gelen Türkiye piyasasını yeniden etkilemiştir. Bu etki kendini en çok işsizlik olarak göstermiştir. 2008 krizinin Dünya’da yarattığı finansal depremden Türkiye’nin çok daha derin yaralar almamasının altında yatan neden, 2001 kriziyle zarar gören bankacılık sektörünün güçlü bir yapılandırmaya gitmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ülkeler artık ekonominin olduğu kadar bireysel kalkınmanın ve gelişmenin de üzerinde durmaktadırlar.

Türkiye bu süreçte okur yazar sayısında ilerlemeye, ağırlığı yaşına göre düşük olan beş yaş altı çocuk yüzdesini azaltmaya yönelik programlar uygulamıştır. TÜİK tarafından açıklanan veriler açlık sınırının yıllar içinde gösterdiği artışa rağmen, yoksulluk oranının azaldığını göstermektedir. Buradaki temel neden enflasyona bağlı alım gücünde yaşanan iyileşmeler, eğitim düzeyindeki artış ve hükümetin geniş tabana yayarak uyguladığı istikrar politikalarıdır. İnsani gelişmişlik endeksi açısından Türkiye yıllar itibariyle büyüme göstermektedir. Bu olumlu gelişme ilköğretim okur yazar yüzdesi, doğumda yaşam beklentisi ve on beş yaş üstü yetişkin yüzdesi incelendiğinde anlaşılmaktadır. Ancak insani gelişme endeksindeki bu artışa paralel olarak işsizlik verileri de ekonomik süreç içerisinde sürekli bir artan eğilim göstermiştir.

Önemli olan; piyasalara olan güvenin ve toplumun beklentilerin gerçekleşmesinin sağlanmasıdır. Para politikası uygulayıcısı siyasal sistem içerisinde görevini sürdürürken MB’nin özerkliğine uygun bir şekilde fiyat istikrarı politikasını sürdürmesine müdahale etmemelidir. Geniş tabanlı yıllara yayılan bir ekonomi politikası uzun süreçte olumlu etkiler gösterecektir. Sosyal devlet ilkesiyle GSYİH içerisinde sosyal harcamalara ayrılan payın artırılması yoksullukla mücadele de kısa dönemde yardımcı olacaktır. Uzun dönemde ise, işsizlik sorununa kökten çözüm sağlayacak üretken yatırımların yapılması işsizlik oranının azaltılması üzerinde olumlu bir etki sağlayacaktır. İstihdamın arttırıldığı sosyal harcamalara gereken önemin verildiği para ve maliye politikalarının uygulanması durumunda yoksulluk sürecinde olumlu gelişmeler olabilecektir. Sosyal harcamalara verilen önem, hanehalklarının yaşam seviyelerinde de olumlu gelişmeler görülmesini sağlayacaktır. Tamamen ortadan kaldırılamasa da yoksulluk başa çıkılmaz bir sorun haline gelmeyecektir.

ÖZET

Bu çalışmada yapılmak istenen Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan para politikalarının yoksulluk sürecine yansımalarının olup olmadığı incelemektir. 1980 sonrasında itibaren dönemsel olarak krizler yaşayan ve ekonomik olarak sürekli uyguladığı politikaları değiştiren Türkiye’de yoksulluk hangi boyutlara ulaşmıştır? Gelişmekte olan ülkelerin içerisinde yer alan Türkiye son dönemlerde Avrupa Birliği’ne uyum programları uygulamış ve ekonomik yapısını bu programa paralel uygulamaya çalışmıştır. Toplumdan topluma farklılık gösteren para politikaları hane halklarının geçim ve kalkınma seviyeleri üzerinde etkiler yaratmıştır. Toplumsal nüfusun bir kısmı daha zenginleşirken bir kısmı da yoksullaşmıştır. Araştırmada 1980-2008 yılları arası uygulanmış olan para politikası uygulamalarının yoksullaşan kesim ve aynı zamanda pastadan büyük dilimi alan zengin kesimin hayat standartlarında yaratmış olduğu değişiklik açıklanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle de para politikası göstergelerinden ve yoksulluk değişkenlerinden faydalanılarak konu incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde yoksulluk literatürü ele alınmıştır. Öncelikli olarak dar ve geniş anlamda kullanılan yoksulluk tanımlarına değinilmiştir. Dar ve geniş anlamda değinilen yoksulluk kavramı daha sonra sınıflara ayrıştırılan yoksulluk tanımları olarak da ele alınmıştır. Bölüme ilişkin bir sonraki aşama da yoksulluğa ilişkin yaklaşımlardan bahsedilmiş olup, yaklaşımlarla yoksulluk çeşitleri arasındaki anlamsal yakınlığa dikkat çekilmek istenmiştir. Daha sonra yoksulluk hesaplama teknikleri açıklanarak dünyada uygulanan yoksulluk hesaplama teknikleri ve bu tekniklerin birbirlerinden farklılıkları aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türkiye’de uygulanan para politikası araçları ve amaçları üzerinde durulmuştur. 1980 yılından itibaren başlayarak yıllar itibariyle Türkiye’nin yaşamış olduğu ekonomik krizler ve bu krizlerin makroekonomik değişkenler ve parasal göstergeler üzerindeki yarattığı değişiklikler sırasıyla anlatılmıştır. Konuyu desteklemek amaçlı bahsedilen yıllar arasında değişim gösteren makroekonomik değişkenlere ilişkin tablolarla konu desteklenmiştir.

Son bölümde ise çalışmanın dönemini oluşturan 1980-2008 yılları arasındaki makro ekonomik göstergeler ve yoksulluğa ilişkin veriler durum analizi çerçevesinde aktarılmaya çalışılmıştır. Sonuç ve değerlendirmeler yapılmıştır.

SUMMARY

The aim of the study is to explore whether the monetary policies applied in Turkiye after 1980 have any effects on poverty. What is the dimension of the poverty in Turkiye, where, since 1980, economic policies have been continuously modified and economic crisis have occurred periodically? Regarded as one of the developing countries, Turkiye applied various EU adjustment programs and attempted to develop its economic structure parallel to these programs. Varying from society to society, monetary policies registered influences on the subsistence and economic development levels of family members. As a result, the rich get richer and the poor get poorer. In the study, the effects of monetary policies between 1980 and 2008 on the living standards of both the high SES, who get the biggest economic share and low SES, who get poorer, is explained. Thus, the topic is evaluated via monetary policy charts and poverty variables.

Chapter one contains the literature review about poverty. First, the narrow and broad definitions of poverty are explained. Then, the semantic values of sub-categories of poverty in relation to social dynamics and family structures are defined. The statement that the general meaning of poverty is to struggle to live in such a condition which is below the subsistence level implies deeper deductions when considering with sub meanings. In the next part of the chapter one, the different approaches to the poverty are explained and the relationship between these approaches and poverty types is emphasized. Finally in this chapter, poverty calculation methods are defined, the poverty calculation methods in the world and the differences in each method are explained.

In the second chapter, the purposes and instruments of monetary policies are defined and the roles of these purposes and instruments in the policies are explained in detail. After this, beginning form 1980, the economic crises that Turkiye faced up to and the changes and the effects of these crises on macroeconomic values and monetary indicators are listed in annual basis. This is supported with tables and charts representing the annual changes in macroeconomic values.

The last chapter aims to explain the practical aspects of the study. Since the demonstration of the relationship between monetary policies after 1980 and the poverty types mentioned in the previous chapters is not possible the situation analysis.

KAYNAKÇA

Abaç, S. (1987) *1988'e Girerken*, Para ve Sermaye Piyasası Dergisi.

Akçay, M.A. (1997) *Para politikası Araçları: Türkiye ve Çeşitli Ülkelerdeki Uygulamalar*, Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı: Ankara.

Akdiş, M. (2001) *Para Teorisi ve Politikası*, Beta Yayınları: Denizli.

Aktan, C.C., Vural, İ.Y. (2002) 'Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk', *Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*, ss. 1-18.

Aktan, C.C., Vural, İ.Y. (2002) 'Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri', *Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*, ss.1-8.

Aktan, C.C., Vural, İ.Y. (2002) 'Yoksullukla Mücadeleye Yönelik Öneriler', *Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*, ss.1-2.

Aktan, C.C., Vural, İ.Y. (2002) 'Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri', *Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*, ss. 6-8.

Aktaş, G. (2007) *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Sosyal Politikaların Evrimi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Akyazı, H., Ekinci, A. (2009) 'Türkiye'de 2000 Sonrası Uygulanan Para Politikaları Stratejilerinin Makroekonomik Performanslarının Değerlendirilmesi', *Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c. 23, s. 1, ss. 347.

Akyüz, F. (2002) *1980 Sonrası Dönemde Türkiye'deki Gelir Dağılımı Dengesizliği ve Yoksulluğun Boyutlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Muğla.

Aldemir, Ş. ve Özpınar, Ö., (2004) *Kapitaliz-Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, TODAİE, Amme İdaresi Dergisi, 37/2, Haziran.

Alexander, W. E., Balino, T.J. ve Enoch. (1995) *The Adoption of Indirect Instruments of Monetary Policy*, Washington D.C: IMF Occasional Paper 126, ss. 45-125.

Baydur, C.M., Süslü, B., (2002) *1990'lı Yıllarda Türkiye'de Para Politikası Uygulamasında Çıplar*, İMKB Dergisi,c. 6, s. 21, ss. 52.

Begg, D. ve Diğerleri (1994) *Economics*, Fourth Edition: Europe, Mcgraw-Hill Company

Beken, H.G. (2006) *Yoksulluk Olgusuna Kavramsal Bir Bakış*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Berument, H., Doğan, N., Tansel, A., (2008) A Macroeconomic Policy and Unemployment By Economic Activity: Evidence From Turkey, http://www.tek.org.tr/dosyalar/Tansel_work2_44-1.pdf

Bilir, B. (2006) *Finansal Serbestleşmenin Para Politikasının Etkinliği Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.

Binay, Ş., Kunter, K. (1998) 'Mali Liberalleşmede Merkez Bankası'nın Rolü (1980-1997)', *TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü*: Ankara. <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/dpaper2.html>, Erişim Tarihi: 23.05.2009

Çakır, Ö. (2002) 'Sosyal Dışlanma', *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 4, s. 3, ss. 92.

Demirhan, İ. (2007) *Türkiye'de Para Politikası Uygulamaları ve Enflasyon Hedeflemesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme: İstanbul.

Dileyici, D. (2001) 'Parasal İstikrar Amacını Sağlamada Para Politikalarının Kullanımı', *Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi*, s. 2, ss. 35-36.

Dinç, E. (1990) *Türkiye'de ve Az Gelişmiş Ülkelerde 1970 Sonrası Uygulanan Para Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Dinler, Z. (2000) *İktisada Giriş*, Ekin Kitabevi: Bursa.

Dornbusch, Rudiger, Fischer (1998) *Makro Ekonomi*, Akademi Yayınları: Ankara.

Dumanlı, R. (1996) *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*, Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı: Ankara.

Erçel, G. (1996) *Türkiye'de Para Politikası Uygulamaları ve Etkileri*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi: Ankara.
www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/1996/kitap6.html, Erişim: 18.07.2009.

Erçel, G. (1999) *Konuşmalar (1996-1999)*, TCMB: Ankara, ss.29.

Erdoğan, G. (2002) 'Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Düzenlemeler', *Hak-İş Konfederasyonu Yayını*, ss. 2-5.

Erkan, H. (1997) *Ekonomi Politikasının Temelleri*, Kardeşler Ciltvi. İzmir.

Eroğlu, N. (2003) 'Türkiye'de İktisat Politikalarının Gelişimi (1923-2003)', *80.Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu*, 29-31 Ekim 2003, İstanbul, ss. 9.

Eroğlu, Ö. (2004) *Para Teorisi Politikası: Ders Notları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları: Isparta.

Eroğlu, N. (2009) 'İktisat Politikalarında Israrla Neden Fiyat İstikrarı'
http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/gundem/Gundem_1_Sayi_514.pdf

Erol, N. (2006) *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.

Ertuna, Ö. (1998) *Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi ve Ekonomik Krizler*, Yeni Türkiye Dergisi, s. 23, ss. 33-63.

Gaygılı, A.K. (2007) *Finansal Açıklığın Para Politikalarının Etkinliği Üzerine Yansımaları: Türkiye Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Gayıbov, M. (2001) *Gelişmekte Olan Ülkelerde İzlenen Para Politikaları ve 1980 Sonrası Türkiye’de Yapılan Para Politikası Uygulamaları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Gökbayrak, Ş. (04.07.2009) *Sosyal Dışlanma Sorunsalına Türkiye Düzleminde Geliştirilen Model Uygulamalar: Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Faaliyetleri*, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=43>, Erişim: 12.04.2009

Gökdere, A. Vd. (1996) *İktisadın İlkeleri*, Alkin Yayıncılık: Ankara

Gökkan, S. (2009) ‘Yoksulluk ve Kişisel Güvenlik’, Ankara Barosu: Ankara.

Gül, Y.K. (2006) *Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan Para Politikaları ve Sonuçları*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Aydın.

Güneş, H. (1990) ‘Türkiye’de Para Arzını Kontrol Araçlarının Etkinliği’, *İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, Yayın no:9, İstanbul.

Gürak, H. (2000) *Economic Growth and Productive Knowledge(Technology)*, YK, Economic Review. <http://129.3.20.41/eps/ge/papers/0309/0309010.pdf>

Gürses, D. (2007) ‘Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları’, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 17, s. 1, ss. 3.

Hurşit, G. (1990) *Türkiye’de Para Arzını Kontrol Araçlarının Etkinliği*, İTO Yayınları: İstanbul.

Kafaoğlu, B. (1982) *Bankerler ve Kastelli Olayı*, Alan Yayıncılık: İstanbul.

Karataş, M. (2000) ‘1990 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Para Programları’, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 3, s. 4, ss. 6.

Karatepe, U. (2006) *Türkiye’de İktisadi Büyüme Stratejileri ve Yoksulluk*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Kesriyeli, M. (1997) ‘1980’li Yıllardan Günümüze Para Politikası Gelişmeleri’, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü: Ankara.

Keyder, N. (1998) *Para Teori, Politika, Uygulama*, Bizim Büro Basımevi: Ankara

Koğar, Ç.İ. (1995) Financial Innovations and Monetary Control, Merkez Bankası, Tartışma Notları. <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/teblig/95/9515.pdf>

Leite, S.P. (1992) *Monetary Policy Instruments*, IMF Monetary and Exchange Affairs Department.

Lipsey, Richard ve Diğerleri (1984) *İktisat*, Bilim Teknik Yayınevi: İstanbul.

Orhan, O.Z., Erdoğan, S. (2007) *Para Politikası*, Yazıt Yayın Dağıtım: Ankara.

Özkök, F. (2006) ‘Yoksulluğun Azaltılmasında Turizmin Yeri’, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 5, s. 15, ss. 87-88.

Önder, T. (2005) *Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü: Ankara.

Parasız, İ., Özer, M. (2005) *Bugünkü İktisadın Temelleri*, Aktüel Yayınları: İstanbul.

Parasız, İ. (2003) *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları: Bursa.

Parasız, İ. (1995) *Kriz Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi: Bursa.

Parasız, İ. (1993) *Para Politikası*, Ezgi Kitabevi: Bursa.

Parasız, İ. (2000) *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Ezgi Kitabevi Yayınları: Bursa.

Paya, M. (1998) *Para Teorisi ve Para Politikası*, Filiz Kitabevi. İstanbul.

Pirimoğlu, A. (1991) *Para Politikası*, Eskişehir.

Saçkan, O. (2006) *Genel Fiyat düzeylerinin Belirlenmesinde Para ve Maliye Politikası Dominant Rejimler: Türkiye Örneği, 1988-2005*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Emisyon Genel Müdürlüğü: Ankara.

Saraçoğlu, R. (1990) *1990 Yılına Giren Türk Ekonomisi*, TCMB. www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog/turkekonomisi.html, Erişim: 19.02.2007.

Savaş, V. (1998) *Politik İktisat*, Betaş Yayınları: İstanbul.

Serin, V.(1998) *Para Politikasının Amaç ve Araçları*, Alfa Kitabevi: İstanbul.

Serin, V. (1987) *Para Politikası: Tarihi, Teorik Gelişmeler ve Türkiye Uygulaması*, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul.

Seyidoğlu, H. (2003) *Uluslar arası iktisat Teori politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları: İstanbul.

Seyyar, A. (2003) 'Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele', Deniz Feneri Derneği Yayınları, c. 1, ss. 42.

Suat, O. (1997) 'Para Programı, Kredibilite, Fiyat İstikrarı', *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, c. 34, s. 11.

Şenses, F. (2001) *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, İletişim Yayınları: İstanbul.
 Temiz, H.E. (2008) 'Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri' *Dokuz Eylül Üniversitesi Çalışma ve Toplum Dergisi*, c. 2, ss. 62-64.

Tunay, B.K. (1998) *Türkiye'de 1980-1995 Döneminde Para Politikalarının Gelişimi*, Alfa Yayınevi: İstanbul.

Uçukoğlu, N. (2009) 'Neo Liberal Politikalar, Özelleştirme ve Sanayiye Etkileri', *Metalurji Dergisi*, s. 136, ss. 7.

Uzun, A.M. (2003) 'Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası', *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c. 4, s. 2, ss. 3.

Yiğit, S. (2002) 'T.C. Merkez Bankası, Bankalararası Para Piyasası', *TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği*: Ankara.

Yumuşak, İ.G., Erarslan, C. (2009) 'Yeni Ekonominin Para Politikaları Üzerindeki Etkileri' <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/08-01.pdf>

WEB KAYNAKLARI

http 1: http://www.gazikitabevi.com.tr/iktisadagiris/bolum_15.pdf, Erişim: 22.08.2209

http 2: <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/kavramlar.pdf>, Erişim: 24.05.2009

http 3: [http://www.isgucdergi.org/p:makale\(b\)](http://www.isgucdergi.org/p:makale(b)), Erişim: 24.05.2009

http 4: <http://www.poverty.com>, Erişim: 12.08.2009

http 5: <http://www.kamusen.org.tr/blog-mainmenu-9/yaynlarmz/200-yoksulluk-calismalari-uzerine-mukayese.com>, Erişim: 23.09.2009

http 6: <http://www.worldbank.org>, Erişim: 17.08.2009

http 7: <http://www.undp.org>, Erişim: 12.10.2009 (U.N. Report of Conference On Trade and Development, March 1994)

http 8: <http://www.ekodialog.com>, Erişim: 06.07.2009

http 9: <http://www.ekonomikyorumlar.com.tr>, Erişim: 18.05.2009

http 10: <http://www.iibf.ogu.edu.tr>, Erişim: 11.10.2009

http 11: <http://www.tcmb.gov.tr>, Erişim: 22.07.2009

http 12: <http://www.genbilim.com/content/view/4007/89/>, Erişim:03.08.2009

http 13: http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.doc, Erişim: 09.09.2009

http 14: <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/DUY2002-01.html>, Erişim: 29.05.2009

http 15: <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2003/DUY2003-2.html>, Erişim: 29.05.2009

http 16: http://www.tusiad.org/Content.aspx?mi=3_27_220&FileType=36 tüsiad 2005-414, Erişim: 23.06.2009

http 17: <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim: 12.07.2009

http 18: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=208772>, Erişim: 24.12.2009

http 19 : http://www.gso.org.tr/default.asp?syf=haber_detay&haber_id=-176980854, Erişim: 24.12.2009

TEŞEKKÜR

Öncelikle tezimin hazırlanması sürecinde ve hayatımın her aşamasında sevgi ve desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen anneme, babama ve erkek kardeşim Bahadır'a sevgi ve saygılarımı sunmak istiyorum. Tezimin hazırlanmasının her aşamasında benden hiçbir akademik yardımı esirgemeyen sayın tez danışmanım Yrd.Doç.Dr. Funda Çondur'a, tez çalışmam boyunca teknik desteklerinden dolayı saygıdeğer hocalarım Yrd.Doç.Dr. Necmiye Cömertler ve Yrd.Doç.Dr. Şansel Özpınar'a, tezimin veri oluşturma sürecindeki yönlendirmelerinden ötürü DPT Uzmanı saygıdeğer Recep Dumanlı'ya ve Birleşmiş Milletler Türkiye Gelişme ve Kalkınma Program sorumlusu saygıdeğer Fatma Gelir'e teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

Pelin ATASEVER, 02 Şubat 1980 tarihinde İstanbul/Merkez’de doğmuştur. İlk öğrenimini Ankara Celâyir İlkokulu’nda, Orta öğrenimini Abdi ipekçi İlköğretim Okulu’nda, Lise öğrenimini Ankara Alpaslan Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi’nde ve Lisans öğrenimini de 2004 yılında Adnan Menderes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü’nde tamamlamıştır. 2004 yılında Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Programı’na başlamıştır. 28 Mart 2006 tarihinde Türk Ekonomi Bankası’nda Operasyon Yetkilisi olarak göreve başlamış, 24.10.2007 tarihinde Citibank Gaziosmanpaşa Şubesi’ne Bireysel Portföy Yetkilisi olarak geçiş yapmıştır ve bu görevi halen sürdürmektedir.